

คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีตามแนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์

โดย

นางสาวภัทรลดา ทองเภาว

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีตามแนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

AN ETHNOSEMANTIC STUDY OF SPIRIT TERMS IN UBON RATCHATHANI

By

MISS Pattralada THONGTOW

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts (Thai)

Department of THAI

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2019

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีตามแนวทาง
อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์
โดย ภัทรลดา ทองเถาว์
สาขาวิชา ภาษาไทย แผนก ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

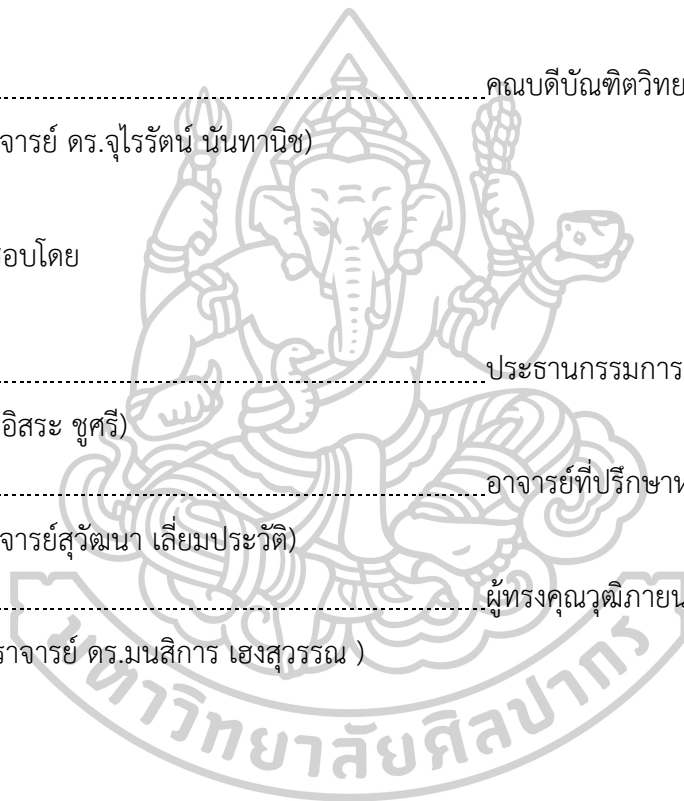
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร.อิสระ ชูศรี)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนสิการ เองสุวรรณ)

60202203 : ภาษาไทย แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทบัณฑิต

คำสำคัญ : คำเรียกประเภทผี, อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์

นางสาว ภัทรลดา ทองเถาว์: คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีตามแนวทาง
อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รองศาสตราจารย์ สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ

การศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี เป็นการศึกษาโดยใช้แนว
อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย จัดจำพวกแบบชาวบ้าน
และวิเคราะห์วัฒนธรรมรวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวจังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการ
สัมภาษณ์ผู้บอกภาษาในจังหวัดอุบลราชธานีทั้งหมด 4 อำเภอ คือ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอเดชอุดม
อำเภอดอนมดแดง และอำเภอม่วงสามสิบ อำเภอละ 10 คน รวมผู้บอกภาษาทั้งหมด 40 คน โดยต้องเป็น
ผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีเป็นภาษาแม่ ไม่เคยย้ายภูมิลำเนา มีอายุ 50 ปีขึ้นไป และเป็นเพศหญิงหรือ
เพศชายก็ได้

ผลการศึกษาพบว่า คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีผีมีทั้งหมด 40 คำ และ
สามารถจำแนกคำเรียกประเภทผีทั้งหมดออกจากกันด้วยมีมิติแห่งความแตกต่างทางความหมายทั้งหมด 9
มิติ ได้แก่ มิติร่างกาย มิติคุณโทษ มิติอาหาร มิติที่อยู่อาศัย มิติหน้าที่ มิติที่มา มิติเพศ มิติอายุ และ มิติ
ลักษณะพิเศษ โดยมีมิติร่างกาย และ มิติคุณโทษ เป็นมิติที่ครอบคลุมคำเรียกประเภทผีทุกคำ

ผลการศึกษาการจัดจำพวกแบบชาวบ้านเพื่อแสดงความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียก
ประเภทผีทั้งหมด สามารถจัดได้ 5 ลำดับ ได้แก่ ลำดับจุดเริ่มต้นหนึ่งเดียว มี 1 คำ คือ ผี ลำดับรูปแบบชีวิต
2 คำ คือ อารักษ์ และ ผีसाง/मार ลำดับบอกหมวด 21 คำ คือ เทพ/เทวดา ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ เจ้าที่เจ้า
ทาง นางไม้ กุมารทอง ผีตายโหง สัมภเวสี ลูกกรอก ยมบาล แม่เก่าแม่หลัง ผีเป่า/ผีโพง ปอบ เปรต ผีห้า ผี
แม่มาย ผีพราย ผีโป่ง ผีบังบด กองกอย กระหัง และ กระสือ ลำดับเฉพาะเจาะจง 14 คำ คือ แถน/ผีฟ้า
เทพบุตร เทพธิดา/นางฟ้า ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง ผีเรือน ผีปู่ตา/เจ้าปู่ ผีใต้ ผีห้วย/ผีหนอง ผีป่า/ผีดง ผีตา
แฮก/ผีไร่ผีนาง นางตานี นางตะเคียน ผีน้ำ/ผีเงือก ผีตายทั้งกลม และ ลำดับลักษณะพิเศษ 2 คำ คือ แม่ธรรณี
และ แม่โพงสพ

ผลการวิเคราะห์วัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีพบว่าผีมีความเป็นอยู่
เช่นเดียวกันกับมนุษย์ ผีเป็นสิ่งที่ทั้งน่าเคารพและน่ารังเกียจ พลังอำนาจของผีมีความสัมพันธ์กับที่อยู่อาศัย
และหน้าที่ และ การพึ่งพาอาศัยระหว่างผีและมนุษย์ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตการประกอบอาชีพ
เกษตรกรรมและการอนุรักษ์ป่าในชุมชน

60202203 : Major (Thai)

Keyword : Spirit Terms, Ethnosemantic

MISS PATTRALADA THONGTOW : AN ETHNOSEMANTIC STUDY OF SPIRIT TERMS IN UBON RATCHATHANI THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR SUWATTANA LIAMPRAWAT

The study of spirit terms in Ubon Ratchathani dialect is ethnosemantic study. The objective of this study was to analyze semantic compositions about villagers, culture and belief about spirit of people in Ubon Ratchathani Province. Data was collected by interviewing 40 people who spoke Ubon Ratchathani dialect in 4 districts, including Phibun Mangsahan District, Det Udom District, Don Mot Daeng District and Muang Samsip District. The sample group was 10 people from each district. They had to be people who used Ubon Ratchathani dialect as native language, and they didn't use to change their domiciles. The age was up to 50 years old. Their gender could be female or male.

The results indicated that there were 40 terms of types of ghosts. The terms could be divided by using 9 dimensions, including body, food, serviceable/punishment, dwellings, role, origin, gender, age and specific characteristics. Body and serviceable/punishment dimensions covered terms of all types of ghosts.

The results of folk taxonomy for showing word semantic relationship could be sequenced in five level, unique beginner had 1 term, which was phi:¹ 'ghosts', life form had 2 terms, which were phi:¹sa:^๓/ma:^๓ 'bad spirit' and pa:^๒hak^๔ 'good spirit', generic had 21 terms such as na:^๓maj^๖ 'Femal tree spirit' caw^๖thi:^๔caw^๖tha:^๓ 'local spirit', Specific had 14 terms such as phi:¹pu:^๔ta:^๒/caw^๖pu:^๔ 'Grandfather spirit' phi:¹huan^๓ 'household spirit' phi:¹huaj^๕/phi:¹n๑:^๓ 'brook spirit' In addition, varietal had 2 terms, which were m๕:^๔th๑:^๓la^๔ni:^๓ 'soil goddess' m๕:^๔pho:^๓sop¹ and 'Goddess of rice'.

The results of cultural and belief analysis about ghosts of people in Ubon Ratchathani Province indicated that 1) ghosts had living as the same as humans, 2) ghosts were the respectable and disgusting things, 3) ghost power was related to dwellings and functions and 4) there was a dependence between ghosts and people in Ubon Ratchathani Province.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะได้รับความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้ความรู้ ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้วิจัย ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร. อิศระ ชูศรีและ อาจารย์ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนสิการ เสงสุวรรณที่กรุณาให้คำปรึกษา คำแนะนำ และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย ส่งผลให้ วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาของ อาจารย์เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่านที่ได้มอบประสบการณ์ ความรู้ และคำแนะนำอันมีค่ายิ่งแก่ผู้วิจัย ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน วิทยานิพนธ์และการทำงานวิจัยในอนาคต ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านอย่างสูง

ขอขอบพระคุณผู้บอกภาษาทุกท่านที่กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่าเพื่อมอบข้อมูลที่เป็นประโยชน์ยิ่งต่อการวิจัย และขอขอบพระคุณนางวรรณ วิวัฒน์ประภากร ที่กรุณาเป็นผู้ติดต่อประสานงานในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจึงทำให้การเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ขอขอบพระคุณคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้ให้การสนับสนุนทุนการวิจัย นวัตกรรมและการสร้างสรรค์เพื่อพัฒนานักศึกษาคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณนางละออ ทองเถาว์ มารดา นายสุรจิตต์ ทองเถาว์ บิดา และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภัทรขวัญ ลาลงสง พี่สาว ที่เป็นแบบอย่างช่วยส่งเสริมให้คำแนะนำ และให้กำลังใจในการเรียนเสมอมา ขอพระคุณเพื่อน ๆ ทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนางสาวจรรยา อนันต์ตะวันที่คอยให้การสนับสนุน คำแนะนำและให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด

ภัทรลดา ทองเถาว์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญ.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
สมมติฐานของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของงานวิจัย.....	3
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
สัญลักษณ์ที่ใช้ในงานวิจัย.....	4
วิธีการดำเนินงานวิจัย.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	11
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	12
1. แนวคิดทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์.....	12
2. งานวิจัยที่ศึกษาตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์.....	21
3. งานวิจัยเกี่ยวกับคำเรียกประเภทผี.....	28
บทที่ 3 ความหมายและองค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผี.....	40
1. คำเรียกประเภทผีและความหมายของคำเรียกประเภทผี.....	40

2. การวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี	49
3. องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีและแสดงผ่านอรรถลักษณะ	69
บทที่ 4 การจัดจำพวกแบบชาวบ้านของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี	77
1. ชั้นที่ 1 unique beginner (จุดเริ่มต้นหนึ่งเดียว)	77
2. ชั้นที่ 2 life form (รูปแบบชีวิต)	77
3. ชั้นที่ 3 generic (บอกหมวด)	77
4. ชั้นที่ 4 specific (เฉพาะเจาะจง)	77
5. ชั้นที่ 5 varietal (ลักษณะพิเศษ)	77
บทที่ 5 ความเชื่อเกี่ยวกับผีที่สะท้อนจากคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี	82
1. ผีมีความเป็นอยู่เช่นเดียวกับมนุษย์	82
2. ผีเป็นสิ่งที่น่าเคารพและน่ารังเกียจ	90
3. พลังอำนาจของผีมีความสัมพันธ์กับที่อยู่อาศัยและหน้าที่	97
4. การพึ่งพาอาศัยระหว่างผีกับชาวอุบลราชธานี	101
บทที่ 6 สรุปและอภิปรายผล	113
สรุปผลการศึกษา	113
อภิปรายผลการศึกษา	117
ข้อเสนอแนะ	129
รายการอ้างอิง	130
ภาคผนวก	136
ภาคผนวก ก	146
ภาคผนวก ข	151
ประวัติผู้เขียน	146

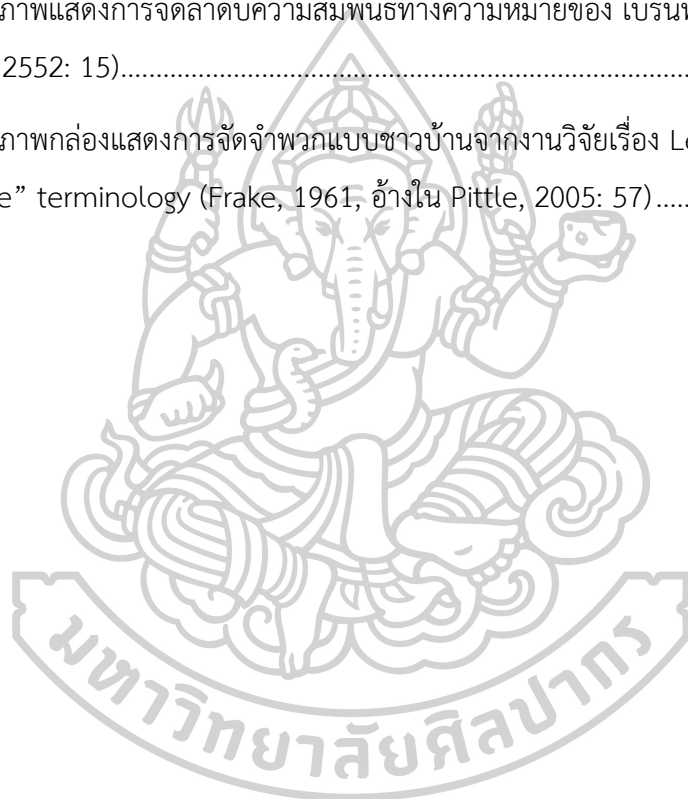
สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตัวอย่างตารางการเก็บข้อมูลคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี	7
ตารางที่ 2 ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี	41
ตารางที่ 3 มิติแห่งความแตกต่างและอรรถลักษณะของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี	50
ตารางที่ 4 มิติแห่งความแตกต่างของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี	64

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ตัวอย่างการจัดจำพวกแบบชาวบ้าน (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2555: 17).....	18
ภาพที่ 2 ลำดับชั้นแบบต้นไม้ (tree diagram).....	18
ภาพที่ 3 ลำดับชั้นแบบกล่อง (Box diagram).....	18
ภาพที่ 4 แผนภาพแสดงการจัดลำดับความสัมพันธ์ทางความหมายของ เบนท์ เบอร์ลิน (โกสินทร์ ปัญญาอธิสิน, 2552: 15).....	20
ภาพที่ 5 แผนภาพกล่องแสดงการจัดจำพวกแบบชาวบ้านจากงานวิจัยเรื่อง Levels of contrast in “skin disease” terminology (Frake, 1961, อ้างใน Pittle, 2005: 57).....	20

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

คติความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติต่างๆ นับว่าเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่แพร่หลายทั่วไปในสังคมมนุษย์ ดังที่ Malcolm Hamilton (1998: 5, อ้างถึงใน ชีรพงษ์ มีโรสง, 2560: 14) กล่าวว่า มนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นมีรากฐานทางความเชื่อร่วมกัน คือความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพลังเหนือธรรมชาติที่เรียกว่าวิญญาณหรือผี หากพิจารณาพัฒนาทางความเชื่อตั้งแต่อดีต พบว่าความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นเกิดจากความหวาดกลัวและความไม่รู้ของมนุษย์ต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ไม่สามารถอธิบายได้ซึ่งมีผลต่อชีวิตทั้งในแง่ดีและร้ายจึงนำไปสู่ความเชื่อดังกล่าวและมีประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อการขอขมาและแสดงความเคารพต่ออำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ดังนั้นผีจึงเป็นรากเหง้าความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ไม่ว่าในชนชาติใดก็ล้วนแล้วแต่มีการนับถือผีมาก่อนทั้งสิ้น เช่นเดียวกับคนไทยมีความเชื่อเรื่องผีในทุกภูมิภาค ซึ่งแต่ละภูมิภาคก็ย่อมมีการอบความคิดคำอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับผีผ่านตำนานความเชื่อต่างๆ ในท้องถิ่นของตนที่แตกต่างกันออกไปตามประสบการณ์ในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย

ภาคอีสานเป็นพื้นที่ที่ถูกยึดครองด้วยความเชื่อแบบท้องถิ่นหรือความเชื่อเรื่องผีมาก่อน (ชีรพงษ์ มีโรสง, 2560 : 106) แม้ว่าในตอนหลังจะมีคติแบบพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ แต่ก็ไม่ได้ทำให้ความเชื่อเรื่องผีสูญหายหรือลดความสำคัญลงไปแต่มีการผสมผสานที่เป็นลักษณะพิเศษคือผสมผสานความเชื่อที่หลากหลายทั้งพราหมณ์ พุทธและผีซึ่งปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตที่กลมกลืนอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ชัดเจน ในภาคอีสานผีจึงเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจเหนือธรรมชาติที่ยังมีความสำคัญมาก เพราะผีผูกพันอยู่กับการดำเนินชีวิต ตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ดังเช่นที่พบในพิธีกรรมตลอดทั้งปีหรือที่เรียกว่า ฮีตสิบสอง ซึ่งแต่เดิมในภาคอีสานมีการกำหนดพิธีกรรมตามปฏิทินจันทรคติที่สัมพันธ์กับระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมเป็นหลักและมีความเชื่อเกี่ยวกับผีเข้ามาเชื่อมโยง คือ เมื่อได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ก็ต้องแสดงความกตัญญูเพื่อตอบแทนผีและในขณะเดียวกันก็หวังให้ผีปกป้องคุ้มครองให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่พิธีกรรมในปัจจุบันเป็นการสะท้อนให้

เห็นการผสมผสานกลมกลืนระหว่างความเชื่อเดิมในท้องถิ่นกับความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อสมัยใหม่ที่เข้ามาทีหลังซึ่งมีการเลือก รับและปรับเข้าหากันเป็นความเชื่อทับซ้อนในพื้นที่จนเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานที่มีปรากฏการผสมผสานความเชื่อทางศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมหรือความเชื่อเรื่องผิอย่างเหนียวแน่นเห็นจากพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิตเริ่มจากมีพิธีการสู่ขวัญเด็กแรกเกิดหรือเมื่อเข้าสู่พิธีแต่งงาน ในช่วงหนึ่งจะมีพิธีบอกกล่าวผีบรรพบุรุษให้ทราบและให้มาคุ้มครอง เมื่อมีความเจ็บป่วยความเชื่อเรื่องผีก็เข้ามาเกี่ยวข้อง หากคนป่วยกระทำสิ่งที่ถือว่าเป็นการผิดผี ก็จะมีวิธีการรักษาโดยให้ผีฟ้าเข้าประทับทรงเพื่อรักษาและแก้ไขสิ่งที่กระทำผิดด้วยการขอขมา จนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิตจะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการส่งวิญญาณของผู้ที่จากไปให้ไปสู่ภพที่มีแต่ความสงบสุข และยังมีพิธีกรรมในฮีตเดือนเก้าหรือบุญข้าวประดับดินเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ความเชื่อเรื่องผีนี้เกี่ยวข้องกับ ป่า เขา ไร่ นา และหมู่บ้าน ชาวอุบลราชธานีเชื่อว่าธรรมชาติรอบ ๆ ตัว จะมีภูติผีวิญญาณสิงสถิตอยู่ ซึ่งมองไม่เห็นแต่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึกที่มีอยู่ สังเกตได้จากการมีพิธีกรรมทำบุญให้ผิอย่างสม่ำเสมอเกือบตลอดทั้งปี เช่น บุญขำระ ซึ่งเป็นพิธีไหว้ผีปู่ตาประจำปี หรือเมื่อมีเหตุการณ์ที่ผิดปกติเกิดขึ้น เป็นเหตุการณ์เฉพาะหน้าก็จะมี การบนบานขอขมาต่อภูติผีวิญญาณ เพื่อเป็นการเรียกขวัญและกำลังใจของตนกลับคืนมา ผีจึงเปรียบเสมือนอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ ได้ เป็นเหมือนกรอบการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ดังที่สารัจ นามอ่อน และคณะ (2555) กล่าวถึงเรื่องเล่าในพระธัมมปทีฏฐกถา ภาค 7 เรื่อง บุรพกรรมของพระองค์ ที่กล่าวถึงชาวเมืองอุบลราชธานีที่ยึดมั่นปฏิบัติประเพณี จาริต 12 คอง 14 ดังตัวบท

“มาบัดนี้ หมู่เฮาชาวพุทธไทยอีสาน และชาวพุทธไตอุบลราชธานีได้ยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติเรียกว่า จาริต 12 คอง 14 โดยเฉพาะจาริต 7 คือบุญขำระ หรือบุญเบิกบ้าน เพื่อกำจัดปัดเป่าสิ่งอัปมงคล สิ่งชั่วร้ายที่แอบแฝงอยู่ในจิตใจประชาชน และสถิตอยู่ตามหมู่บ้านชุมชนหัวไร่ปลายนาให้หมดสิ้นไป บ้านเมืองก็จะสงบสุขร่มเย็นเหมือนพระนครไพสาลีในอดีต ฉะนั้นแล”

(สารัจ นามอ่อนและคณะ 2555: 27)

คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าชาวอุบลราชธานีมีความเชื่อเรื่องผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติโดยแสดงออกผ่านพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ มาอย่างช้านาน นอกจากนี้อภิรักษ์ สงเคราะห์ (2556) ยังได้กล่าวถึงความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในอีสานใต้ในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับผีและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีในจังหวัดอุบลราชธานีแสดงให้เห็นว่าปัจจุบันชาวอุบลราชธานียังคงมีความเชื่อเรื่องผีและยังคงมีพิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับผี จึงกล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องผีในจังหวัดอุบลราชธานียังคงมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมทั้งหน้าที่โดยตรงและหน้าที่แฝงถึงแม้ว่าจะมีศาสนาพุทธที่กลายมาเป็นความเชื่อกระแสหลักหรือแม้แต่ความคิดสมัยใหม่ที่หลังไหลเข้ามาแต่ความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับผีก็สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางความหลากหลายได้ในจังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาคำเรียกประเภทผีในจังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานมีวิถีชีวิตของคนอุบลราชธานีที่ผูกพันกับความเชื่อเรื่องผีมาอย่างยาวนาน

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำเรียกประเภทผีสามารถจำแนกได้ 2 แนวทางการศึกษาได้แก่ การศึกษาในแนวทางแรกเป็นการศึกษาโดยใช้แนวทางด้านมานุษยวิทยา เช่น รายงานการวิจัยเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีกับบทบาททางสังคมของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ของ พรศักดิ์ พรหมแก้ว (2544) ที่ได้รวบรวมคำเรียกผีและนำมาจำแนกผีตามเกณฑ์ลำดับชั้นของผี อีกทั้งศึกษาบทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี และงานวิจัยเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในอีสานใต้ของประเทศไทย ของ อภิรักษ์ สงเคราะห์ (2556) ได้มีการศึกษารวบรวมและจัดกลุ่มผีและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีในอีสานใต้ และการศึกษาแนวทางที่สองคือศึกษาโดยใช้แนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ได้แก่ วิทยานิพนธ์เรื่องคำเรียกประเภทผีของคนไทยในชุมชนวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี ของ มนสิการ เสงสุวรรณ (2550) วิทยานิพนธ์เรื่อง คำเรียกประเภทผีและความเชื่อเรื่องผีในภาษาไทยถิ่นภาคเหนือ ของปฎิญา บุญมาเลิศ (2554) และวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาาระบบคำเรียกประเภทผีในภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ของมนสิการ เสงสุวรรณ (2557) โดยวิทยานิพนธ์ทั้ง 3 เรื่องนี้ใช้แนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย แสดงให้เห็นระบบความคิดเกี่ยวกับผีของคนไทยภาคกลาง ภาคเหนือ และ ในระดับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับผีทั้งสองแนวทางนี้ยังไม่มีวิทยานิพนธ์หรืองานวิจัยใด ที่ศึกษาให้เห็นคำเรียกประเภทผีในภาคอีสานโดยใช้แนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาคอีสานโดยใช้จังหวัดอุบลราชธานีเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นแนวทางที่

มุ่งเน้นการวิเคราะห์คำ เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายและมโนทัศน์เกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีที่สะท้อนผ่านคำเรียกประเภทผีได้อย่างเป็นระบบ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกผีในจังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อศึกษาการจัดจำพวกแบบชาวบ้านคำเรียกประเภทผีในจังหวัดอุบลราชธานี
3. เพื่อวิเคราะห์วัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวจังหวัดอุบลราชธานี

สมมติฐานของการวิจัย

1. มิติเรื่องคุณโทษ และมิติเรื่องร่างกาย เป็นมิติที่ครอบคลุมมิติด้านอื่น ๆ
2. วัฒนธรรมและความเชื่อเรื่องผีของชาวอุบลราชธานีเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม

ขอบเขตของงานวิจัย

1. ผู้วิจัยเลือกพื้นที่เก็บข้อมูลคำเรียกประเภทผีในอุบลราชธานีทั้งหมด 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอเดชอุดม อำเภอดอนมดแดง และอำเภอม่วงสามสิบ โดยจะเก็บข้อมูลจากผู้บอกภาษาอำเภอละ 10 คน รวมผู้บอกภาษาทั้งหมดจำนวน 40 คน
2. ผู้วิจัยศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี ซึ่งเป็นคำที่ได้จากผู้บอกภาษาโดยคัดเลือกคำเรียกประเภทผีตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้¹ และศึกษาตามแนววรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ โดยวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย จัดจำพวกแบบชาวบ้านและวิเคราะห์วัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

¹ ผู้วิจัยคัดเลือกคำเรียกประเภทผีตามเกณฑ์ของ มนสิการ เสงสุวรรณ (2557: 54) ดังรายละเอียดในหน้า 11

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. คำเรียก หมายถึง คำในภาษาที่เป็นชื่อเรียกของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมของผู้บอกภาษา คำเรียกมีความหมายที่สัมพันธ์กับการจำแนกประเภท เนื่องจากการที่มีคำที่ใช้เรียกสิ่งต่าง ๆ ในภาษาหมายถึงผู้บอกภาษาได้มีการจำแนกประเภทให้กับสรรพสิ่งเหล่านั้นแล้ว

2. คำเรียกประเภท หมายถึง คำที่มีการจำแนกหรือจัดกลุ่มจากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายและจัดจำพวกแบบชาวบ้านตามแนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์เพื่อให้เข้าใจถึงระบบความรู้ ความคิด การมองโลก หรือ มโนทัศน์ของผู้บอกภาษา

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าคำเรียกและคำเรียกประเภทมีความหมายที่ตรงกันคือการใช้คำที่ใช้เรียกสิ่งต่าง ๆ ในภาษาหมายถึงผู้ใช้ภาษาได้มีการจำแนกประเภทหรือจัดกลุ่มสิ่งเหล่านั้นแล้ว ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกที่จะใช้คำว่า คำเรียกประเภทผี เนื่องจากต้องการแสดงให้เห็นชัดเจนว่าเป็นการศึกษาที่ได้จำแนกหรือจัดกลุ่มของคำที่ใช้เรียกเฉพาะผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

3. ภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี หมายถึง ภาษาถิ่นที่ใช้ในจังหวัดอุบลราชธานีในพื้นที่ที่ผู้วิจัยคัดเลือกให้เป็นพื้นที่ในการเก็บข้อมูลจากผู้บอกภาษา ได้แก่ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอเดชอุดม อำเภอดอนมดแดง และ อำเภอม่วงสามสิบ

สัญลักษณ์ที่ใช้ในงานวิจัย

1. ผู้วิจัยแสดงคำเรียกประเภทผีแต่ละโดยเรียงลำดับจากการระบุความหมายในภาษาไทยที่กำหนดให้อยู่ภายใต้เครื่องหมาย ‘ ’ และตามด้วยการถอดเสียงของผู้บอกภาษาด้วยสัทอักษร ตัวอย่างเช่น ‘ผีแม่มาย’ phi:¹me:⁴ha:n⁶

2. ข้อความที่อยู่ภายในสัญลักษณ์ [] คืออรรถลักษณะหรือความหมายย่อที่ใช้ในการแจกแจงความหมายของคำเรียกประเภทผี

3. สัญลักษณ์ / หมายถึง การค้นระหว่างรูปคำที่ต่างกันแต่แทนมโนทัศน์เดียวกัน ตัวอย่างเช่น ‘ผีป่า/ผีตง’ phi:¹pa:⁴ / phi:¹don² หมายถึง ผู้บอกภาษามีคำที่ใช้เรียกผีประเภทนี้ 2 คำ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การเตรียมการเก็บข้อมูล ได้แก่ การเลือกพื้นที่ในการเก็บข้อมูล การเลือกผู้บอกภาษา และการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในวิจัย 2) การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และ 3) การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็นการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย การจัดจำพวกแบบชาวบ้านและวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี มีรายละเอียดขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยดังนี้

1. การเตรียมการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับบรรพชนชาติพันธุ์ งานวิจัยที่ศึกษาตามแนวทางบรรพชนชาติพันธุ์ งานวิจัยที่ศึกษาคำเรียกประเภทผีตามแนวทางบรรพชนชาติพันธุ์ และเอกสารเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมเรื่องผีในภาคอีสาน เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมเกี่ยวกับความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับผีของอีสาน และเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีต่อไป จากนั้นผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ในการเก็บข้อมูล คัดเลือกผู้บอกภาษา และสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

1.1 การเลือกพื้นที่เก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเลือกพื้นที่เก็บข้อมูลคำเรียกประเภทผีในอุบลราชธานีเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ยังมีความเข้มข้นของภาษาอีสานมากจากงานวิจัยของสุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2547) และได้คัดเลือกมาทั้งหมด 4 อำเภอในจังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ชนบทของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 10-14) ที่แบ่งประเภทของชุมชนชนบท ตามความสัมพันธ์ด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคม ดังนี้

- 1) ด้านประชากร ลักษณะด้านประชากรของชุมชนชนบทมีจำนวนน้อย มีความหนาแน่นน้อย ประชากรมีรายได้ต่ำ และมีความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน
- 2) ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนชนบทมีการทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักและอาชีพหนึ่งสามารถทำได้หลายอย่าง

3) ด้านสังคม ชุมชนชนบทมีสิ่งแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน มีความเคลื่อนไหวทางสังคม น้อย สถาบัน องค์กรและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มีน้อย คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบปฐมนิคม

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้ศึกษาภาพรวมด้านความสัมพันธ์ด้านประชากร ด้าน เศรษฐกิจ และสังคมของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อคัดเลือกจุดเก็บข้อมูลที่เป็นตัวแทนของชุมชนชนบท ได้แก่ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอเดชอุดม อำเภอดอนมดแดง และอำเภอม่วงสามสิบซึ่งทั้ง 4 อำเภอนี้มีมีความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน การทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ แบบปฐมนิคม ทั้ง 4 อำเภอนี้จึงยังมีการรักษาภาษาและวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผีของอุบลราชธานีได้ เป็นอย่างดี ดังเช่น ยังมีการจัดประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีอยู่ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบุญข้าวประดับดิน พิธีแต่งงานเสียดเคราะห์ พิธีไหว้เจ้าปู่ พิธีไหว้ผีหลักเมือง พิธีเซ่นผีตาแฮก และการล่าผีฟ้า เป็นต้น

1.2 การเลือกผู้บอกภาษา

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากผู้บอกภาษาในอำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอเดชอุดม อำเภอดอนมดแดง และอำเภอม่วงสามสิบ อำเภอละ 10 คน รวมทั้งหมด 40 คน ผู้บอกภาษาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพหลัก และมีผู้บอกภาษาบางส่วนเป็นผู้นำในพิธีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี ได้แก่ ผู้บอกภาษาในอำเภอเดชอุดมมีผู้ประกอบอาชีพหมอธรรม 1 คน ผู้บอกภาษาในอำเภอพิบูลมังสาหารมีผู้ประกอบอาชีพหมอสู่วัว 1 คน ผู้บอกภาษาอำเภอดอนมดแดงมีผู้ประกอบอาชีพเป็นหมอล่าผีฟ้า 1 คน และผู้บอกภาษาในอำเภอม่วงสามสิบมีผู้ประกอบอาชีพเป็นเฒ่าจ๋า 1 คน และหมอธรรม 1 คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้บอกภาษาดังนี้

1. ผู้บอกภาษาเป็นผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีเป็นภาษาแม่
2. ผู้บอกภาษาไม่เคยย้ายภูมิลำเนาไปอำเภอหรือจังหวัดอื่น
3. ผู้บอกภาษาต้องมีอายุ 50 ปีขึ้นไป
4. ผู้บอกภาษาเป็นเพศหญิงหรือเพศชายก็ได้

1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ก่อนการเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยได้จัดทำตารางเพื่อเก็บข้อมูลคำเรียกประเภทผีของผู้บอกภาษา เมื่อได้คำตอบจากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาผู้วิจัยได้บันทึกคำตอบของผู้บอกภาษาลงในตารางบันทึกข้อมูลตารางที่ 1 มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 ตัวอย่างตารางการเก็บข้อมูลคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

ชื่อ-สกุล.....
 ที่อยู่.....
 อายุ..... เพศ..... อาชีพ.....
 วัน/เดือน/ปีที่สัมภาษณ์.....

ที่	คำเรียกประเภทผี	การถอดเสียง (IPA)	ความหมาย	อรรถลักษณะ
1				
2				
3				
...				

2. การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเกี่ยวกับผีตามความเข้าใจของผู้บอกภาษาเอง และจดบันทึกลงในตารางการเก็บข้อมูลคำเรียกประเภทผีที่ได้จัดทำไว้ โดยสัมภาษณ์เป็นภาษาถิ่นอุบลราชธานีเพื่อให้ผู้บอกภาษาเกิดความคุ้นเคยและให้ได้คำเรียกประเภทผีและข้อมูลทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีชาวอุบลราชธานีได้มากยิ่งขึ้น การสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาผู้วิจัยจะเริ่มจากการพูดคุยเรื่องทั่วไปเพื่อให้ผู้บอกภาษารู้สึกเป็นมิตรและสามารถตอบคำถามได้อย่างเป็นธรรมชาติ โดยจะแบ่งคำถามออกเป็น 3 กลุ่มเพื่อให้ได้คำเรียก

ประเพณี ที่จะนำมาวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายและจัดจำพวกแบบชาวบ้านได้ตาม วัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

คำถามกลุ่มที่ 1 เป็นคำถามเพื่อให้ได้คำเรียกประเพณีที่ผู้บอกภาษารู้จัก โดย คำถามในกลุ่มนี้ผู้วิจัยจะใช้คำถามที่ได้จากการสังเกตสถานที่ สถานการณ์ พิธีกรรม ประเพณีต่างๆ ใน การเก็บข้อมูลและจากการทบทวนเอกสารและหนังสือเกี่ยวกับผีในภาคอีสานดังเช่นตัวอย่าง

1. “kathon³ thi:⁴ wa:n³ ju:⁴ mo:n⁵ han⁵ jaw² waj⁶ haj⁵ phaj¹”
กระทง ที่ วาง อยู่ ตรง นั้น คุณ เอา ให้ ใคร
2. “sa:n¹ thi:⁴ ju:⁴ sut¹ khum⁶ pen² sa:n¹ kho:n¹ phaj¹”
ศาล ที่ อยู่ หลัง หมูบ้าน เป็น ศาล ของ ใคร
3. “bun² duan² sip¹ haw³ ja:j³ khaw⁵ waj⁶ kok¹ maj⁶ haj⁵ phaj¹”
บุญ เดือน สิบ เรา วาง ข้าว ไว้ ต้นไม้ ให้ ใคร

จากตัวอย่างคำถาม ผู้วิจัยใช้คำถามในลักษณะที่ชวนพูดคุย โดยจะถามไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้คำที่คาดว่าเป็นคำเรียกประเพณีจากผู้ภาษา ทั้งนี้ยังสามารถรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการ วิเคราะห์วัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านคำเรียกประเพณีของผู้บอกภาษาอีกด้วย

คำถามกลุ่มที่ 2 เป็นคำถามเพื่อให้ได้ความหมายของคำเรียกประเพณีตามที่ถูกบอก ภาษาเข้าใจ ซึ่งจะสามารถนำไปสร้างอรรถลักษณะและจัดจำพวกประเพณีต่อไป

1. “(ก) khw:³ wi:² gan¹”
(ก) คือ อะไร
2. “(ก) pen² ne:w³ daj¹”
(ก) เป็น อย่างไร
3. “(ก) pen² phi:¹ me:n⁴ bo:⁴”
(ก) เป็น ผี ไร่ไหม
4. “mi:³ wi:² gan¹ khw:³ (ก) wi:k⁵ bo:⁴”
มี อะไร เหมือน (ก) อีก ไหม

จากตัวอย่างคำถาม ผู้วิจัยจะเริ่มถามเพื่อให้แน่ใจว่าได้คำเรียกประเภทผีแล้ว เมื่อได้คำตอบจากผู้บอกภาษา ผู้วิจัยจะสอบถามเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ความหมายของคำเรียกประเภทผีโดยละเอียดที่จะสามารถนำไปวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายต่อไป

คำถามกลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มคำถามที่ใช้เพื่อจัดจำพวกแบบชาวบ้านของคำเรียกประเภทผี² มีตัวอย่างดังนี้

1. “(ก) khw³ kan² kap¹ (ข) bw:⁴”
(ก) เหมือน กัน กับ (ข) หรือไม่
2. “(ก) khw³ kan² kap¹ (ค) bw:⁴”
(ก) เหมือน กัน กับ (ค) หรือไม่
3. “(ค) khw³ kan² kap¹ (ข) bw:⁴”
(ค) เหมือน กัน กับ (ข) หรือไม่
4. “(ก) kap² (ข) thw¹ wa:⁴ pen² ʔi:²nan¹”
(ก) กับ (ข) ถือว่า เป็น อะไร

จากการสัมภาษณ์ด้วยกลุ่มคำถามที่ 3 ผู้วิจัยใช้แนวคิดของการเปรียบเทียบ (contrast) และการรวมเข้าเป็นพวก (inclusion) เพื่อให้เห็นความแตกต่างๆ ที่แสดงความไม่ใช่พวกเดียวกัน และความเหมือนที่แสดงให้เห็นความเป็นกลุ่มเดียวกัน เมื่อได้คำตอบจากผู้บอกภาษาแล้ว ผู้วิจัยจะนำไปจัดจำพวกแบบชาวบ้านเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงระบบโนทัศน์ของผู้บอกภาษาต่อไป

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยได้ความหมายของคำเรียกประเภทผีจากผู้บอกภาษาและได้นำมาคัดเลือกคำเรียกประเภทผีในจังหวัดอุบลราชธานีแล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายซึ่งในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ว่าคำเรียกประเภทผีแต่ละคำมีองค์ประกอบทางความหมายใดบ้างที่ทำให้สามารถจำแนกหรือจัดกลุ่มคำเรียกประเภทผีได้ เริ่มจาก

² (ก) (ข) และ (ค) ที่พบในคำถามกลุ่มที่ 2 และ 3 เป็นเป็นสัญลักษณ์แทนคำเรียกประเภทผีเพื่อแสดงตัวอย่างคำถามในการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาในคำถามกลุ่มที่ 1

ระบุมิติแห่งความแตกต่างโดยจะพิจารณาว่าคำที่นำมาวิเคราะห์มีความแตกต่างกันในด้านใดบ้าง และระบุนิยามที่จำเป็นและเพียงพอที่จะแสดงให้เห็นความเหมือนและแตกต่างกันอย่างเป็นระบบของคำเรียกประเภทผี และจะนำมาจัดจำพวกแบบชาวบ้าน (folk Taxonomy) เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์และลำดับชั้นของคำเรียกผีในจังหวัดอุบลราชธานี โดยผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกคำเรียกประเภทผีที่ได้ตัดแปลงจากเกณฑ์ของ มนสิการ เสงสุวรรณ (2557: 54) มีรายละเอียดดังนี้

3.1 คำเรียกประเภทผีที่นำมาวิเคราะห์ต้องเป็นคำที่ผู้บอกกล่าวถึงและรู้จักเกินร้อยละ 60 ของจำนวนผู้บอกภาษาทั้งหมด

3.2 เป็นคำที่ผู้บอกภาษาสามารถอธิบายความหมายได้ชัดเจน เพราะเป็นสิ่งที่จะนำไปใช้ในการกำหนดมิติแห่งความแตกต่างและการระบุนิยามเพื่อใช้ในการวิเคราะห์องค์ประกอบของความหมาย

3.3 ไม่ใช่ชื่อเฉพาะ ต้องเป็นชื่อที่สื่อถึงคำนามทั่วไป เช่นนางตานี เป็นผีที่อยู่ประจำต้นกล้วยตานี ซึ่งต้นกล้วยตานีมีอยู่มากมายทั่วไป นางตานีจึงมีมากมายไปด้วย จึงถือว่า นางตานีไม่ใช่ชื่อเฉพาะ

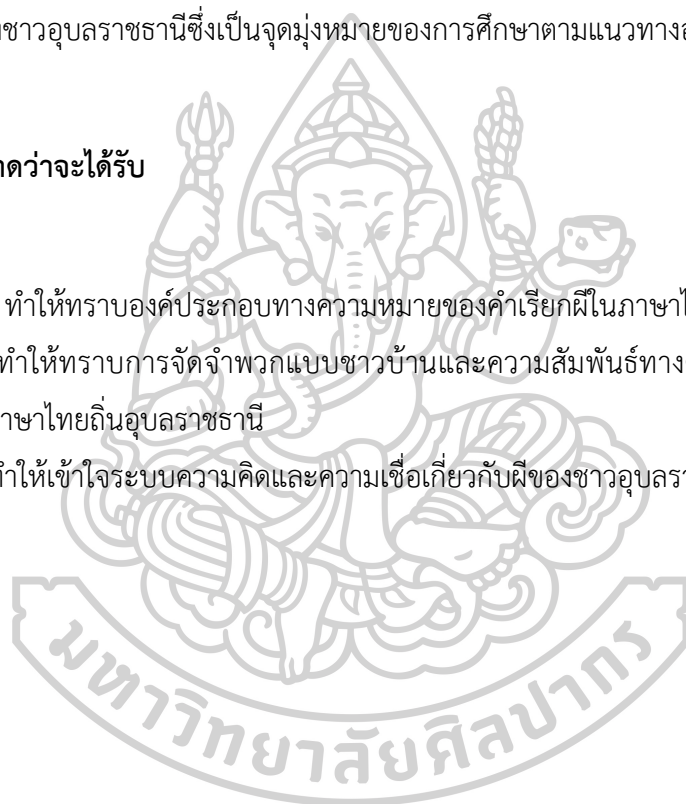
3.4 ไม่ใช่คำเรียกผีที่เป็นชื่อของสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ผีตู้เย็น ผีช่องแอร์ เนื่องจากเป็นผู้วิจัยต้องการศึกษาคำเรียกประเภทผีที่ได้จากมโนทัศน์หรือตามความเชื่อที่มีมาแต่เดิมจากการสั่งสมความรู้ ภูมิปัญญา และประสบการณ์ในสังคมหรือวัฒนธรรมของผู้บอกภาษาเท่านั้น

การวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายและการจัดจำพวกแบบชาวบ้านเป็นกระบวนการการวิเคราะห์ที่มีความสำคัญต่อการศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี เพราะเป็นวิธีการศึกษาที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์คำของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง เนื่องจากคำเป็นตัวแทนของมโนทัศน์ดังนั้นการศึกษาคำจึงทำให้สามารถเข้าถึงระบบความรู้ ความคิด มโนทัศน์ หรือปรีชาญาณของผู้ใช้ภาษาได้ ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย โดยการกำหนดมิติแห่งความแตกต่าง และระบุนิยามของคำเรียกประเภทผีแต่ละคำ เพื่อแสดงให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างหรือความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียกประเภทผี จากนั้นจึงนำมาจัดจำพวกแบบชาวบ้านเพื่อเป็นแสดงความสัมพันธ์แบบลำดับชั้นหรือการจัดประเภทของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีซึ่งเป็นวิธีการศึกษาที่

สามารถแสดงมุมมองหรือโลกทัศน์ของชาวบ้านหรือผู้ใช้ภาษาอย่างแท้จริง ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกใช้ทั้งวิธีการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายและการจัดจำพวกแบบชาวบ้านเนื่องจากทำให้ผลการวิเคราะห์คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีมีรายละเอียดที่ชัดเจนและเป็นระบบรวมถึงช่วยให้เข้าใจโลกทัศน์หรือความเชื่อและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผีของผู้บอกภาษาได้สมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยจะนำผลการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายที่ได้ ประกอบกับข้อมูล ความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านจากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษา รวมถึงข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีในภาคอีสานมาวิเคราะห์ความเชื่อและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผีเพื่อสะท้อนให้เห็นกระบวนการคิดและเข้าใจวัฒนธรรมของชาวอุบลราชธานีซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบองค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี
2. ทำให้ทราบการจัดจำพวกแบบชาวบ้านและความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี
3. ทำให้เข้าใจระบบความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานี

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งหัวข้อที่ทบทวนวรรณกรรมออกเป็น 4 หัวข้อ ได้แก่ แนวคิดทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ งานวิจัยตามแนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ งานวิจัยเกี่ยวกับคำเรียกประเภทผี และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเรื่องผีในอีสานมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2549: 74-76) กล่าวว่า แนวคิดอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นแนวคิดที่นำมาใช้ในการศึกษาภาษาเพื่อเข้าใจความคิดของมนุษย์ เพื่อเข้าถึงระบบปริชาน ความรู้ ความคิด ค่านิยมและทัศนคติของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง เนื่องจากคำเป็นตัวแทนของ มโนทัศน์ และสรรพสิ่งที่ เป็นรูปธรรมและนามธรรมจนสามารถสร้างองค์ความรู้ต่างๆ ที่ประกอบด้วยมโนทัศน์ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ เรียกว่า ระบบปริชาน นอกจากนี้ผลของการเข้าถึงความรู้ของกลุ่มชนด้วยการวิเคราะห์รูปภาษาทำให้สามารถเข้าถึงวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมได้ ดังนั้นการวิเคราะห์ภาษาจะสามารถนำไปสู่ความเข้าใจและนำไปวิเคราะห์ระบบปริชานของมนุษย์ที่นำไปสู่การเข้าถึงวัฒนธรรมของกลุ่มชนได้

เฟรค (Frake, 1980: 2 อ้างถึงใน อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2549: 77) กล่าวถึงหลักการของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ว่า ในรูปภาษาย่อมมีมโนทัศน์เสมอ และการมีอยู่ของคำในภาษาทำให้ทราบการมีหรือไม่มีสิ่งต่าง ๆ ในวัฒนธรรมนั้นและยังสะท้อนให้เห็นว่ามโนทัศน์หรือสิ่งต่าง ๆ อยู่อย่างมีนัยสำคัญอย่างไรในสังคมนั้น เพราะคำที่ปรากฏในภาษาเป็นตัวแทนของสิ่งต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมที่กลุ่มชนนั้นอาศัยอยู่ ภาษาจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความคิดและการมองโลกของผู้ใช้ภาษา ดังนั้นการวิเคราะห์ความหมายของคำในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งจะทำให้เห็นความคิด โลกทัศน์ของชนกลุ่มนั้นได้

“An ethnographer should strive to define objects according to the conceptual system of the people he is studying This paper consists of some suggestion toward the formulation of an operationally explicit methodology for discovering how people construe their world of experience from the way they talk about it. Specifically these suggestions concern the analysis of terminological systems in a way which reveals the conceptual principles that generate them...”

(Frake, 1980: 2)

จากข้อความข้างต้น เฟรคได้เสนอว่า นักชาติพันธุ์วิทยาควรที่จะศึกษาระบบปริชานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สนใจ และ ศึกษาว่ามนุษย์ตีความโลกแห่งประสบการณ์ของตนอย่างไร ซึ่งจะเห็นได้จากวิธีการที่ใช้พูดเกี่ยวกับประสบการณ์นั้นโดยการวิเคราะห์คำและระบบคำศัพท์เพราะจะทำให้เห็นมโนทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นได้

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2549: 83) ได้สรุปหลักการที่ใช้วิเคราะห์คำในแนวทาง อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ไว้ 5 ประการ ได้แก่

- 1) คำในภาษาเป็นตัวแทนของมโนทัศน์ ดังนั้นการวิเคราะห์คำจึงทำให้เข้าใจระบบความรู้ ความคิด หรือ ปริชานและวัฒนธรรมของเจ้าของภาษาได้
- 2) ข้อมูลที่ใช้ต้องได้มาอย่างเป็นธรรมชาติ และเป็นวัตถุวิสัย
- 3) เน้นการวิเคราะห์ความหมายของคำ
- 4) ผู้วิเคราะห์ต้องใช้วิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถตรวจสอบได้
- 5) เป้าหมายของการวิเคราะห์คือ การตีแผ่ระบบความรู้จากมุมมองจากชาวบ้าน ไม่ใช่ มุมมองจากผู้วิเคราะห์

1.1 การจัดจำแนกประเภท (categorization)

Lakoff (1995: 5-6, อ้างถึงใน โกสินทร์ ปัญญาอธิสิน, 2552: 8) กล่าวว่ามนุษย์จะมีการจัดจำแนกประเภทอยู่ตลอดเวลา การที่เราสามารถที่จะอธิบายได้ว่าสิ่งหนึ่งเป็นประเภทของอีกสิ่งหนึ่งได้คือเราได้เกิดการจัดจำแนกประเภทของสิ่งนั้น การจัดจำแนกประเภทเป็นการจัดหมวดหมู่โดยพิจารณาความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งต่างๆ โดยการรวมเข้าพวก (Inclusion) และการเปรียบเทียบ (Contrast) ออกเป็นลำดับชั้น (Hierarchy) แสดงให้เห็นระบบของสรรพสิ่งของแต่ละวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันออกไป

นันทนา วงษ์ไทย (2563: 97-98) กล่าวว่า แนวทางของการจำแนกประเภทโดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การจำแนกประเภทแบบดั้งเดิม และ การจำแนกประเภทแบบสมาชิกต้นแบบ

การจัดจำแนกแบบดั้งเดิมเป็นจัดประเภทที่มีขอบเขตชัดเจน เทเลอร์ (Taylor, 1995: 22-24) โดยมีหลักการ 4 ประการ ดังนี้

- 1) การจัดประเภทต้องหาคุณลักษณะที่เป็นองค์ประกอบโดยมีจำนวนน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็นและเพียงพอต่อการเป็นสมาชิกที่ต้องมีลักษณะร่วมกัน
- 2) ประเภทของสิ่งใดก็ตามอรรถลักษณะต้องอยู่ในรูปทวิลักษณ์ (binary features) คือการมีหรือไม่มีลักษณะเช่นนั้น ไม่สามารถแสดงองค์ประกอบว่ามีหรือไม่มีในเวลาเดียวกันหรือมีเพียงบางส่วนได้
- 3) สมาชิกทุกตัวในประเภทหนึ่งมีฐานะความเป็นสมาชิกเท่าเทียมกัน
- 4) ประเภทหนึ่ง ๆ มีขอบเขตชัดเจน สมาชิกที่จัดอยู่ในประเภทหนึ่งจะเป็นสมาชิกของประเภทนั้นเท่านั้น

การจัดจำแนกประเภทแบบสมาชิกต้นแบบ มีความยืดหยุ่นและไม่มีขอบเขตชัดเจนเหมือนการจัดจำแนกประเภทแบบคลาสสิก เอลิเนอร์ รอส (Rosch, 1973: 320-350) เป็นผู้บุกเบิกวิธีการจัดจำแนกประเภทโดยใช้แนวคิดสมาชิกต้นแบบซึ่งแนวคิดนี้มีหลักการ 4 ประการ ดังนี้

- 1) การที่สิ่งหนึ่งจะเป็นสมาชิกของประเภทหนึ่ง มักจะไม่สามารถตัดสินได้ด้วยเพียงว่าที่สิ่งนั้นมีลักษณะที่จำเป็นต่อการเป็นสมาชิกครบถ้วน
- 2) จำแนกประเภทสิ่งต่างๆ ออกจากกัน ด้วยการนำสิ่งนั้นมาเปรียบเทียบกับต้นแบบของประเภทนั้น ๆ
- 3) ประเภทของสิ่งใดก็ตามมีขอบเขตไม่แน่ชัด (fuzzy boundary)
- 4) สมาชิกแต่ละตัวในประเภทมีความเป็นสมาชิกไม่เท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับว่าสมาชิกตัวใดใกล้เคียงความเป็นต้นแบบมากกว่าสมาชิกอื่น ๆ (prototypical member) ในประเภทเดียวกัน

1.2 การวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (componential analysis)

การวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (componential analysis) เป็นวิธีการที่ใช้สำหรับจำแนกคำหนึ่งออกจากอีกคำหนึ่งในแวดวงความหมายเดียวกัน ยูจีน ไนด้า (Nida, 1979: 32) ได้อธิบายหลักการเบื้องต้นในการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายว่าจะต้องระบุลักษณะที่จำเป็นและเพียงพอ (necessary and sufficient) ที่จะสามารถแยกความหมายของคำหนึ่งออกจากอีกคำหนึ่งที่มีความหมายใกล้เคียงกันได้ รูปภาพหนึ่งจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีความแตกต่างกันอย่างเป็นระบบกับรูปภาพอื่น รูปภาพที่มีองค์ประกอบทางความหมายบางประการร่วมกันและองค์ประกอบทางความหมายบางประการต่างกันซึ่งจะสามารถจำแนกความหมายของรูปภาพหนึ่งออกจากรูปภาพอื่น ๆ ที่อยู่ในวงคำศัพท์เดียวกันได้

เพียร์ศิริ วงศ์วิภานนท์ (2525: 319-323) กล่าวว่า การวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายจะต้องเริ่มจากการวิเคราะห์ความหมายของคำแล้วจึงพิจารณาว่าคำที่นำมาวิเคราะห์มีความแตกต่างกันในด้านใดบ้างเพื่อเป็นการกำหนดมิติแห่งความแตกต่างแล้วจึงกำหนดอรรถลักษณะหรือความหมายย่อยในแต่ละมิติต่อไปซึ่งสามารถแสดงในรูปแบบทวิลักษณ์ (binary) คือมีค่าเป็น 2 ค่า โดยใช้เครื่องหมาย + และเครื่องหมาย - แสดงการมีหรือไม่มีสิ่งนั้น หรืออาจแสดงค่าที่เป็น + เสมอ เป็นการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายแบบบรรยาย (descriptive feature) ดังเช่น

พ่อ	แม่
+มนุษย์ +มีลูก +ชาย	+มนุษย์ +มีลูก -ชาย

จากตัวอย่างจะเห็นว่าคำว่า พ่อ และ คำว่า แม่ เป็นคำที่อยู่ในแวดวงความหมายของคำเรียกญาติเหมือนกันและเพื่อพิจารณาทั้งสองคำจะพบอรรถลักษณะต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นความหมายของคำ จากตัวอย่างจะพบอรรถลักษณะที่ทำให้คำว่า พ่อ และ คำว่า แม่ มีความแตกต่างกัน คืออรรถลักษณะ [ชาย] ที่แสดงความเป็นเพศชาย และ [-ชาย] ที่แสดงความไม่ใช่เพศชายซึ่งก็คือเพศหญิงนั่นเอง

ไนต้า (1979 : 54-61) อังโน นันทนา วงษ์ไทย (2563: 83-84) กล่าวถึงขั้นตอนในการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายไว้ 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เลือกความหมายที่มีความสัมพันธ์ทางความหมายที่ใกล้ชิดกันหรืออยู่ในวงความหมายใดวงความหมายหนึ่ง ที่มีองค์ประกอบทางความหมายร่วมกัน เช่น father, mother, son, daughter, brother, sister, uncle, aunt, nephew, niece และ cousin ที่มีองค์ประกอบทางความหมายเกี่ยวกับการเป็นมนุษย์ การแต่งงาน และความสัมพันธ์ทางสายเลือดร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 2 จดรายการของสิ่งอ้างอิง (referent) จากความหมายของรูปภาษาที่อยู่ในวงความหมายเดียวกันทั้งหมด เช่น father และ mother มีความสัมพันธ์กับตนเอง (ego) ซึ่ง father และ mother มีสิ่งอ้างอิงได้เพียงแค่คนเดียวเท่านั้น ส่วน uncle, aunt, nephew, niece และ cousin สามารถมีสิ่งอ้างอิงได้มากกว่าหนึ่ง

ขั้นตอนที่ 3 ระบุองค์ประกอบทางความหมายที่มีร่วมกันในบางคำแต่ไม่ได้มีองค์ประกอบทางความหมายร่วมกันทุกคำ เช่น องค์ประกอบทางความหมายเกี่ยวกับเพศหญิงที่พบในความหมายของคำว่า mother, daughter, sister, aunt, niece จากนั้นจึงหาองค์ประกอบทางความหมายอื่น ๆ ต่อไป เช่น รุ่นอายุ และความสัมพันธ์ทางสายเลือด

ขั้นตอนที่ 4 ระบุองค์ประกอบเด่นในแต่ละความหมาย เช่น ความหมายของ mother มีองค์ประกอบทางความหมาย เพศหญิง รุ่นอายุมากกว่า 1 และสืบเชื้อสายโดยตรง uncle

มีองค์ประกอบทางความหมาย เป็นเพศชาย รุ่นอายุมากกว่า 1 เป็นพี่ชายหรือคู่สมรสของพี่สาว พ่อหรือแม่

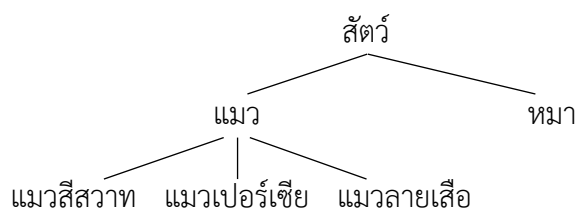
ขั้นตอนที่ 5 ตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายในขั้นตอนที่ 1 อีกครั้ง หากสามารถใช้คำศัพท์กับสิ่งที่อ้างอิงซึ่งมีองค์ประกอบทางความหมายดังกล่าวได้ หมายถึงองค์ประกอบที่ได้มีความถูกต้อง

ขั้นตอนที่ 6 นำองค์ประกอบทางความหมายที่ได้แสดงในรูปแบบแผนภูมิต้นไม้ หรือตาราง

การวิเคราะห์องค์ประกอบทางความเป็นวิธีการศึกษาที่ทำให้เห็นความสัมพันธ์ทางความหมายของคำได้ เนื่องจากองค์ประกอบทางความที่ประกอบกันขึ้นเป็นความหมายของคำแต่ละคำนั้นไม่ได้ปรากฏเพียงในคำคำเดียวแต่จะสามารถมีการปรากฏร่วมกันกับคำอื่น ๆ ด้วย ซึ่งทำให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ของคำเช่น คำที่มีองค์ประกอบทางความหมายส่วนใหญ่เหมือนกันย่อมมีความใกล้ชิดกันทางความหมายในขณะที่คำที่มีองค์ประกอบทางความหมายต่างกันความสัมพันธ์ทางความหมายก็จะน้อยลงไปด้วยซึ่งจะสามารถทำให้จำแนกหรือจัดกลุ่มคำได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายสามารถแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางความหมายของคำในภาษาที่ศึกษาว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร

1.3 การจัดจำพวกแบบชาวบ้าน (folk taxonomy)

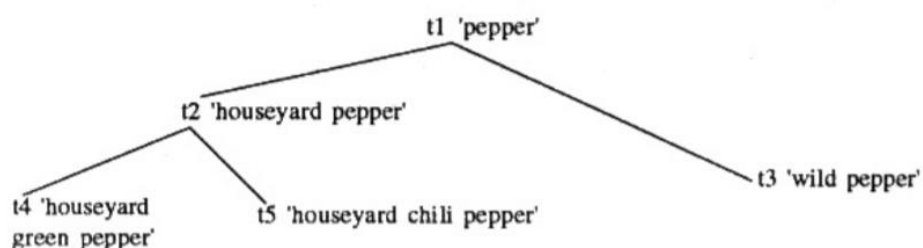
อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2555: 16-19) กล่าวถึงหลักการสำคัญของการจัดจำพวกแบบชาวบ้านคือหลักการเรื่อง การเปรียบเทียบ (contrast) ที่มีแนวคิดที่ว่าคำที่อยู่ในระดับเดียวกันจะเป็นการแสดงการเปรียบเทียบหรือตรงข้ามกัน ส่วนที่อยู่ในระดับบนเป็นการรวมคำที่มีระดับต่ำลงมาเป็นหลักการการรวมไว้เป็นพวก (inclusion) หรือคำที่อยู่ชั้นบนจะเป็นคำที่ครอบคลุมคำที่อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าซึ่งคำที่อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าเหล่านี้ก็จะเป็นส่วนหนึ่งของคำที่อยู่ระดับเหนือกว่า และสมาชิกที่อยู่ในระดับเดียวกันก็จะมีคุณสมบัติที่แตกต่างกัน ดังเช่น

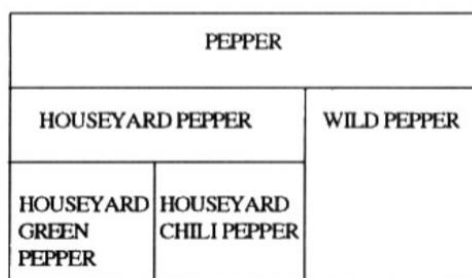
ภาพที่ 1 ตัวอย่างการจัดจำพวกแบบชาวบ้าน (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2555: 17)

จากแผนภูมิจะเห็นว่าคำว่า “แมว” และ คำว่า “หมา” อยู่ในระดับเดียวกันและตรงข้ามกัน ส่วนคำว่า “สัตว์” อยู่ระดับเหนือ “แมว” และ คำว่า “หมา” เป็นการรวมแมวกับหมาไว้เป็นจำพวกของสัตว์ เช่นเดียวกับคำว่าแมวอยู่เหนือคำว่า “แมวสีสวาด” “แมวเปอร์เซีย” “แมวลายเสือ”

เควิน พิตเทิล (Pittle, 2005: 58) กล่าวว่า การจำแนกประเภทแบบชาวบ้านเป็นการแสดงลำดับชั้น ซึ่งสามารถแสดงลำดับชั้นได้ 2 ลักษณะคือ ลำดับชั้นแบบต้นไม้ (tree diagram) และลำดับชั้นแบบกล่อง (Box diagram)

ภาพที่ 2 ลำดับชั้นแบบต้นไม้ (tree diagram)

ภาพที่ 3 ลำดับชั้นแบบกล่อง (Box diagram)

ภาพข้างต้นนี้ เป็นภาพการจัดจำพวกพริกแบบชาวบ้านของชนเผ่าฮานูนู ในฟิลิปปินส์ (Hanunoo classification of peppers) แสดงให้เห็นถึงแสดงลำดับชั้นของคำว่า pepper ซึ่งมีสมาชิก 2 คำ คือ Houseyard Pepper และ Wild Pepper โดย Houseyard Pepper มีสมาชิกย่อยอีก 2 คำ คือ Houseyard Green Pepper และ Houseyard Chili Pepper

นอกจากนั้นเบอร์ลินเห็นว่าโดยทั่วไปมี 5 ลำดับชั้นความสัมพันธ์ทางความหมาย (Berlin, 1992: 213 อ้างถึงใน โกสินทร์ ปัญญาอธิสิน, 2552: 13) ได้แก่

ลำดับ 0 unique beginner (จุดเริ่มต้นหนึ่งเดียว) คือระดับคำที่มีคุณสมบัติครอบคลุมสมาชิกอื่นๆ ได้มากที่สุด

ลำดับ 1 life form (รูปแบบชีวิต) คือระดับคำที่เป็นรูปแบบของสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในระดับต่ำกว่าคำในลำดับจุดเริ่มต้นหนึ่งเดียว เช่น trees, vines อยู่ภายใต้ลำดับจุดเริ่มต้นหนึ่งเดียว คำว่า plant

ลำดับ 2 generic (บอกหมวด) คือคำระดับพื้นฐานซึ่งเป็นคำที่ผู้พูดในแต่ละวัฒนธรรมใช้มากที่สุด เช่น conifers, flowers อยู่ภายใต้ลำดับรูปแบบชีวิต คำว่า trees

ลำดับ 3 specific (เฉพาะเจาะจง) ระดับคำที่มีการระบุชื่อเฉพาะของสิ่งต่างๆ ซึ่งอยู่ภายใต้ลำดับคำบอกหมวด เช่น pines, firs อยู่ภายใต้ลำดับคำบอกหมวด conifers

ลำดับ 4 varietal (ลักษณะพิเศษ) คือระดับคำที่มีการจำแนกสมาชิกในกลุ่มละเอียดที่สุดด้วยการระบุคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้นต่อจากคำในระดับเฉพาะเจาะจง เช่น black pines เป็นสมาชิกของคำว่า pines

จากการจัดลำดับความสัมพันธ์ทางความหมายของเบอร์ลินสามารถแสดงในรูปลำดับชั้นแบบกล่อง ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ลำดับชั้น ดังนี้

0	unique beginner	plant					
1	life form	trees			shrubs	vines	grasses
2	generic	leafy trees		conifers			
3	specific	oaks	maples	pin	firs		
4	varietal			black pines			

ภาพที่ 4 แผนภาพแสดงการจัดลำดับความสัมพันธ์ทางความหมายของ เบนท์ เบอร์ลิน (โกสสินทร์ ปัญญาอริสิน, 2552: 15)

ชาร์ลส์ เฟรค (Frake, 1961, อ้างใน Pittle, 2005: 57) ได้วิเคราะห์ชื่อโรคในชุมชนชาวสุบานั้น บนเกาะมินดาเนา ประเทศฟิลิปปินส์ โดยรวบรวมชื่อโรคจากการทักทายกันของชาวสุบานั้นที่จะใช้คำที่เกี่ยวกับอาการและชื่อโรค และนำมาแสดงความสัมพันธ์ทางความหมายด้วยแผนภาพแบบกล่อง (box diagram) ดังภาพ

<i>samad</i> 'wound'	<i>nuka</i> 'skin disease'												
	<i>pugu</i> 'rash'	<i>nuka</i> 'eruption'	<i>megebag</i> 'inflammation'			<i>beldut</i> 'sore'				<i>buni</i> 'ringworm'			
			<i>pagid</i> 'inflamed quasi bite'	<i>bekukay</i> 'ulcerated inflammation'	<i>megebag</i> 'inflamed wound'	<i>telemaw glai</i> 'shallow distal ulcer'		<i>baga?</i> 'proximal ulcer'		<i>selimbunut</i> 'spreading sore'	<i>buyuyag</i> 'exposed ringworm'	<i>buni</i> 'hidden ringworm'	<i>bugais</i> 'spreading itch'
						<i>telemaw bigun</i> 'deep distal ulcer'	<i>baga?</i> 'shallow proximal ulcer'	<i>begwak</i> 'deep proximal ulcer'	<i>beldut</i> 'simple sore'				

ภาพที่ 5 แผนภาพกล่องแสดงการจัดจำพวกแบบชาวบ้านจากงานวิจัยเรื่อง Levels of contrast in "skin disease" terminology (Frake, 1961, อ้างใน Pittle, 2005: 57)

การจัดจำพวกแบบชาวบ้านเป็นการจำแนกประเภทที่เป็นระบบและสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของผู้ใช้ภาษาที่ได้มีการจัดกลุ่มให้กับประสบการณ์ในสังคมที่จะแตกต่างกันออกไป ดังนั้นการจัดจำพวกแบบชาวบ้านจึงเป็นการแสดงการจัดกลุ่มตามความเข้าใจของชาวบ้านที่มาจากประสบการณ์ ระบบความรู้ ความคิด โลกทัศน์ของชาวบ้านอย่างแท้จริง

การศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีตามแนววรรคศาสตร์ชาติพันธุ์จะศึกษาด้วยวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (componential analysis) เนื่องจากสามารถทำให้เข้าใจระบบความคิดของชาวอุบลราชธานีต่อคำเรียกประเภทผีได้ และ การจัดจำพวกแบบชาวบ้าน (folk taxonomy) เนื่องจากทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ทางความหมายในเชิงลำดับชั้นของคำเรียกประเภทผีซึ่งจะแสดงให้เห็นรายละเอียดที่ชัดเจนและทำให้เข้าใจการมองโลกของผู้บอกภาษาเกี่ยวกับผีได้อย่างสมบูรณ์

2. งานวิจัยที่ศึกษาตามแนววรรคศาสตร์ชาติพันธุ์

พิจิตรา พาณิชย์กุล (2547) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาชื่อและระบบการทอชิ้นมัดหมี่ดั้งเดิมของคนไทพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ตามแนววรรคศาสตร์ชาติพันธุ์ จากการศึกษาพบว่า ไทพวนมีชิ้นมัดหมี่ทั้งหมด 5 ประเภท หมี่เปียง หมี่ลาย หมี่ขยาย หมี่ย้อย และหมี่คั่น จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายพบมิติความแตกต่าง 4 มิติคือ จำนวนเส้นพุ่ง จำนวนหมี่ในเส้นพุ่ง ลักษณะของด้ายในเส้นพุ่ง และพบว่ามีชื่อที่ใช้เรียกลายเดี่ยวของชิ้นมัดหมี่ 18 ชื่อ พบว่ามีมิติความแตกต่างทั้งหมด 16 มิติ ได้แก่ การมัดหมี่เป็นแนวสี่เหลี่ยมคางหมู การมัดหมี่เป็นแถวตรง แนวนอน จำนวนแถวของลาย การมัดข้อคู่กัน การมัดลายเป็นหยักทางยาว การมัดช่วงปลายของลาย การมัดข้อยื่นจากลาย และจำนวนข้อที่ยื่นจากลาย และยังพบคำที่ใช้เรียกลายผสมดั้งเดิม 22 ชื่อ พบมิติความแตกต่าง 3 มิติ ได้แก่ จำนวนลายเดี่ยวที่น่าผสม ชนิดของลายเดี่ยวที่น่าผสม ลักษณะตำแหน่งของลายที่น่ามาผสม จากการศึกษาคำเรียกชิ้นมัดหมี่ของไทพวนสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและเกษตรกรรมความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมทางวัตถุ

พรลัดดา เมฆบั้นชูรย์ (2547) ได้ศึกษาคำเรียกรสและทัศนคติเกี่ยวกับรสในภาษาจีนแต้จิ๋วตามแนววรรคศาสตร์ชาติพันธุ์ ผลการศึกษาพบว่าคำเรียกรสพื้นฐานในภาษาจีนแต้จิ๋วมีทั้งหมด 8 คำ ได้แก่ ขม ฝาด เผ็ด ชุ่มคอ เค็ม หวาน เปรี้ยว จืด และมีมิติความแตกต่างทั้งหมด 7 มิติ ได้แก่ ความคงทนของรส ความฉ่ำอืดฉะอม การได้กลิ่นทางจมูก ความแสบ ความเหนียวคอ ความกระหายน้ำ ความเสียวฟัน กลวิธีในการสร้างคำเรียกรสไม่พื้นฐานของชาวจีนแต้จิ๋วมี 3 กลวิธีได้แก่ กลวิธีการซ้ำคำ กลวิธีการผสมคำเรียกรสพื้นฐาน 2 คำเข้าด้วยกัน และ กลวิธีการผสมคำเรียกรสพื้นฐานกับคำ

ขยาย คำแสดงทัศนคติเกี่ยวกับบรรสด้านบวก ปรากฏได้กับคำเรียกรสพื้นฐานทุกคำ คำแสดงทัศนคติเกี่ยวกับบรรสด้านลบ ได้แก่คำว่า ถูกปาก อร่อย ดี เจริญอาหาร ยินดี มีรส และไม่เลว คำแสดงทัศนคติเกี่ยวกับบรรสด้านลบ ปรากฏได้กับคำเรียกรสพื้นฐานทุกคำ คำแสดงทัศนคติเกี่ยวกับบรรสด้านลบ ได้แก่คำว่า ไม่ถูกปาก ไม่อร่อย เลี่ยน กินยาก ไม่มีรส และรสจืด ผู้บอกภาษามีทัศนคติด้านบวกต่อรสหวานมากที่สุด และมีทัศนคติด้านลบต่อรสจืดมากที่สุด

ศศิธร สีนถาวรกุล (2548) ได้ศึกษาเรื่อง วิธีการกินและความเชื่อของคนไทยที่สะท้อนจากชื่ออาหารไทยที่ใช้ในเทศกาลงานพิธีแบบดั้งเดิม งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์รูปแบบการตั้งชื่อและหากฎนัยยะแบบทั่วไป วิเคราะห์ความหมายตรงและความหมายแฝงของชื่ออาหารไทย 63 คำ ประกอบด้วยของหวาน 44 ชื่อและของคาว 19 ชื่อ ผลการศึกษาพบว่า ชื่อของหวานมีรูปแบบการตั้งชื่อ 4 รูปแบบได้แก่ 1. ส่วนหลัก 2. ส่วนหลัก+ส่วนขยาย 3. ส่วนเสริมหน้า+ส่วนหลัก 4. ส่วนเสริมหน้าส่วนหลัก+ส่วนขยาย ของคาวมีรูปแบบการตั้งชื่อ 3 รูปแบบได้แก่ 1. ส่วนหลัก 2. ส่วนหลัก+ส่วนขยาย 3. ส่วนเสริมหน้า+ส่วนหลัก+ส่วนขยาย มีกฎนัยยะทั่วไปคือ ส่วนหลัก+ส่วนขยาย+ส่วนเสริม จากนั้นนำมาวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายพบว่า ชื่อของหวานมีมิติความแตกต่าง 4 มิติคือ มิติอิทธิพลจากภาษาต่างประเทศ วิธีทำ วัตถุดิบ และคุณสมบัติ ชื่อของคาวมีมิติความแตกต่าง 3 มิติคือ ประเภท วิธีทำ และวัตถุดิบเฉพาะ ความหมายแฝงของชื่ออาหารพบว่าสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและค่านิยม 7 เรื่อง คือ ความยั่งยืนยาวนาน ความรักใคร่สามัคคี ความมั่งคั่ง ความร่ำรวย ความสวยงาม ความสง่างาม ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ และความศรัทธาศาสนา

วาทิต พุ่มอยู่ (2548) ศึกษาเรื่อง การศึกษาคำเรียกข้าวและระบบมโนทัศน์เรื่องข้าวในภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามแนววรรณคดีชาติพันธุ์ วิเคราะห์ความหมายของคำเรียกข้าวในภาษาเวียดนาม มาเลย์ พม่า ม้ง และไทย ซึ่งถือเป็นตัวแทนภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 5 ตระกูล รวมถึงเปรียบเทียบความหมายของคำเรียกข้าวและระบบมโนทัศน์เรื่องข้าวในภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 5 ตระกูล เพื่อหาลักษณะที่ความแตกต่างระหว่างคำเรียกข้าวเหล่านั้น โดยใช้วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย เพื่อระบุมิติแห่งความแตกต่างและกำหนดอรรถลักษณะที่ใช้แจกแจงความหมายของคำเรียกข้าว เมื่อแยกประเภทคำเรียกข้าวพบว่า ภาษาส่วนใหญ่คือภาษามาเลย์ ภาษาพม่า และภาษาม้ง มีคำเรียกข้าวบอกหมวดจำนวน 3 คำเท่ากัน ได้แก่ คำเรียกข้าวที่หมายถึงพืช คำเรียกข้าวที่หมายถึงอาหาร และคำเรียกข้าวที่ไม่ใช่พืช ไม่ใช่อาหาร แต่หมายถึงผลผลิตของพืชหรือ

วัตถุดิบของอาหาร ส่วนภาษาเวียดนามมีคำเรียกข้าวบอกลมวด 5 คำ ได้แก่ คำเรียกข้าวที่หมายถึงพืช คำเรียกข้าวที่หมายถึงอาหาร คำเรียกข้าวที่ไม่ใช่พืชไม่ใช่อาหาร คำเรียกข้าวที่หมายถึงข้าวต้มสุก และคำเรียกข้าวที่หมายถึงข้าวเหนียวนึ่งสุก ในขณะที่ภาษาไทยมีคำเรียกข้าวบอกลมวดเพียง 1 คำ ได้แก่คำว่า "ข้าว" ซึ่งหมายถึงข้าวในทุกลักษณะ เมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกข้าวของทั้งห้าภาษาแล้ว พบว่าภาษาทั้งห้ามีการแยกความแตกต่างทางความหมายของคำเรียกข้าวโดยมิติแห่งความแตกต่างที่สำคัญซึ่งเป็นลักษณะร่วมของภาษาทั้ง 5 ภาษา คือมิติเรื่องความเป็นพืช และมิติเรื่องความเป็นอาหาร ทางด้านระบบโนทัศน์เรื่องข้าวในภาษาทั้งห้า พบว่ามีเพียงผู้พูดภาษาไทยเท่านั้นที่มองเห็นข้าวที่มีรูปร่างลักษณะแตกต่างกันเป็นสิ่งเดียวกันโดยสะท้อนจากการที่มีคำเรียกข้าวบอกลมวดเพียงคำเดียว และคำเรียกข้าวบอกลมวดเพียงคำเดียวในภาษาไทยยังสามารถใช้เป็นคำในระดับรูปชีวิตของคำเรียกข้าวทั้งหมดได้ด้วย ส่วนภาษาอื่น ๆ พบว่าผู้พูดภาษาเหล่านั้นมองข้าวที่มีรูปร่างลักษณะแตกต่างกันเป็นสิ่งของคนละสิ่งกันโดยสะท้อนจากการที่มีคำเรียกข้าวบอกลมวดมากกว่าหนึ่งคำ และเมื่อต้องการกล่าวถึงรูปชีวิตของคำเรียกข้าวทั้งหมดจะต้องนำคำอื่นที่ไม่ใช่คำเรียกข้าวมาใช้

ศุภาภาส คำโตนด (2006) ศึกษาเรื่อง “Thai Regional Cooking Terms: An Ethno semantic Study” งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายของและโครงสร้างของความหมายของคำศัพท์การทำอาหารใน 4 ภาคของไทย โดยใช้จังหวัดกรุงเทพมหานครเป็นตัวแทนภาคกลาง จังหวัดเชียงใหม่เป็นตัวแทนภาคเหนือ จังหวัดอุบลราชธานีเป็นตัวแทนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นตัวแทนภาคใต้ และเพื่อแสดงความเหมือนและความต่างระหว่างคำศัพท์การทำอาหารทั้ง 4 ภาค จากการศึกษาพบว่ามีคำศัพท์การทำอาหารทั้งหมด 104 คำ เป็นคำศัพท์ในภาษาไทยถิ่นกลาง 31 คำ ภาษาไทยถิ่นเหนือ 29 คำ ภาษาไทยถิ่นตะวันออกเฉียงเหนือ 21 คำ ภาษาไทยถิ่นใต้ 23 คำ คำศัพท์ทั้งหมดนี้สามารถนำมาแบ่งตามกระบวนการให้ความร้อนตามมาตรฐานสากลได้ 3 กระบวนการ ได้แก่ กระบวนการให้ความชื้น กระบวนการให้ความร้อนแห้ง และกระบวนการที่ใช้ความร้อนแห้งที่ใช้น้ำมัน และนำมาวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายและอรรถลักษณะของคำศัพท์การทำอาหารทั้ง 4 ภาค แสดงให้เห็นถึงการไม่ใช้น้ำมันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การให้ความสำคัญเกี่ยวกับการใช้น้ำและการย่างที่มีทุกภาค ภาคเหนือมีการทำอาหารโดยใช้น้ำมันมากกว่าภาคอื่น ๆ จากที่ภาคกลางมีคำศัพท์การทำอาหารมากกว่าภาคอื่น แสดงให้เห็นว่าเป็นจุดศูนย์วัฒนธรรมของประเทศ

ปิยลักษณ์ อุปนิสากร (2549) ได้ศึกษาชื่อท่ามวยไทยตามแนววรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ โดยวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของชื่อมวยไทย 3 ประเภท คือ คำเรียกประเภทพื้นฐานของท่ามวยไทย ชื่อท่าเดี่ยวมวยไทยและชื่อท่ามวยไทยเชิงซ้อน ผลการศึกษาพบว่า คำเรียกประเภทพื้นฐานของท่ามวยไทยมี 5 คำ มีมิติความแตกต่างทางความหมายคือ อวัยวะที่ใช้เป็นอาวุธ และ ส่วนของอวัยวะที่ใช้เป็นอาวุธ ชื่อท่าเดี่ยวมวยไทยพบ 30 ชื่อ มีมิติความแตกต่างทางความหมายคือ อวัยวะที่ใช้เป็นอาวุธ ส่วนของอวัยวะที่ใช้เป็นอาวุธ วิธีของอวัยวะที่ใช้เป็นอาวุธ ลักษณะของการใช้อวัยวะเป็นอาวุธ และวิธีการท่าท่า ชื่อมวยไทยเชิงซ้อนมีทั้งหมด 87 ชื่อ มีมิติความแตกต่างคือ ท่าเดี่ยวที่ใช้การรุก การรับ จุดปะทะ การพลิกแพลง และท่าเฉพาะเพิ่มเติม จากการวิเคราะห์ความหมายคำเรียกท่ามวยไทยสะท้อนให้เห็นถึงระบบการต่อสู้ของคนไทย และวิถีชีวิตของคนไทยด้านเกี่ยวกับอาวุธ เกี่ยวกับสัตว์ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เกี่ยวกับธรรมชาติและวิถีชีวิตที่ผูกพันกับวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

สิริวิมล ศุภรศร (2550) ศึกษาเรื่อง การศึกษาคำเรียกเสียง และคำแสดงทัศนคติเกี่ยวกับเสียงในภาษาไทย ตามแนววรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ ผลการวิจัยพบว่าในภาษาไทยมีคำเรียกเสียงพื้นฐานทั้งหมด 10 คำ ได้แก่ ดัง กังวาน ก้อง ค่อย เบา แหลม เล็ก ทุ้ม ใหญ่ และแหบ จากการวิเคราะห์ความหมายของคำเรียกเสียงในภาษาไทยพบว่ามีมิติแห่งความแตกต่าง 8 มิติ คือ ความซับซ้อนของการได้ยิน การกินพื้นที่ การกินเวลา ความคงที่ของการได้ยิน ระดับเสียง ความเสียดแทง ความนุ่มนวล และความต่อเนื่องของเสียง เมื่อวิเคราะห์กลวิธีในการสร้างคำเรียกเสียงไม่พื้นฐานพบว่ามีทั้งสิ้น 5 กลวิธีหลัก ได้แก่ 1) กลวิธีการใช้ศัพท์เดี่ยว เช่น กระหึ่ม อื้ออึง 2) กลวิธีการผสมคำเรียกเสียงเข้าด้วยกัน เช่น ก้องกังวาน เล็กแหลม 3) กลวิธีการซ้ำคำเรียกเสียง เช่น เบาๆ แล็ม-แหลม 4) กลวิธีการผสมคำเรียกเสียงกับคำขยาย เช่น ทุ้มลึก แหลมบาดหู และ 5) กลวิธีการใช้คำว่า ออก เช่น ออกแหลม ออกห้าว ผลการวิเคราะห์คำแสดงทัศนคติเกี่ยวกับเสียง พบคำแสดงทัศนคติทางบวกต่อเสียงที่ได้ยิน เช่น “ไพเราะ” “ใส” คำแสดงทัศนคติทางลบต่อเสียงที่ได้ยิน เช่น “บาดหู” “แสบแก้วหู” และคำแสดงทัศนคติเป็นกลาง เช่น คำว่า “เฉยๆ” “ธรรมดา” และ “ฟังได้” โดยผู้บอกภาษามีทัศนคติด้านบวกต่อเสียงทุ้มและกังวานมากที่สุด และทัศนคติด้านลบต่อเสียงดัง แหลม และแหบมากที่สุด

กัณทิมา รักรวงษ์วาน (2550) ศึกษาคำเรียกสัมผัสและคำแสดงทัศนคติเกี่ยวกับการสัมผัสในภาษาไทยตามแนววรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ โดยการวิเคราะห์คำด้วยอรรถลักษณะแบบทวิลักษณะและอรรถลักษณะแบบบรรยาย ผลการวิจัยพบว่า ภาษาไทยมีคำเรียกสัมผัส 25 คำ ได้แก่ ขรุขระ ตะปุ่มตะป่ำ เรียบ สาก ลื่น ฝืด หยาบ ละเอียด แข็ง นุ่ม นุ่ม กรอบ เปราะ หย่น เหลว เหนียว เย็น อุ่น ร้อน เปียก หมด ซื่น แห้ง พบว่ามีมิติความแตกต่าง 4 มิติหลัก คือ มิติพื้นผิว มิติความเปียก มิติอุณหภูมิ และมิติเนื้อสารซึ่งประกอบไปด้วย 10 มิติย่อย คือ การเป็นของแข็ง การยุบตัว การคืนตัว การคืนตัวเร็ว ความแน่น ความเหนียว การแตกง่าย การแตกเป็นหลายชิ้น การมีชิ้นเนื้อ การเป็นเนื้อสารขนาดใหญ่ กลวิธีในการสร้างคำเรียกสัมผัสไม่พื้นฐานทั้งหมด 7 กลวิธีใหญ่ ได้แก่ กลวิธีการซ้ำคำ กลวิธีการประสมคำเรียกสัมผัส 2 คำเข้าด้วยกัน กลวิธีการประสมคำเรียกสัมผัสกับคำขยาย กลวิธีการใช้คำเรียกวัตถุเฉพาะ กลวิธีการใช้ศัพท์เดี่ยว กลวิธีการใช้คำว่า ค่อนข้าง กับคำเรียกสัมผัสพื้นฐาน และ กลวิธีการใช้คำว่า ออก กับคำเรียกสัมผัสพื้นฐาน ผลการวิเคราะห์คำแสดงทัศนคติเกี่ยวกับสัมผัสในภาษาไทยพบว่าผู้พูดภาษาไทยใช้คำแสดงทัศนคติทางบวก เช่น สบาย สนุกดี แข็งแรง ไม่อันตราย และ สะอาด คำแสดงทัศนคติทางลบ เช่น ไม่สบาย ขยะแขยง ไม่ดี ไม่แข็งแรง สกปรก รำคาญ และ อันตราย และ คำแสดงทัศนคติที่มีความหมายเป็นกลาง เช่น เฉยๆ และ ธรรมดา ส่วนประเภทสัมผัสที่คนชอบมากที่สุด คือ นุ่ม และประเภทสัมผัสที่คนไม่ชอบมากที่สุดคือ ละ

โกสินทร์ ปัญญาอธิสิน (2552) ได้ศึกษา การศึกษาคำเรียกการทำอาหารในภาษาไทยถิ่นเหนือตามแนววรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายเพื่อให้ทราบถึงระบบการทำอาหารและวัฒนธรรมการกินของชาวล้านนา ตามแนวทางวรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ เก็บข้อมูลจากผู้บอกภาษาในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปาง พบว่ามีคำเรียกการทำอาหารทั้งหมด 48 คำ และเมื่อนำมาวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย พบว่ามีมิติความแตกต่างทั้งหมด 9 มิติ ได้แก่ มิติจุดประสงค์ มิติวิธีที่ทำให้กินได้ มิติเรื่องน้ำ มิติเรื่องน้ำมัน มิติเรื่องเวลา มิติเรื่องการใช้พริกแกง มิติเรื่องชนิดของพริกแกง มิติวัตถุประสงค์ และมิติวัตถุดิบ จากนั้นได้คำทั้งหมดมาจัดจำพวกแบบชาวบ้านโดยคำทั้ง 47 คำอยู่ภายใต้คำว่า เญีเยะ (กิน) หรือทำอาหาร ทำให้ทราบถึงระบบการทำอาหารของชาวล้านนาและทราบวัฒนธรรมในการกินของชาวล้านนา เนื้อสัตว์มีความสำคัญ ชาวล้านนาไม่นิยมกินของมัน วัตถุดิบมาจากพืชพันธุ์ธรรมชาติ มีมนทัศน์เรื่องการทำให้สุกโดยไม่ใช้ความร้อนซึ่งเป็นค่านิยมของชายชาติริของชาวล้านนา

วิราพร หงษ์เวียงจันทร์ (2556) ได้ศึกษาคำศัพท์เกี่ยวกับการประกอบอาหารของชาวไทลื้อที่จังหวัดพะเยา โดยงานวิจัยนี้ศึกษาด้วยแนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำศัพท์เกี่ยวกับการทำอาหารของไทลื้อ และวิเคราะห์คำศัพท์เกี่ยวกับการทำอาหารที่สะท้อนวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ ผลการวิจัยพบว่า คำศัพท์เกี่ยวกับการประกอบอาหารของไทลื้อมีจำนวน 91 คำ แบ่งตามช่วงเวลาได้ 3 ช่วง คือ ขึ้นก่อนการทำอาหาร 50 คำ มีมิติความแตกต่าง 5 มิติ ได้แก่ วัสดุอุปกรณ์ ลักษณะการเคลื่อนที่ของวัสดุอุปกรณ์ วัตถุดิบ ขนาดของวัตถุดิบ และน้ำ ขึ้นขณะทำอาหาร 36 คำ มีมิติความแตกต่าง 6 มิติ ได้แก่ จุดประสงค์ วิธีทำให้กินได้ น้ำ น้ำมัน เวลา วัตถุดิบ ขึ้นหลังทำอาหาร 5 คำ มีมิติความแตกต่าง 1 มิติคือ สถานะของวัตถุดิบ จากการวิเคราะห์มิติความแตกต่างและอรรถลักษณะของคำศัพท์เกี่ยวกับการทำอาหารทำให้เห็นว่าอาหารของชาวไทลื้อมีที่มาจากพืชพันธุ์ธรรมชาติในท้องถิ่น สะท้อนความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย สัตว์สี่เท้าเป็นอาหารพิเศษชาวไทลื้อจะทำในโอกาสสำคัญเท่านั้น ชาวไทลื้อไม่นิยมรับประทานอาหารที่มีน้ำมัน และมีความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่น่าสนใจมากมาย เช่น ความเชื่อเรื่องห้ามเด็ดผักและห้ามฆ่าสัตว์ในช่วงเทศกาลสงกรานต์เพื่อเป็นวันมหางคลห้ามทำบาปหรือทำงานต่าง ๆ

สุธาทิพย์ รัชูปัตย์ (2558) ศึกษาคำเรียกพืชผักในภาษาเขมรมาตรฐานตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและจัดประเภทพืชผักตามความหมายและศึกษาภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมรวมถึงระบบคติมนต์ของชาวเขมร ผลการศึกษาในการแยกองค์ประกอบทางความหมายพบทั้งหมด 3 คำคือ **ប៉ង**/banlae/ ‘พืชผัก’, **អង្កក់** /qanlūəq/ ‘ผักจิ้ม’ และ **រូបាយ** /robaoy/ ‘ผักโรย’ มีการใช้ที่แตกต่างกันเพราะ 1) สถานะที่คงอยู่ 2) ส่วนประกอบของพืช 3) วิธีที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบ 4) วิธีที่ใช้ในการปรุงเป็นอาหาร 5) วิธีการนำไปบริโภค 6) อาหารที่รับประทานด้วยกัน ผลการศึกษาในการจัดประเภทของพืชผักตามความหมาย 334 คำ แบ่งออกเป็น 6 หมวด ได้แก่ 1) ธรรมชาติ 2) ชื่อทั่ว ๆ ไป 3) ลักษณะเด่นของพืช 4) ส่วนประกอบของพืชของคน/สัตว์ 5) อุปกรณ์และเครื่องมือ 6) คำกริยา และสามารถสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมรวมถึงระบบคติมนต์ของชาวเขมรคือ 1) สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ 2) การจัดพื้นที่และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ 3) ความคิดของชาวเขมร 4) วิถีชีวิตเขมร 5) ความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

วาสนี มีเครือเอี่ยม (2559) ได้ศึกษาคำเรียกชื่อโรคในระบบการแพทย์พื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์

องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกชื่อโรคในระบบการแพทย์พื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษาพบ จำนวน 157 คำ ในการจำแนกประเภทคำเรียกชื่อโรคในระบบการแพทย์พื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีทั้งหมด 3 ประเภท ได้แก่ กลุ่มคำ เรียกชื่อโรคที่ขึ้นต้นด้วยอวัยวะที่เป็นโรค กลุ่มคำเรียกชื่อโรคที่ขึ้นต้นด้วยคำแสดงอาการของโรค และกลุ่มคำเรียกชื่อโรคที่ขึ้นต้นด้วยชื่อโรคเฉพาะ จากนั้นผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายโดยใช้รรถลักษณะแบบพรรณนา (descriptive feature) ผลการวิเคราะห์พบว่าม้องค์ประกอบทางความหมายที่แตกต่างกันอยู่ 7 ลักษณะ คือ สาเหตุของการเกิดโรค อวัยวะที่เป็นโรคการแสดงอาการของโรค การบอกระดับอาการ ช่วงเวลาที่เกิดอาการของโรค เพศ และวัย

นุรอา สะมะแอ (2560) ศึกษาคำเรียกการทำอาหารหวานในภาษามลายูปาตานี เชิง อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์มิติแห่งความแตกต่างและองค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกการทำอาหารหวานในภาษามลายูปาตานี และวัฒนธรรมอาหารหวานของชาวมลายูปาตานีในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ผลการศึกษาพบคำเรียกการทำอาหารหวานในภาษามลายูปาตานี 23 คำ มีมิติแห่งความแตกต่าง 6 มิติ ได้แก่ วัตถุดิบ ประสงค์ ความร้อน เวลา วัตถุดิบหลัก รูปร่าง และลักษณะของเนื้ออาหาร ผลการวิเคราะห์วัฒนธรรมอาหารหวานของชาวมลายูปาตานีมีคือ 1) แบ่งและน้ำตาลเป็นวัตถุดิบพื้นฐานของอาหารหวาน 2) วัตถุดิบของอาหารหวานสะท้อนการกินอยู่ที่เรียบง่าย 3) ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการถนอมอาหารในการทำอาหารหวาน 4) และสะท้อนการรับวัฒนธรรมต่างชาติ

จากการทบทวนงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาด้านอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ที่ผ่านมาเป็นการวิเคราะห์คำประเภทต่าง ๆ ในแต่ละวัฒนธรรมด้วยการวิธีการต่าง ๆ ทั้งการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (componential analysis) และ การจัดจำพวกแบบชาวบ้าน (folk taxonomy) สามารถนำไปสู่ความเข้าใจระบบปริชานและวัฒนธรรมของกลุ่มชนได้ ในการศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีนี้ผู้วิจัยจะศึกษาโดยการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย (componential analysis) และ การจัดจำพวกแบบชาวบ้าน (folk taxonomy) เนื่องจากเป็นแนวทางที่มุ่งวิเคราะห์ความหมายของคำเพื่อให้เข้าใจความหมายของคำเรียกประเภทผีแต่ละคำและเข้าใจแก่นทัศน์เกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีได้อย่างชัดเจนและเป็นระบบ

3. งานวิจัยเกี่ยวกับคำเรียกประเภทผี

มนสิการ เสงสุวรรณ (2550) ได้ศึกษาคำเรียกประเภทผีของคนไทยในชุมชนวัดสวนแก้ว ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ศึกษาตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ งานวิจัยเรื่องนี้ใช้อรรถลักษณะแบบพรรณนา ผลการวิจัยพบคำเรียกประเภทผี 59 คำ ซึ่งแทนผีทั้งหมด 52 ประเภท จากการวิเคราะห์ความหมายของคำเรียกประเภทผีพบว่ามิติต่างกัน 10 มิตี คือ ตัวตน สภาพ ตีร้าย ลักษณะการตาย ที่อยู่ หน้าที่ อายุ อาหาร เพศ และลักษณะพิเศษ จากนั้นได้นำมาจัดประเภทแบบชาวบ้าน คำเรียกประเภทผีสามารถแบ่งประเภทตามลำดับชั้นได้ 5 ลำดับ ลำดับจุดเริ่มต้นหนึ่งเดียวมีคำเรียกประเภทผีคำเดียว คือ ผี 1 ลำดับรูปแบบชีวิต มี 2 คำคือ ผี 2 และวิญญาณ ลำดับบอกหมวดมีคำเรียกประเภทผี 3 คำ คือ ผี 3 ผีสาวเทวดาและผีหาซาดาน ลำดับเฉพาะเจาะจงมีคำเรียกประเภทผีทั้งหมด 33 คำ เช่น นางตานี เจ้าแม่มะขาม เป็นต้น จากนั้นนำมาวิเคราะห์ทัศนคติของคนไทยที่มีต่อผีพบว่า ผีมีการดำรงอยู่เช่นเดียวกับคน เป็นสิ่งที่น่ากลัว น่ารังเกียจ มีการเวียนว่ายตายเกิดตามบุญกรรม มีอำนาจสามารถดิดสินบนได้และเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคม

ปฎิญา บุญมาเลิศ (2554) ศึกษาคำเรียกผีและความเชื่อเรื่องผีในภาษาไทยถิ่นเหนือ ในหมู่บ้านป่าเส้าหลวง ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ งานวิจัยนี้ศึกษาคำเรียกผีโดยใช้แนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ จากการศึกษาคำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นเหนือมีจำนวน 43 คำ สามารถแยกความแตกต่างของคำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นเหนือได้ด้วยมิติแห่งความแตกต่างทางความหมาย 8 มิติได้แก่ มิติการกระทำ มิติการปรากฏ มิติเพศ มิติการแสดงออก มิติแหล่งที่อยู่ มิติที่มาของการตาย มิติสิ่งที่มนุษย์กระทำให้ และมิติอาหาร เมื่อวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องผีที่ปรากฏในคำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นเหนือ พบความเชื่อ 3 ประการ ประการแรกความเชื่อเรื่องผีที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมทางสังคมให้กระทำตามคำกล่าวหรือคำสั่งสอนต่างๆ ประการที่สองความเชื่อเรื่องผีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่มีการผสมผสานความเชื่อเรื่องศาสนากับความเชื่อเรื่องผีเข้าด้วยกันและดำรงอยู่ในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และประการสุดท้ายคือความเชื่อเรื่องผีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ

มนสิการ เสงสุวรรณ (2557) ศึกษาแบบคำเรียกผีและมโนทัศน์เรื่องผีในภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ โดยวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำ

เรียกผีในภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 4 ภาษา ได้แก่ ภาษาลาว ภาษาพม่า ภาษาเขมร และภาษา มาเลย์ ผลการวิเคราะห์พบคำเรียกผีรวมทั้งหมด 137 คำ เป็นภาษาพม่า 37 คำ ภาษาลาว 35 คำ ภาษาเขมร 35 คำ สนวนภาษา มาเลย์พบคำเรียกผีน้อยที่สุดคือ 30 คำ คำเรียกผีทั้งหมดแยกออกจากกันด้วยมิติแห่งความแตกต่างทางความหมาย 11 มิติ คือ มิติอำนาจเหนือธรรมชาติ มิติตัวตน มิติดีร้าย มิติหน้าที่ มิติที่อยู่ มิติสถานภาพ มิติลักษณะการตาย มิติเพศ มิติอายุ มิติอาหาร และมิติ ลักษณะเฉพาะ โดยมิติเด่นที่ครอบคลุมทุกคำได้แก่ มิติอำนาจเหนือธรรมชาติ มิติตัวตน และมิติดีร้าย ความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียกผีทั้งหมดแสดงด้วยการจัดจำพวกแบบชาวบ้านได้ 5 ระดับ ได้แก่ ระดับตั้งตน ระดับมูลฐาน ระดับพื้นฐาน ระดับเจาะจง และระดับปลีกย่อย ผลการตีความโลกทัศน์ของคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สะท้อนจากระบบคำเรียกผี สรุปได้ว่า ผีมีวิถีชีวิตและอุปนิสัยเหมือนมนุษย์ เป็นสมาชิกของสังคม มีอำนาจใหญ่คุณโทษ เป็นสาเหตุของความเจ็บป่วย และเป็นสิ่งที่น่ากลัว

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำเรียกประเภทผีมีเพียงงานวิจัยเรื่องคำเรียกประเภทผีของคนไทยในชุมชนวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี ของมนสิการ เสงสุวรรณ (2550) ที่ศึกษาโดยใช้แนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ที่วิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายเพื่อแสดงให้เห็นระบบความคิดเกี่ยวกับผีของคนไทยในชุมชนวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี งานวิจัยของปฏิญญา บุญมาเลิศ (2555) ศึกษาคำเรียกผีและความเชื่อเรื่องผีในภาษาไทยถิ่นเหนือ ในหมู่บ้านป่าเส้าหลวง ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ตามแนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ และงานวิจัยของมนสิการ เสงสุวรรณ (2557) ศึกษาระบบคำเรียกผีและมโนทัศน์เรื่องผีในภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ จากงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นยังไม่ม้งานวิจัยใดที่ศึกษาให้เห็นคำเรียกประเภทผีในภาคอีสานอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาคอีสานในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีเนื่องจากกับจังหวัดอุบลราชธานียังคงมีความเชื่อเรื่องผีอย่างหนักแน่นเห็นได้จากการที่ยังมีพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีอยู่มากถึงแม้ว่าจะมีการพัฒนาและความเจริญมากขึ้นจะยังพบว่ายังมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวผีปรากฏอยู่ ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาคำเรียกประเภทผีในจังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้แนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์มาวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายเพื่อทำความเข้าใจความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับผีซึ่งมีความเป็นนามธรรมในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีได้อย่างเป็นระบบและชัดเจน

4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเรื่องผีในอีสาน

การดำเนินชีวิตของมนุษย์มักจะเกี่ยวข้องมีความเชื่อเรื่องผีอยู่เสมอ ถึงแม้ว่าจะเกิดการพัฒนาและการขยายตัวของเศรษฐกิจและสังคมที่นำมาสู่ความเจริญในด้านต่าง ๆ ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถตรวจสอบ หาคำตอบ และสร้างสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตน แต่ความเชื่อเกี่ยวกับผียังคงฝังรากลึกอยู่ในความจิตใจของมนุษย์ เมื่อมนุษย์เกิดความรู้สึกที่มั่นคงหรือหวาดหวั่น เทคโนโลยีไม่ได้มีบทบาทครอบคลุมบทบาทของความเชื่อเรื่องผีที่มีต่อมนุษย์ในด้านนี้ได้ทั้งหมด ดังนั้นความต้องการของมนุษย์เกิดขึ้นจากแรงกระตุ้นภายในของบุคคล และสภาพสังคม ดังที่ โยธิน คันสนยุท (2530 : 36) ที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีความต้องการตามแนวความคิดของเมอร์เรย์ (Murray) เช่น ความต้องการที่จะเอาชนะฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ความต้องการที่จะป้องกันตนเอง ความต้องการความสำเร็จ ความต้องการความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น ความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงจากอันตราย เป็นต้น ซึ่งความเชื่อเรื่องผียังคงมีบทบาทในการช่วยตอบสนองความต้องการเหล่านั้นทำให้เกิดความรู้สึกและเกิดเป็นความเชื่อ พิธีกรรม ขนบทำเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีเพื่อตอบสนองความต้องการให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยทั้งทางร่างกายและจิตใจ

4.1 ความหมายของผี

เมื่อกล่าวถึง ผี โดยทั่วไปแล้วคนเราก็มักมีโนภาพตามที่ได้รับถ่ายทอดกล่อมเกลามาว่า ผีคือสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัว ชอบหลอกหลอนผู้คน สร้างความหวาดกลัวส่งผลร้ายทั้งทางด้านจิตใจและร่างกายหรือแม้แต่อาจส่งผลเสียต่อการดำรงชีวิต แต่ก็ยังมี ผี อีกกลุ่มหนึ่งที่เชื่อว่ามีพลังอำนาจคอยช่วยเหลือมนุษย์ในด้านต่างๆ กล่าวได้ว่าผีนั้นเป็นสิ่งที่มีความเชื่อว่ามีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ให้ความเคารพยำเกรง สำหรับความหมายของ ผี นั้นมีความหมายที่หลากหลายดังที่มันักวิชาการหรือผู้ที่สนใจเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีได้อธิบายความหมายของผีไว้ในความหมายต่างๆ ดังนี้

เสฐียรโกเศศ (2515: 279) ได้ให้ความหมายว่า ผี คือสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้ มีอิทธิฤทธิ์อำนาจอยู่เหนือคน มีลักษณะบางอย่างคล้ายคน คือ มีทั้งแขนขาคู่และต่ำอาจดีหรือร้าย ให้คุณหรือให้โทษมนุษย์ได้ และเป็นสิ่งที่มนุษย์เกรงกลัวและต้องนับถือ

ประสาธ อิศรปริดาและคณะ (2518: 64) ผีหรือวิญญาณเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถทำให้เกิดสิ่งต่างๆ ทั้งให้คุณและโทษได้

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2537: 11-12) กล่าวว่า ผีเป็นอสุรกายเที่ยวเร่รอนไปตามที่ต่างๆ คอยหลอกหลอนผู้คน มีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ผี อีกมากมาย เช่น ภูติผี วิญญาณ สัมภเวสี ขวัญ ซึ่งชื่อที่เรียกเหล่านี้แยกประเภทออกไปตามลักษณะและสถานที่อยู่ของผีแต่ละชนิด

วีระศักดิ์ จารุแพทย์ (2545: ออนไลน์) กล่าวว่า สำหรับคนอีสาน ผีคือวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือที่มีอยู่แล้วโดยไม่ทราบว่ามีมาแต่เมื่อใดหรือมีมาอย่างไร ผีเหล่านี้ประกอบด้วยผีประเภทต่างๆ เช่น ผีนา ผีป่า ผีเขา ผีบ้าน ผีหมู่บ้าน ผีปู่ย่าตายาย ผีฟ้า ผีแดน และผีอื่น ๆ หรือแม้กระทั่งผีที่เกิดจากการกระทำของบุคคล เช่น ผีปอบ

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 735) ผีหมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่า เป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัว แต่อาจจะปรากฏเหมือนมีตัวตนได้ อาจให้คุณหรือโทษได้มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีปู่ย่าตายาย ผีเรือน ผีท่าและในบางครั้งคำว่า “ผี” ก็ใช้เรียกคนที่ตายไปแล้ว

ประมวล พิมพ์เสน (2547: 13) กล่าวว่า ผี คือ ขวัญหรือวิญญาณของคนที่ยังตายไปแล้ว ชาวอีสานเชื่อว่า ผีมีอิทธิฤทธิ์ให้คุณและโทษได้

อภิรักษ์ สงเคราะห์ (2556: 56) ได้ให้ความหมายของผีในสองลักษณะคือ วิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วแต่ยังไม่ได้ไปเกิดเพราะห่วงใยลูกหลานและคนในสายตระกูลเดียวกัน ซึ่งส่วนใหญ่รู้จักกันโดยทั่วไปคือ ผีบรรพบุรุษ และวิญญาณที่ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปซึ่งสามารถให้คุณและให้โทษกับมนุษย์ เช่น ผีบ้านผีเรือน ผีป่า ผีหนองน้ำ ผีปอบ ผีเปรต เป็นต้น

ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ (2559: 102) ฐานะผู้พิทักษ์ หรือผู้ช่วยเหลือ บางครั้งก็มุ่งร้ายหมายขวัญ ชาวอีสานเชื่อว่าผีเป็นสิ่งที่มีความอำนาจ มีฤทธิ์สามารถบันดาลทั้งความทุกข์ความสุข ความสมหวังและความสิ้นหวังให้แก่มนุษย์ได้

4.2 พัฒนาการของความเชื่อ

ความเชื่อเรื่องผีนั้นมิพัฒนาการมาตั้งแต่สังคมยุคบรรพกาล (primitive society) ที่มนุษย์มีวิถีชีวิตที่อยู่ท่ามกลางธรรมชาติตามป่า เขา ถ้ำ ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์หาของป่า การดำเนินชีวิตท่ามกลางธรรมชาติมีความเสี่ยงอยู่ตลอดซึ่งธรรมชาติที่อยู่รอบตัวมนุษย์ดังที่ ฮีรพงษ์ มีโรสง (2554: 1) ได้พัฒนาการของความเชื่อโดยจำแนกธรรมชาติที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งนำไปสู่ความเชื่อเรื่องผี มีดังนี้

1) ธรรมชาติเอื้ออำนวย คือ ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตสามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งด้านการป้องกันอันตราย ด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ดังนั้นเมื่อมนุษย์ได้ดำรงชีวิตในธรรมชาติเช่นนี้ก็ทำให้มนุษย์เกิดความสำนึกต่อธรรมชาติ รู้สึกว่าธรรมชาติเป็นสิ่งเอื้อต่อการดำรงชีวิตจึงได้แสดงความเคารพนอบน้อมธรรมชาติด้วยพิธีกรรมในรูปแบบต่างๆ

2) ธรรมชาติทำลาย คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่สร้างความเสียหายและความสูญเสียให้กับมนุษย์ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว ไฟป่า ไฟไหม้ เป็นต้น เป็นภัยที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์สัตว์ทำให้เกิดความหวาดกลัวและไม่สามารถหาคำตอบเพื่อมาอธิบายปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ ส่งผลให้เกิดจินตนาการเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติและปฏิบัติต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติด้วยพิธีกรรมต่างๆ เพื่อแสดงถึงความจำนนต่อธรรมชาติ

3) ธรรมชาติเป็นสิ่งลึกลับ คือ เมื่อเกิดการเจ็บป่วยหรือเสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุในขณะที่เข้าป่าล่าสัตว์ หรือ การเดินทางผ่านป่าทึบ หุบเหวลึกหรือต้นไม้ใหญ่แล้วทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกหวาดกลัวอย่างไม่ทราบสาเหตุจึงเกิดมโนทัศน์ขึ้นในรูปแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์หรือธรรมชาติเท่านั้นเรียกว่า ความเชื่อเหนือธรรมชาติ (supernaturalism)

กล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องผีนั้นเป็นความเชื่อพื้นฐานดั้งเดิมของมนุษย์ในทุก ๆ สังคม เพราะเป็นเชื่อที่มีรากฐานมาจากความไม่รู้และความหวาดกลัวต่อธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งที่เหนือการควบคุมของมนุษย์ มนุษย์จึงคิดว่าปรากฏทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นนั้นมีผู้กระทำอยู่เบื้องหลัง ดังเช่น สำลี รักสุทธี (2543: 9-10) ความเชื่อเรื่องผีของคนอีสานที่มีมานานกว่าสองพันปีก่อนพุทธกาล ผึ้งแน่นและนานกว่าภาคอื่น ๆ ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้าสู่เมืองไทยชาวอีสานจะเชื่อเรื่องผีนางไม้ อย่างเหนียว

แน่น ทุกสิ่งล้วนเกิดจากการกระทำของผีทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือความเจ็บป่วยดังที่พบในวรรณกรรมอีสานที่กล่าวถึงการกำเนิดมนุษย์ ความเกี่ยวพันระหว่างคนกับผีไว้ค่อนข้างมาก ทำให้ชาวอีสานมีความเชื่อที่ฝังแน่นในเรื่องผีมา เช่น เรื่องขุนบรม กล่าวถึงผีแถนส่งมนุษย์มาเกิด เรื่องปฐมบันนากล่าวถึงปู่สังกะสาย่าสังกะสีที่เฒ่าส่งลงมาเกิด และเรื่องท้าวกำพำรำมีผีน้อยและผีย่างาม เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสานอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ขยายเข้ามาแต่ความเชื่อเรื่องผีในอีสานก็ได้หายไปเพียงแต่ลดความเข้มลงหรืออาจเรียกได้ว่าการผสมผสานกลมกลืนระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี ดังที่ธีรพงษ์ มีไธสง (2554: 115) กล่าวถึงพัฒนาการด้านความเชื่อเมื่อมีพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในภายหลังศาสนาพุทธมีลักษณะที่เป็นรากฐานความเชื่อและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผี 3 ประการ

ประการแรกคือแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏที่ว่าชีวิตของมนุษย์มีลักษณะเป็นวงจร มีการเวียนว่ายตายเกิดกล่าวคือวิญญาณของผู้ตายก็รอเกิดใหม่อีกครั้ง

ประการที่สองแนวคิดเรื่องกรรมเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงกับสังสารวัฏเพื่อเป็นการอธิบายการเกิดใหม่ของดวงวิญญาณและเงื่อนไขที่แตกต่างของชีวิตทั้งในเรื่องเพศ สถานะ บทบาท พฤติกรรม สติปัญญา ที่เกิดจากผลของการกระทำในชาติที่แล้ว

ประการที่สามแนวคิดเกี่ยวกับนรกที่มีการกล่าวถึงในพระไตรปิฎกว่ามีทั้งนรกที่เป็นรูปธรรมคือสถานที่ได้รับผลกรรมของผู้กระทำชั่วและนรกที่เป็นนามธรรมคือนรกอยู่ที่ใจและนรกสวรรค์อยู่ในทุกขณะจิต และในความเชื่อเดิมก็มีแนวคิดเกี่ยวกับการลงโทษหรือให้รางวัลจากสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์อยู่ก่อนแล้ว แนวคิดเรื่องนรกในพระพุทธศาสนากลับเป็นการสนับสนุนความเชื่อเดิมให้มีน้ำหนักและดูเป็นเหตุผลทางความเชื่อมากขึ้นเป็นการตีความใหม่ให้เข้ากับความเชื่อเดิมและสามารถนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตได้อย่างกลมกลืน คนในท้องถิ่นอีสานเดิม มีความเชื่อและประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเป็นหลัก เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือประกันความเสี่ยงที่อาจเกิดจากธรรมชาติ จนกระทั่งมีความเชื่อทางศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์เข้ามาราวพุทธศตวรรษที่ 14 พุทธศาสนาของอีสานไม่ได้มีความเชื่อแบบของรัฐไทยทั้งหมด แต่ผ่านการวิวัฒนาการภายใต้ระบบวัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่นที่หลากหลายจนกลายเป็นศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน (popular buddhism) ที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกัน การผสมผสาน

ระหว่างความเชื่อที่หลายหลากทั้งพราหมณ์ พุทธ และผีเข้าด้วยกันมีลักษณะพิเศษ คือพื้นฐานทางความเชื่อเกี่ยวกับผีมิได้ถูกทำลายไปแต่กลับปรากฏอยู่วิถีชีวิตที่ไม่สามารถแยกออกจากสิ่งใดคือพราหมณ์ พุทธหรือผี เพราะพิธีกรรมตลอดทั้งปีไม่ได้มีการแบ่งแยกพราหมณ์ พุทธ ผีได้ชัดเจน แสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องผีที่ยังเหนียวแน่นและการผสมผสานกลมกลืนความเชื่อทางศาสนาอย่างลงตัวจากพิธีกรรมในรอบ 1 ปี ที่กลุ่มคนในวัฒนธรรมล้านช้างเรียกว่า ฮีต 12 หมายถึงจารีตที่เคยปฏิบัติมาในรอบปี นอกจากนี้วีระศักดิ์ จารุแพทย์ (2545: ออนไลน์) กล่าวถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีอันเป็นความเชื่อที่มีมาแต่เดิมกับความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนา เป็นสิ่งแทบจะแยกกันไม่ออกจากพิธีกรรมใดเกิดจากความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนา หรือพิธีกรรมใดเกิดจากความเชื่อเรื่องผี

พรศักดิ์ พรหมแก้ว (2544) ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีกับบทบาททางสังคมของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเรื่องผีกลายเป็นความเชื่อที่สามารถผสมผสานกลมกลืนกัน ดังจะเห็นได้จากชาวไทยในภาคใต้ที่นับถือศาสนาพุทธจะมีพิธีเกี่ยวกับผี ดังเช่น พิธีที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ แบ่งออกเป็นพิธีเกี่ยวกับการทำนา และพิธีเกี่ยวกับการประมง มีการทำพิธีบูชาแม่โพสพ และผีอื่น ๆ เช่น ผีบรรพบุรุษ เทวดา เจ้าของที่นา โดยจะมีพิธีตั้งแต่การแรกไถ่ พิธีแรกหว่านข้าว พิธีแรกดำ พิธีแรกสวดนา พิธีแรกเก็บเกี่ยว พิธีแรกข้าวใหม่และพิธีลาซัง มีการบวงสรวงแม่ย่านางก่อนออกเรือ เพื่อให้ปลอดภัยขณะเดินเรือ และให้ช่วยเตือนเมื่อมีอันตราย นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามที่ไม่ควรทำขณะอยู่บนเรือ เช่น ห้ามหยอกล้อ นอนคว่ำหน้า หรือสมสูในเรือ และพิธีเกี่ยวกับการเกิด พิธีแต่งงาน งานศพ พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีชิงเปรต และนอกจากนั้นความเชื่อเรื่องผียังมีบทบาททางสังคมของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ได้แก่ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญกำลังใจ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล และบทบาทเกี่ยวกับการเสียโชคเสียทาย

4.3 ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีในอีสาน

ความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสานมีความผูกพันกับการประกอบอาชีพ ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ผีเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจเหนือธรรมชาติที่ชาวอีสานให้ความสำคัญมาก เพราะผีผูกพันอยู่กับการดำเนินชีวิต พอแรกเกิดชีวิตก็ผูกพันกับผีทันทีจนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต

ซึ่งคนอีสานจะมีแนวทางในการปฏิบัติต่อผีแต่ละประเภทที่แตกต่างกันออกไป ดังที่ นิวัฒน์ หนองเกษม (2558: 91) กล่าวว่า ภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่มีความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับภูตผีวิญญูณ ในวิถีชีวิตของชาวบ้านก็จะเกี่ยวข้องกับความเชื่อประเภทนี้อยู่เสมอ เช่น การทำพิธีบอกผีตาแสด ในต้น ฤดูกาลที่มีการทำ ไร่ไถนาการขอฝนจากผีฟ้าพญาแถน การนับถือ บูชาผีบรรพบุรุษ ผีประจำสถานที่ต่าง ๆ ผีบ้านผีเรือน ฯลฯ โดยเฉพาะผีปู่ตา ซึ่งเป็นผีประจำ หมู่บ้าน ในภาคอีสาน ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ผีปู่ตาในฐานะเป็นผีบรรพบุรุษ หรือผีผู้นำหมู่บ้าน โดย แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ตามการให้คุณและโทษของผีนิดนั้น ผีที่ให้โทษต่อมนุษย์มักได้มีพิธีขับไล่ป้องกันต่างๆ ส่วนผีที่ให้คุณต่อมนุษย์จะมีการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้บวงสรวง

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีมีองค์ประกอบที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนและมีบทบาท ต่อการเสริมสร้างความเชื่อในหลายประการ เช่น ผู้นำในพิธีกรรมและผู้นำในชุมชนมีส่วนสำคัญในการ ขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ผู้ที่เป็นผู้นำในพิธีกรรมต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ดังที่ โฆษิต แพงสร้อย (2561: 324-325) กล่าวถึงความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ของภาคอีสาน ที่มีการผสมผสานความเชื่อ ทางศาสนาทั้งพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี ดังในพิธีเลี้ยงผีปู่ตา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าว สาก ซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญของหมู่บ้าน โดยการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในชุมชนนี้ ต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำของชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน วัฒนธรรมอำเภอ นายก อบต. เฒ่าจ้ำ หมอสู่วัด พระสงฆ์ และมัคทายก ที่จะเป็นกลไก สำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในพิธีกรรมร่วมกับประชาชนในหมู่บ้าน ตัวอย่างเช่น พระสงฆ์ กับประเพณีบุญข้าวสาก เฒ่าจ้ำกับพิธีเลี้ยงผีปู่ตา หมอสู่วัดกับพิธีแต่งงาน ซึ่งการร่วมมือและ ช่วยเหลือกันของคนในชุมชน ส่งผลให้เกิดมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ชุมชนมีความเป็นเอกภาพที่ จะสามารถสืบสานวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ในอดีตผู้นำและผู้เข้าร่วมพิธีในพิธีกรรมมักเป็นเพศหญิง ดังที่ สุจินต์ วงษ์เทศ (2559: ออนไลน์) กล่าวว่า เมื่อ 3000-5000 ปี เพศหญิงจะเป็นผู้นำในพิธีกรรมดังที่พบหลักฐานในภาคอีสาน เป็นจำนวนมากตามความเชื่อเพศหญิงมีอำนาจและบทบาททางวัฒนธรรมรวมถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับ ความเชื่อเรื่องผีมากกว่าเพศชาย ส่วนเพศชายมักเป็นผู้นำในพิธีที่เกี่ยวข้องกับศาสนามาว 2500 ปี ก่อน ซึ่งปราณี วงษ์เทศ (2549: 111-126) ได้ยกตัวอย่างพิธีกรรมที่มีเพศหญิงเป็นผู้นำในพิธี เช่น พิธี ลำผีฟ้า และพิธีไหว้ผีปู่ตา เนื่องจากบทบาทของหมอผีฟ้าเป็นเหมือนกับแม่ที่ดูแลลูกหลาน มักเป็น

ผู้หญิงที่มีอายุที่อาศัยในชุมชน แต่ในปัจจุบันผู้นำในพิธีกรรมที่เป็นเพศหญิงมีจำนวนน้อยลงและมีผู้นำในพิธีกรรมที่เป็นเพศชายมากขึ้นเนื่องด้วยปัจจัยในด้านการเผยแผ่ศาสนา และการขาดแคลนผู้ประกอบพิธีกรรมที่เป็น นอกจากนั้นศาสนามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับผู้นำในพิธีกรรมเกี่ยวกับ ดั้งทีมาริสา บัวแก้ว (2560: 5) กล่าวว่าเมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิจึงเริ่มเกิดวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ขึ้นเนื่องจากศาสนาให้ความสำคัญกับเพศชายจึงเริ่มเกิดการคานอำนาจระหว่างชายและหญิงในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อ สอดคล้องกับคมกฤษ อยู่เต็กเค่ง และอานันท์ นาคคง (2563: ออนไลน์) กล่าวว่าเมื่อมีการเผยแผ่ศาสนาความเชื่อได้มีการเปลี่ยนถ่ายมาทางเพศชายมากขึ้น ดังนั้นบทบาทหรือพื้นที่ของเพศหญิงก็ลดลงไปโดยอัตโนมัติ ด้วยวิธีคิดที่ว่าชายเป็นใหญ่นำมาสู่รูปแบบปฏิบัติที่แตกต่างกัน

องค์ประกอบในพิธีกรรมอีกประการหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความเชื่อมั่น ความศรัทธา และความเคารพบูชาต่อความเชื่อเรื่องผีได้ คือการขับไล่ที่นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังที่เพชรลดา บัวแก้ว (2538: 109) กล่าวว่า พบหลักฐานทางโบราณคดีลวดลายคนเป่าแคนและร้ายรำคล้ายลักษณะในพิธีรำผีฟ้าบนขวานสัมฤทธิ์ที่มีอายุ 3000 ปี ในเมืองคอนซอน ประเทศเวียดนาม

สันตุสิทธิ์ บริวงษ์ตระกูล (2560: 82) แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสื่อพื้นบ้านหมอลำกับความเชื่อเรื่องผีโดยกล่าวว่า สื่อพื้นบ้านหมอลำพัฒนามาจากความเชื่อเรื่องผีเรื่องผีฟ้า ผีแถน และผีบรรพบุรุษ ชาวบ้านเชื่อว่ามีเหล่านี้มีพลังอำนาจสามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้จึงมีพิธีกรรมรำผีฟ้าเพื่อรักษาโรคเกิดขึ้น โดยมีการขับไล่เป็นองค์ประกอบในพิธี เช่น การรำส่อง การรำทรง ซึ่งได้พัฒนาเป็นหมอลำประเภทต่าง ๆ ในปัจจุบัน

จินดา แก่นสมบัติ (2552: 190-194) ได้แสดงให้เห็นความสำคัญขององค์ประกอบในพิธีกรรมดังจะพบได้จากรูปแบบโครงสร้างของทำนองลำและดนตรีในพิธีบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้าที่สามารถถ่ายทอดให้เกิดความรู้สึกอ่อนหวาน เชื่อมั่น ความศรัทธา และการเคารพบูชาอย่างสูงสุดส่งผลให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีความเชื่อ ศรัทธา และเคารพผีฟ้า ผีแถน ผีบรรพบุรุษ นับว่าเป็นเป็นบทบาทของหมอลำผีฟ้าที่มีต่อสังคม การประกอบพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของคนในสังคม กล่าวคือ ศิลปะ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเวทมนต์คาถา มีบทบาทความมั่นใจทางจิตใจและความปลอดภัยได้ เช่นเดียวกับสัญลักษณ์ ใจวัง

(2558) กล่าวว่าพิธีกรรมมีบทบาทหน้าที่สร้างความเพิลิตเพลินทำให้คนในชุมชนได้พบปะสังสรรค์ที่จะช่วยลดความตึงเครียดหรือความวิตกกังวลในการดำเนินชีวิตได้

อภินันท์ สงเคราะห์ (2556) ได้มีการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโดยมีการรวบรวมและจัดกลุ่มผีและประเพณีเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี และได้อธิบายว่า คำว่า ผี หรือวิญญาณในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว หมายถึง วิญญาณที่ปรากฏทั่วไปซึ่งให้คุณและโทษแก่มนุษย์ โดยภาพรวมแล้วพอจะจำแนกผีตามความเชื่อของชาวไทยลาวออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ผีชั้นสูง ได้แก่ จำพวก เทพ หรือ เทวดา ประกอบไปด้วย ผีแถนหรือผีฟ้า 2) ผีชั้นกลาง ซึ่งแบ่งได้หลายกลุ่ม ประกอบได้ด้วย ผีประจำทรัพยากร ได้แก่ ผีป่า ผีน้ำ ผีประจําบ้านหรือที่อยู่อาศัย เช่น ผีเรือน ผีหลักเมือง ผีบรรพบุรุษ ผีวีรบุรุษ และผีเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ได้แก่ ผีตาแฮก ผีเป่า ผีโพง และ 3) ผีชั้นต่ำ ซึ่งแบ่งออกได้เป็นผีร้ายที่มีอยู่ในธรรมชาติทั่วไป ประกอบไปด้วย ผีปอบ ผีเปรต ผีแม่หม้าย ผีกระสือ ผีกองกอย ผีพราย ผีกระหัง ความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ก่อให้เกิดพิธีกรรมมากมาย เพื่อเป็นการเช่นสรวงบูชาและวิงวอนให้ผีที่ตนนับถือได้ช่วยเหลือให้พ้นจากเหตุร้ายต่าง ๆ และดลบันดาลให้ชีวิตประสบแต่ความสุขความเจริญ ความหวังในสิ่งที่ปรารถนา โดยภาพรวมแล้วพอจะจำแนกพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยลาวออกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ 1) พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา เป็นต้น และ 2) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรค ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับผี เช่น พิธีเสียเคราะห์ พิธีเลี้ยงผีปู่ตา บุญข้าวประดับดิน บุญกุมข้าว และ ลำผีฟ้า เป็นต้น

ยงยุทธ บุราสิทธิ์และคณะ (2558: 107-109) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องปอบของชาวอีสานที่เป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่เป็นกลไกของคนในชุมชนเมื่อเกิดความไม่พอใจคนแปลกหน้าหรือผู้ที่มีพฤติกรรมแปลกแยกจากคนในชุมชนก็จะโดนกล่าวหาว่าเป็นปอบและขับไล่ออกชุมชนไป สังคมอีสานสมัยใหม่ความเชื่อเรื่องผีปอบยังคงมีบทบาทในการจัดระเบียบทางสังคม ให้คนในชุมชนอยู่ในศีลธรรมแต่ความเชื่ออาจไม่รุนแรงเหมือนในอดีตเนื่องจากเทคโนโลยีการสื่อสารเพื่อใช้ตรวจสอบข้อเท็จจริงมีบันทึกข้อมูล แบ่งปันข่าวสารได้ในวงกว้างและรวดเร็ว

ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ (2559: 102-109) กล่าวว่ากระบวนการบวงสรวงและการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเป็นรูปแบบของการสร้างสรรค์โดยผ่านกระบวนการปลูกฝัง การบอกต่อ การขัดเกลา

ทางสังคมและผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผมนวกเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมที่ติดแน่นอยู่กับวิถีชีวิต ของชาว อีสาน พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีจึงได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ด้วยสำนึกว่า เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องส่งต่อแก่บุตรหลาน เพื่อจะได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติที่ถูกต้องตามประเพณีและความ เชื่อที่มีมาแต่อดีต ผีที่ชาวอีสานให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมากและมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในทุกปี คือผีแถน ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา และผีตาแฮก

ธวัช ปุณโณทก (2534: 70) กล่าวเกี่ยวกับผีที่ยิ่งใหญ่กว่าผีทั้งหลายนั่นคือ ผีแถน มี ลักษณะเป็นเทพมากกว่าเป็นผี นั่นคือผีแถนเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งต่างๆ ในโลก ที่ปรากฏอยู่ใน นิทานเรื่องขุนบรม และยังเชื่อว่ามนุษย์นั้น ติดต่อกับแถนได้ในสมัยก่อน เช่น อาจจะทำขอร้องให้พระยา แถนช่วยเหลือดับยุคเข็ญแก่มนุษย์โลกได้ แต่ภายหลังพระยาแถนอดทนต่อความรำคาญของพวก มนุษย์ไม่ไหวจึงไม่ยอมให้ติดต่อกันอีก แต่ในการศึกษาพิธีกรรมในรอบปีของสังคมอีสานมีพิธีกรรม เกี่ยวเนื่องกับแถน เช่น การแห่บังไฟ ลำผีฟ้าผีแถน (รักษาโรค) สังคมอีสานเคารพเกรงกลัวพระยา แถน เหมือนเทพเจ้าสำคัญที่สุดในสังคมนั้น

ดำเกิง โถทอง (2547: 62-65) กล่าวว่า ถึงแม้ว่าจะมีพัฒนาด้านเศรษฐกิจและการคมนาคม ที่เข้าถึงพื้นที่ภาคอีสานทำให้ความเชื่อเรื่องผีลดลงแต่ถึงอย่างไรความเชื่อเรื่องผี การนับถือผี ยังมีการ นับถือกันอย่างหนาแน่นถึงแม้ความเจริญและความเชื่อทางศาสนาจะเข้ามาแต่ความเชื่อเรื่องผีเป็น ความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือกันมาก่อนแล้ว และผีปู่ตาเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษคนในสังคมอีสานให้ความ นับถือมากโดยจะมีพิธีเลี้ยงบูชาในทุก ๆ ปี การนับถือนี้แสดงให้เห็นมาตรการในการควบคุมความ ประพฤติและศีลธรรมของชาวอีสาน เป็นการอาศัยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ควบคุมมิให้ ประพฤติผิดจรรยาบรรณหรือระเบียบของสังคม ผู้นำของหมู่บ้านสามารถใช้ความศักดิ์สิทธิ์ของปู่ตาในการ อบรมสั่งสอนลูกบ้านของตนในอยู่ในกฎระเบียบของหมู่บ้าน

ประมวล พิมพ์เสน (2547: 13) โดยเฉพาะผีแถนและผีบรรพบุรุษที่ชาวอีสานจะให้ความ เคารพยำเกรงเสมอ โดยมีเจ้าหรือเฒ่าจำเป็นผู้ติดต่อระหว่างมนุษย์กับผีและชาวอีสานจะบอกลูกหลาน เกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ โดยจะถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ หากขาดการปฏิบัติไปผีจะมาเข้าสิงหรือทำให้ เกิดอาการเจ็บปวดเพื่อเป็นการบอกสิ่งที่ต้องการหรือเป็นการเตือนและสั่งสอนให้ปฏิบัติพิธีกรรมต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ ผีจึงมีความเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของชาวอีสานเป็นอย่างมาก

ความเชื่อเรื่องผีของคนอีสานที่มีความเชื่อนี้เป็นรากฐานของความเชื่อและได้มีการผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนาในภายหลังโดยความเชื่อเรื่องผีมีความสำคัญที่ลดลงไปเนื่องจากความเชื่อเรื่องผีในอีสานนั้นเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อนและมีรากฐานที่เหนียวแน่นผ่านการอบรมสั่งสอน ถ่ายทอดปลูกฝังมาจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านแนวทางในการดำรงชีวิต ผ่านพิธีกรรมต่างๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดมาจนบางพิธีกรรมกลายเป็นประเพณี เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในอีสานที่ผสมผสานอย่างกลมกลืนกับความเชื่อเดิมอย่างแยกไม่ออกและกลายเป็นความเชื่อที่เป็นลักษณะพิเศษของชาวอีสาน

จากการทบทวนงานวิจัยและเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของอีสานทำให้ทราบว่าชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องผีมาตั้งแต่ก่อนการนับถือพระพุทธศาสนาและมีวิถีชีวิตที่อิงอาศัยกับธรรมชาติจึงมีการนับถือและเชื่อว่าผีสิงสถิตและสามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ทั้งดีและร้ายได้ส่งผลให้ชาวอีสานมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับความเชื่อเรื่องผีเป็นอย่างมากเห็นได้จากประเพณีฮีตสิบสองและพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผีตั้งแต่การเกิด การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต การรักษาโรค และการตายถึงแม้ปัจจุบันชาวอีสานจะมีการนับถือศาสนาพุทธรวมถึงมีความเจริญในด้านต่าง ๆ มากขึ้นแต่ก็ยังคงมีการนับถือผีอยู่อย่างเหนียวแน่นในลักษณะของการผสมผสานกลมกลืนความเชื่อต่าง ๆ ได้อย่างลงตัวอีกทั้งงานวิจัยเกี่ยวกับคำเรียกประเภทผีที่ผ่านมายังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาใดเกี่ยวกับคำเรียกประเภทผีในภาคอีสานโดยใช้แนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีตามแนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่เป็นระบบและเหมาะสมที่จะนำมาวิเคราะห์คำเรียกประเภทผีในจังหวัดอุบลราชธานีสามารถสะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์และวัฒนธรรมเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีได้

บทที่ 3

ความหมายและองค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผี

1. คำเรียกประเภทผีและความหมายของคำเรียกประเภทผี

จากการลงพื้นที่เก็บรวบรวมคำเรียกประเภทผีและความหมายของคำเรียกประเภทผีของจังหวัดอุบลราชธานีจากผู้บอกภาษาใน 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอม่วงสามสิบ อำเภอดอนมดแดง และอำเภอเดชอุดม และคัดเลือกคำเรียกประเภทผีโดยใช้เกณฑ์ของ มนสิการ เสงสุวรรณ (2557: 54) คือ คำเรียกประเภทผีที่นำมาวิเคราะห์ต้องเป็นคำที่ผู้บอกกว่ากล่าวถึงและรู้จักเกินร้อยละ 60 ของจำนวนผู้บอกภาษาทั้งหมด เป็นคำที่ผู้บอกภาษาสามารถอธิบายความหมายได้ชัดเจน ต้องไม่ใช่ชื่อเฉพาะ และไม่ใช่คำเรียกผีที่เป็นชื่อของสิ่งของ จะเห็นได้ว่าคำเรียกประเภทบางคำจะปรากฏร่วมกับคำว่า ผี และบางคำไม่ปรากฏร่วมกับคำว่า ผี ในกรณีนี้ผู้วิจัยคัดเลือกจากจำนวนของผู้บอกภาษาเป็นปัจจัยสำคัญในการคัดเลือก ตามเกณฑ์การคัดเลือกคำเรียกประเภทผีที่ได้กำหนดไว้ เมื่อคัดเลือกคำเรียกประเภทผีตามเกณฑ์ดังกล่าวนี้พบว่าคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีผีทั้งหมด 40 คำ ได้แก่

‘กระสือ’ ka²su:¹

‘กุมารทอง’ ku²ma:n³tho:ŋ³

‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:ŋ³

‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹

‘นางตะเคียน’ na:ŋ³ta²khian³

‘นางไม้’ na:ŋ³maj⁶

‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi:¹na:m⁶/phi:¹ŋwak⁶

‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:j³ho:ŋ¹

‘ผีไต้’ phi:¹thaj⁶

‘ผีบังบด’ phi:¹ban²bot¹

‘ผีปูด/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴

‘ผีพราย’ phi:¹pha:j³

‘ผีแม่มาย’ phi:¹me:⁴ha:ŋ⁶

‘กระหัง’ ka²haŋ¹

‘กองกอย’ ko:ŋ²ko:j²

‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi:²da:²/na:ŋ³fa:⁶

‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶

‘นางตานี’ na:ŋ³ta:²ni:³

‘ผี’ phi:¹

‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนาง’ phi:¹ta:²he:k⁶/phi:¹haj⁴phi:¹na:³

‘ผีตายทั้งกลม’ phi:¹me:⁴ma:n³

‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹swa⁶/phi:¹ban²pha²bu⁵lut¹

‘ผีโป่ง’ phi:¹po:ŋ⁴

‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/phi:¹dong²

‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:²

‘ผีเรื่อน’ phi:¹hwan³

‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’	phi: ¹ lak ¹ muan ³ /phi: ¹ ba:n ⁶ phi: ¹ muan ³	‘ผีสาข/มาร’	phi: ¹ sa:n ¹ /ma:n ³
‘ผีห้า’	phi: ¹ ha: ⁴	‘ผีห่วย/ผีหนอง’	phi: ¹ huaj ⁵ /phi: ¹ no:n ¹
‘เปรต’	phe: ⁵ /pe:t ⁵	‘ปอบ’	pw:p ⁵
‘ผีป่า/ผีโพง’	phi: ¹ paw ⁶ / phi: ¹ pho:n ³	‘แม่เก่าแม่หลัง’	me: ⁴ kaw ⁴ me: ⁴ la:n ¹
‘แม่โพสพ’	me: ⁴ pho: ³ sop ¹	‘แม่ธรรณี’	me: ⁴ tho: ³ la ² ni: ³
‘ยมบาล’	jom ³ ma ² ba:n ²	‘ลูกกรอก’	lu:k ⁶ ko:k ⁵
‘สัมภเวสี’	sam ¹ pha ² we: ³ si: ¹	‘อารักษ์’	wa: ² hak ⁴

ผู้วิจัยได้จัดเรียงคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีทั้ง 40 คำ ตามลำดับพยัญชนะ และระบุความหมายเต็มของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีที่ได้จากผู้บอกภาษา ดังนี้

ตารางที่ 2 ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

ที่	คำ	ความหมาย
1	‘กระสือ’ka ² su: ¹	เกิดจากผู้ที่ทำผิดศีลธรรม เป็นเพศหญิงจะออกหากินตอนกลางคืน มีแต่หัวกับเครื่องใน เคลื่อนที่ด้วยการลอยและมีแสงสีเขียว ชอบกินของดิบคาวและสิ่งสกปรก โสโครก สืบทายาทด้วยการถ่าน้ำลายเข้าปากผู้ที่จะเป็นทายาท
2	‘กระหัง’ka ² han ¹	เกิดจากผู้ประพฤติตนในทางที่ไม่ชอบ เป็นเพศชาย สามารถบินได้ด้วยกระดั่งและพกสากตำข้าวติดตัวเสมอ ชอบกินของดิบคาวและสิ่งสกปรก โสโครก
3	‘กุมารทอง’ ku: ⁵ ma:n ³ tho:n ³	เป็นผีเด็กที่เกิดจากการปลุกเสกทางไสยศาสตร์ ผู้ใดนำมาครอบครองหรือเลี้ยงเพื่อให้โชคลาภมักนำไปใช้ในด้านการค้าขายเพื่อให้การค้าเจริญรุ่งเรือง

ตารางที่ 2 ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
4	‘กองกอย’ ko:ŋ ² ko:j ²	ผีที่อาศัยในป่า และจะส่งเสียงร้อง กองกอย มีที่มาจากคนที่ทำผิดศีลผิดจารีตผีป่าจึงพ่นน้ำลายใส่และกลายเป็นผีกองกอยที่มีรูปร่างประหลาด มีหัว ลำตัวและแขนเหมือนคนแต่มีขาข้างเดียว เคลื่อนที่ด้วยการกระโดด กินเลือดสดเป็นอาหาร จากการดูต เลือดจากหัวแม่เท้าของผู้ที่นอนค้างในป่า
5	‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw ⁶ thi: ⁴ caw ⁶ tha: ^ŋ ³	เป็นผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและอาศัยประจำตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ตนเป็นเจ้าของ มักมีการบูชาด้วยเครื่องเซ่นต่าง ๆ จากมนุษย์หรือลูกหลานที่เป็นผู้ได้ครอบครองสืบทอดสถานที่เพื่อให้ดูแลสถานที่หรือคุ้มครองสิ่งต่างๆ ในสถานที่นั้นให้อุดมสมบูรณ์ปลอดภัย
6	‘แถน/ผีฟ้า’ the:n ¹ /phi: ¹ fa: ⁶	ชายผู้ที่อาศัยอยู่บนสวรรค์ให้กำเนิดโลกและสิ่งต่าง ๆ บนโลก รวมทั้งความสุขและความทุกข์ พิษพันธุ์ อาหารและฝน เป็นผู้ปกป้องมนุษย์เมื่อได้รับความทุกข์ร้อน เห็นได้จากพิธีของฝนหรือบุญบังไฟ แถนสามารถเรียกว่า แถน ผีแถน หรือ ผีฟ้า(ผีที่อยู่บนฟ้า)ได้ แถนชอบความสามัคคีและการทำความดี จะเห็นได้จากในพิธีลำผีฟ้าจะมีการให้สัญญาต่อแทนว่าจะมันทำความดีและสามัคคีต่อกัน
7	‘เทพ/เทวดา’ the:p ⁶ /the: ³ wa ⁴ da: ²	เป็นผู้ที่อาศัยบนสวรรค์ รูปร่างหน้าตาการแต่งกายที่งดงาม คอยดูแลคุ้มครองมนุษย์และโลกในด้านต่าง ๆ
8	‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p ⁶ thi: ² da: ² /na: ^ŋ fa: ⁶	ผีที่เป็นเพศหญิงอาศัยอยู่บนสวรรค์ มีหน้าตา และการแต่งกายที่งดงาม เป็นผู้ให้ความดูแลคุ้มครองมนุษย์
9	‘เทพบุตร’ the:p ⁶ pha ² but ¹	ผีที่เป็นเพศชายที่อาศัยอยู่บนสวรรค์ มีหน้าตาและการแต่งกายที่งดงาม เป็นผู้ให้ความดูแลคุ้มครองมนุษย์
10	‘นางตะเคียน’ na: ^ŋ ta ² khian ³	ผีผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในต้นตะเคียน สามารถให้โชคและทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยได้หากกระทำความผิดต่อนางตะเคียน
11	‘นางตานี’ na: ^ŋ ta: ² ni: ³	ผีผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในต้นกล้วยตานี สามารถให้โชคลาภได้หากปฏิบัติเป็นที่พึงพอใจแต่ก็ทำให้ป่วยไข้ได้หากเกิดความไม่พอใจ

ตารางที่ 2 ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
12	‘นางไม้’ na:ŋ ³ maj ⁶	เป็นผีผู้หญิงอาศัยที่อาศัยอยู่ตามต้นไม้ สามารถให้คุณกับมนุษย์ได้หากมีสินบน และสามารถให้โทษได้ถ้ามนุษย์ผู้ใดกระทำให้เกิดความไม่พึงพอใจ
13	‘ผี’ phi: ¹	สิ่งนี้อาจมีร่างกายที่สามารถจับต้องได้เช่นเดียวกับมนุษย์ หรือไม่มีย่างกายแต่สามารถปรากฏกายให้เห็นและหายตัวได้เมื่อต้องการ เป็นสิ่งที่อิทธิฤทธิ์เหนือมนุษย์สามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ ขึ้นได้ทั้งดีและร้าย
14	‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi: ¹ na:m ⁶ /phi: ¹ ŋwak ⁶	เกิดจากผู้เสียชีวิตจากการจมน้ำ มักอาศัยอยู่ตามแหล่งน้ำ ปรากฏให้เห็นเป็นเส้นสีแสงและน้ำเงินในน้ำ หากมีการจมน้ำตายโดยไม่มีสาเหตุหรือไม่สมเหตุสมผล เช่น ผู้ตายเป็นวัยน้ำแก่ง หรือน้ำไม่ลึกพอที่จะจมน้ำได้ ก็จะเชื่อว่าเกิดจากผีเงือก ผีเงือกจะดูดเลือดเป็นอาหารอาจเป็นคน วัว ควายหรือสัตว์อื่น ๆ
15	‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีน้า’ phi: ¹ ta: ² he:k ⁶ /phi: ¹ haj ⁴ phi: ¹ na: ³	เป็นผีชาวนาเจ้าของที่นาเดิมช่วยปกป้องรักษาข้าวกล้าในนาไม่ให้สัตว์หรือผู้อื่นมารุกกล้าที่นาและข้าวกล้าในนา ผีตาแฮกจะอาศัยบริเวณที่นาอาจเป็นจอมปลวกขนาดใหญ่ หรือคันนาขนาดใหญ่
16	‘ผีตายทั้งกลม’ phi: ¹ me: ⁴ ma:n ³	ผีผู้หญิงที่เสียชีวิตขณะกำลังตั้งท้องหรือขณะที่คลอดลูก หากเสียชีวิตขณะที่มีลูกอยู่ในท้องต้องนำลูกออกมาก่อนเพื่อไม่ให้มีความทุกข์มากไปกว่าเดิม
17	‘ผีตายโหง’ phi: ¹ ta:j ³ ho:ŋ ¹	ผีที่เกิดจากการตายที่ผิดปกติหรือธรรมชาติของมนุษย์ที่จะตายเพราะหมดอายุขัย เช่น การฆ่าตัวตาย และอุบัติเหตุ ผีตายโหงจะมีความโหดร้ายมากเนื่องจากความแค้น อาฆาตหรือความกลัวก่อนจะตาย
18	‘ผีไล่’ phi: ¹ thaj ⁶	เป็นบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว แต่กลับไม่ให้คุณกับลูกหลาน ต้องมีการเลี้ยงหรือเซ่นไหว้เพื่อให้เกิดความพึงพอใจ แต่มักคอยก่อความรำคาญและความหวาดกลัวให้กับลูกหลานเสมอ

ตารางที่ 2 ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
19	‘ผีบังบด’ phi: ¹ ban ² bot ¹	เป็นผู้ที่มีร่างกายทุกอย่างเหมือนมนุษย์ การดำรงชีวิตเหมือนมนุษย์ แต่อยู่ต่างคนในมิติคนละภพภูมิซึ่งทับซ้อนอยู่กับโลกมนุษย์ มนุษย์จะสามารถพบเห็น หรืออาจจะได้ยินเพียงเสียงเท่านั้น
20	‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi: ¹ sua ⁶ / phi: ¹ ban ² pha ² bu ⁵ lut ¹	เป็นผีที่เกิดจากบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว อาจมีทั้งดีและร้าย ขึ้นอยู่กับอุปนิสัยของบรรพบุรุษผู้นั้น หากดีก็จะคอยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ลูกหลานมักจะมีพิธีเช่นไหว้ในโอกาสสำคัญต่างๆ หากร้ายมักจะคอยสร้างความรำคาญใจทำให้เจ็บป่วยแต่ลูกหลานก็ต้องเช่นไหว้ให้เป็นปกติเพื่อไม่ให้สร้างความเดือดร้อนรำคาญใจยิ่งขึ้น
21	‘ผีป่า/ผีดง’ phi: ¹ pa: ⁴ / phi: ¹ don ²	อาศัยอยู่ต้นไม้ใหญ่ในป่า เปรียบเสมือนเจ้าของป่าที่จะคอยดูแลรักษาป่ามักอาศัยในต้นไม้ใหญ่ ห้ามมีผู้ใดกระทำผิด (ขล่ำ) เช่น ตัดต้นไม้ใหญ่ที่เป็นที่อาศัยหรือไปขับถ่ายบริเวณก็จะได้รับโทษ โดยการทำให้มีอาการเจ็บป่วย หลังจากนั้นจึงจะมีการขอขมาจึงจะหายจากอาการดังกล่าว ดังนั้นหากจะเข้าไปล่าสัตว์ตัดไม้หรือจำเป็นที่จะต้องขับถ่ายจะต้องมีการขออนุญาตก่อนเสมอ มิเช่นนั้นอาจเกิดผลร้ายได้
22	‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi: ¹ pu: ⁴ ta: ² / caw ⁶ pu: ⁴	เป็นบรรพบุรุษของหมู่บ้าน ที่จะคอยคุ้มครองให้อยู่ดีมีสุข ดูแลลูกหลานในหมู่บ้าน ชาวอีสานจะสร้างศาลาเพื่อให้ผีปู่ตาได้อยู่อาศัยและมักจะไปขอพรหรือบนเพื่อให้เจ้าปู่ช่วยดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จและปลอดภัย อีกทั้งยังมีการจัดงานประจำปีเพื่อสักการะผีปู่ตาหรือเจ้าปู่เสมอ และมีความเชื่อว่าห้ามล่าสัตว์หรือทำร้ายสัตว์บริเวณศาลเจ้าปู่เนื่องจากเป็นบริวารของเจ้าปู่ หากใครละเมิดก็จะถูกลงโทษ

ตารางที่ 2 ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
23	‘ผีโป่ง’ phi: ¹ po: ^η ⁴	เป็นผีที่อาศัยในจอมปลวกใหญ่หรือเรียกว่าโป่งที่อยู่ตามป่าหรือทุ่งนา มักหลอกหลอนผู้ที่เดินทางผ่านในเวลากลางคืน โดยมีความเชื่อว่าผีโป่งเป็นบริวารของผีตาแฮก และยังเชื่อว่าหากจะไปเล่นหรือเดินผ่านโป่งต้องคอบผี(บอกผี)ก่อน ไม่เช่นนั้น ‘ผีโป่ง’ จะโกรธและอาจได้รับอันตรายหรือป่วยได้
24	‘ผีพราย’ phi: ¹ pha: ^j ³	เกิดจากว่านที่แก่จัดและต้องเป็นว่านที่ทำให้อยู่ยงคงกระพัน เช่นว่านหนั่งเหนียว ว่านไฟ เป็นต้น ซึ่งว่านชนิดนี้จะมีวิญญานสิงสถิตอยู่หากไม่เก็บว่านมาใช้หรือมาบูชารักษาว่านชนิดก็จะกลายเป็นผีพราย มีแสงสีเขียวและมักกินเลือดสดเป็นอาหาร
25	‘ผีแม่มาย’ phi: ¹ me: ⁴ ha: ^η ⁶	เป็นผีที่เกิดจากหญิงแม่มายหย่าร้างกับสามีเมื่อตายไปจึงมีความต้องการสามีอย่างรุนแรง จึงมักหลอกหลอนด้วยการตามหาชายไปเป็นสามี โดยจะมีการระบุชื่อที่ขึ้นต้นด้วยอักษรใดอักษรหนึ่ง และเชื่อว่าชายที่ถูกผีแม่มายนำไปเป็นสามีจะตายขณะที่ยังนอนหลับหรือเรียกว่าไหลตาย เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นผู้ชายในหมู่บ้านนั้นจะแต่งตัวเป็นหญิง และแต่ละบ้านจะนำตุ๊กตาที่แต่งตัวเป็นผู้ชายและต้องใส่เสื้อสีแดงไปแขวนไว้หน้าบ้านเพื่อให้เข้าใจผิด
26	‘ผีเรือน’ phi: ¹ huan ³	เป็นบรรพบุรุษที่ล่องลับไปแล้วที่คอยดูแลคุ้มครองบ้านเรือนบ้านแต่ละหลังก็จะมีผีเรือนประจำอยู่ จะช่วยปกป้องรักษาคนสัตว์และสิ่งของในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขไม่มีภัยอันตราย
27	‘ผีสาง/มาร’ phi: ¹ sa: ^η ¹ /ma: ⁿ ³	เป็นผีร้าย อาจมีร่างกายที่จับต้องได้หรือไม่ก็ได้ มักสร้างความเดือดร้อนและความหวาดกลัวให้กับมนุษย์
28	‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi: ¹ lak ¹ mwan ³ / phi: ¹ ba: ⁿ ⁶ phi: ¹ mwan ³	ผีที่เป็นใหญ่คอยคุ้มครองเมืองให้ร่มเย็นมีความสุข ทุกปีจะมีการทำบุญเลี้ยงผีหลักเมืองที่เรียกว่า บุญช่าชะหรือบุญช่าระ โดยจะจัดงานสักการบูชาที่หลักเมืองหรือที่เรียกว่าบือบ้าน

ตารางที่ 2 ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
29	‘ผีห้า’ phi: ¹ ha: ⁴	เป็นผีปอบที่แก่จัด ไม่มีใครมาปราบ ทำให้มีอำนาจฤทธิ์เดชมาก ความร้ายแรงของผีห้าคือเพียงแค่ผ่านไปใกล้สัตว์ตัวไหน เช่น เป็ด ไก่ หมู วัว ควาย สัตว์พวกนั้นก็จะชั๊กหรือตายในทันที
30	‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi: ¹ huaj ⁵ / phi: ¹ nc:n ¹	เป็นผีที่อาศัยอยู่ตามห้วยและหนองน้ำ ในพื้นที่ต่างๆ มีหน้าที่คอยดูแลห้วยหรือหนองน้ำจากผู้ที่มารุกกล้าทำลาย เมื่อมีการเดินทางผ่านห้วยหรือหนองน้ำ หรือต้องการใช้ประโยชน์จะต้องมีการบอกกล่าวก่อนเสมอ
31	‘เปรต’ phe:t ⁵ /pe:t ⁵	เป็นผีที่เกิดจากคนที่ทำบาปกรรมไว้มากมาย เช่น การเอาเปรียบผู้อื่น การกินของที่จะนำไปใส่บาตร ยกยอกของส่วนกลางเป็นของตน ตบตีทำร้ายบุพการี เป็นผีจรจัดที่โหดร้ายงานบุญก็มักจะไปร่วมของส่วนบุญ มีตัวสูงใหญ่ หิวโหยตลอดเวลา ปากเท่ารูเข็ม กินอาหารลำบาก
32	‘ปอบ’ pc:p ⁵	ผีปอบเกิดจากผู้ที่มีอาคมหรือเล่นไสยศาสตร์แต่ไม่สามารถบูชาหรือรักษาได้ตามที่ครูได้สอนไว้ เช่น ทำสิ่งที่ไม่ดีหรือเรียกว่า “ขล่ำ” ทำผิดศีล ก็จะกลายเป็นปอบที่ชอบกินของสดคาวและเครื่องใน มีหลายประเภทได้แก่ ประเภทแรกปอบธรรมดา คือ คนที่มีปอบสิงอยู่ในร่าง ประเภทที่สองปอบเชื้อ คือ บุคคลใดที่มีบรรพบุรุษเป็นปอบลูกหลานก็จะเป็นด้วย ประเภทที่สามปอบแลกหน้า คือ มักเอาความผิดไปลงที่ผู้อื่น และประเภทสุดท้ายปอบกั๊ก คือ ปอบที่ยอมพูดเวลามีคนถามจนกว่าจะมีคนมาไล่

ตารางที่ 2 ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
33	‘ผีเป่า/ผีโพง’ phi: ¹ paw ⁶ / phi: ¹ pho: ^๓	เกิดจากผู้ที่อาคมแก่กล้าหรือชอบกินของดิบซึ่งเป็นสิ่งที่ผิดจากจารีตประเพณีในสังคม ผีเป่าหรือผีโพงจะออกหากินเวลากลางคืนโดยจะมีแสงกระพริบนำทาง เพื่อหาอาหารโดยจะมีกบเขียดตามทุ่งนาหรือตุ๊ดตี่กินเลือดไก่ในเล้า เวลาผีเป่าออกหาอาหารผีเป่าจะให้เงินทองของมีค่าเพื่อไม่ให้หน้าสิ่งที่เห็นไปบอกผู้อื่น
34	‘แม่เก่าแม่หลัง’ me: ⁴ kaw ⁴ me: ⁴ lan ¹	เป็นผีผู้หญิง มักปรากฏเมื่อมีเด็กอ่อนเนื่องจากเป็นแม่ของเด็กเมื่อชาติก่อนได้ตามมาดูแลลูกของตนเพื่อมาเอาลูกของตนกลับไปอยู่ด้วย
35	‘แม่โพงพ’me: ⁴ pho: ³ sop ¹	เป็นผู้หญิงผู้มีหน้าที่ดูแลข้าว สถิตอยู่ในข้าว ซึ่งเป็นอาหารที่สำคัญของมนุษย์ ผู้ที่ปฏิบัติดีและเห็นคุณค่าของข้าว แม่โพงพจะดลบันดาลให้ข้าวกล้าในนาและข้าวในยุ้งฉางอุดมสมบูรณ์เสมอ และจะมีการเซ่นไหว้แม่โพงพก่อนในทุกขั้นตอนการทำนา ตั้งแต่การหว่านหรือดำนา การเก็บเกี่ยว การนำข้าวขึ้นยุ้งฉาง เป็นต้น
36	‘แม่ธรณี’ me: ⁴ tho: ³ la ² ni: ³	เป็นผู้หญิงคุ้มครองดูแลพื้นดิน สถิตอยู่ในพื้นดินเวลาจะทำการเกษตรหรือปลูกสิ่งก่อสร้างบนพื้นดินจึงต้องบอกกล่าวก่อนเสมอ
37	‘ยมบาล’ jom ³ ma ² ba:n ²	เป็นเพศชาย ร่างกายมีสีแดง ตัวมีขนาดใหญ่ มีหน้าที่นำพาวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเดินทางไปยังนรกเพื่อพิจารณาถึงกรรมที่ได้กระทำไว้ในช่วงชีวิตเพื่อนำไปลงโทษตามผลกรรม
38	‘ลูกกรอก’lu:k ⁶ kw:k ⁵	เป็นผีที่เกิดจากการปลุกเสกทางไสยศาสตร์ ทำจากตัวอ่อนของมนุษย์ สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ตามที่เจ้าของต้องการได้แต่มักนำไปใช้ในด้านที่ไม่ดี

ตารางที่ 2 ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
39	‘สั้มเวสี’ sam ¹ pha ² we: ³ si: ¹	เป็นผีเร่รอนไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีญาติ มักหลอกหลอนสร้างความเดือนร้อนให้กับมนุษย์ที่พบเห็น
40	‘อารักษ์’ ʔa: ² hak ⁴	เป็นผีที่มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองมนุษย์ มักได้รับการสักการะบูชา เช่นไหว้จากมนุษย์เสมอ

ความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยจะนำไปวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายโดยการกำหนดมิติแห่งความแตกต่างและระบุรรถลักษณะในแต่ละมิติ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์อย่างเป็นระบบของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีรวมถึงเข้าใจระบบความคิดเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีต่อไป

2. การวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

จากความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี โดยกำหนดมิติแห่งความแตกต่างของคำ (dimension of contrast) และระบุรรถลักษณะ (semantic feature) โดยผู้วิจัยจะระบุรรถลักษณะแบบพรรณนา (descriptive feature) เป็นการแสดงเฉพาะลักษณะที่เด่นซึ่งจะกำหนดให้มีค่าเป็น + เท่านั้น หมายถึง มี หรือ เป็น ตัวอย่างเช่น

‘อารักษ์’ ʔa:²hak⁴ ‘เปรต’ phe:t⁵/pe:t⁵
[ไม่มีร่างกาย] [มีร่างกาย]

จากตัวอย่างคำว่า ‘อารักษ์’ ʔa:²hak⁴ มีอรรถลักษณะคือ [ไม่มีร่างกาย] หมายถึง ไม่มีรูปร่างที่สามารถจับต้องได้ และ คำว่า ‘เปรต’ phe:t⁵/pe:t⁵ มีอรรถลักษณะคือ [มีร่างกาย] หมายถึง ผีที่มีรูปร่างที่สามารถจับต้องได้ ซึ่งทั้งสองอรรถลักษณะนี้อยู่ภายใต้มิติความแตกต่างเรื่อง “ร่างกาย”

ตารางที่ 3 มิติแห่งความแตกต่างและอรรถลักษณะของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี
(ต่อ)

มิติแห่งความแตกต่าง	อรรถลักษณะ
ที่มา	[ตายไม่ปกติ] [กระทำความผิด] [ว่าน]
ลักษณะพิเศษ	[รูปร่างผิดปกติ] [สืบทายาท] [มีกระดิ่ง] [ร้องกอกกอย] [ต้องการผู้ชาย] [เป็นบรรพบุรุษ] [เจ้าของที่] [แม่ในอดีตชาติ] [มีแสง] [ไร้ญาติ]

มิติแห่งความแตกต่างและอรรถลักษณะเป็นการกำหนดองค์ประกอบทางความหมายและจำแนกความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีประกอบด้วยมิติแห่งความแตกต่างทั้งหมด 9 มิติ และอรรถลักษณะทั้งหมด 48 อรรถลักษณะ มีรายละเอียดดังนี้

1) มิติ “คุณโทษ”

คุณโทษ เป็นมิติแห่งความแตกต่างที่สื่อถึงพฤติกรรมหรืออุปนิสัยของผีแต่ละประเภทว่ามีพฤติกรรมหรือการปฏิบัติอย่างไรต่อมนุษย์ ผู้วิจัยกำหนดอรรถลักษณะเพื่อแสดงองค์ประกอบทางความหมายของมิติแห่งความแตกต่างเรื่องคุณโทษ คือ [ให้คุณ] และ [ให้โทษ]

[ให้คุณ] หมายถึง ผีที่เน้นการทำคุณประโยชน์ สามารถให้ในสิ่งที่มนุษย์ต้องการได้ หากมนุษย์ทำให้ไม่พึงพอใจก็สามารถให้โทษได้เช่นกัน คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 19 คำ ได้แก่ ‘อาร์ักษ์’ phi:¹ʔa:²lak⁴ ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:²/na:ŋ³fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha⁴but¹ ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘แถน/ผีฟ้า’ the:¹/phi:¹fa:⁶ ‘นางไม้’ na:ŋ³maj⁶ ‘นางตะเคียน’ na:ŋ³ta²kian³ ‘นางตานี’ na:ŋ³ta:²ni:³ ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:ŋ³ ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/ phi:¹don² ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/phi:¹ŋw:^ŋ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนาง’ phi:¹ta:²hɛ:⁶/phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹ ‘แม่ธรรณี’ me:⁴thw:³la²ni:³ ‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹swa⁶/phi:¹ban²pha²bu⁵lut¹ ‘ผีเรือน’ phi:¹huan³ ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:¹lak¹mwan³/phi:¹ba:n⁶phi:¹mwan³ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/ caw⁶pu:⁴ ‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:n³thw:^ŋ³

[ให้โทษ] หมายถึง ผีที่ไม่ได้ให้คุณประโยชน์ต่อมนุษย์ หรืออาจเบียดเบียน หลอกหลอนให้เกิดหวาดกลัวและความเสียหายในด้านต่าง ๆ เช่น ชีวิต สุขภาพ พิษผลทางการเกษตร สัตว์เลี้ยง

เป็นต้น คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 21 คำ ได้แก่ ‘ผีสาวมาร’ phi:1sa:ŋ¹/ma:n³ ‘ผีเชื้อ/ผี
บรรพบุรุษ’ phi:1swa⁶/phi:1ban²pha²bu⁵lut¹ ‘กระหัง’ ka²haŋ¹ ‘กระสือ’ ka²su:¹ ‘กองกอย’
kw:ŋ²kw:j² ‘ผีโปง’ phi:1po:ŋ⁴ ‘ผีบังบด’ phi:1ban²bot¹ ‘ผีตายโหง’ phi:1ta:j³ho:ŋ¹ ‘ผีน้ำ/ผีเงือก’
phi:1na:m⁶/ phi:1ŋwak⁶ ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:1me:⁴ma:n³ ‘สัสมเวสี’ sam¹pha²we:³si:¹ ‘เปรต’
phe:⁵/pe:t⁵ ‘ลูกกรอก’ lu:k⁶kw:k⁵ ‘ปอบ’ po:p⁵ ‘ผีเป่า/ผีโพง’ phi:1paw⁶/phi:1pho:ŋ³ ‘ผีพราย’
phi:1pha:j³ ‘ผีให้’ phi:1thaj⁶ ‘ยมบาล’ jom³ma²ba:n² ‘ผีแม่มา้ย’ phi:1me:⁴ha:ŋ⁶ ‘ผีท่า’
phi:1ha:⁴ ‘แม่เก่าแม่หลัง’ me:⁴kaw⁴me:⁴lan¹

ตัวอย่าง

‘ผีเรือน’ phi:1huan ³ [ให้คุณ]	‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw ⁶ thi: ⁴ caw ⁶ tha:ŋ ³ [ให้คุณ]	‘กุมารทอง’ ku: ⁵ ma:n ³ tho:ŋ ³ [ให้คุณ]
‘กองกอย’ kw:ŋ ² kw:j ² [ให้โทษ]	‘ผีแม่มา้ย’ phi:1me: ⁴ ha:ŋ ⁶ [ให้โทษ]	‘ลูกกรอก’ lu:k ⁶ kw:k ⁵ [ให้โทษ]

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ‘ผีเรือน’ phi:1huan³ ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:ŋ³ และ
‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:n³tho:ŋ³ กับ ‘กองกอย’ kw:ŋ²kw:j² ‘ลูกกรอก’ lu:k⁶kw:k⁵ ‘ผีแม่มา้ย’
phi:1me:⁴ha:ŋ⁶ มีความแตกต่างกันที่มีติ “คุณโทษ” คือ ‘ผีเรือน’ phi:1huan³ เป็นผีที่ช่วยดูแล
บ้านเรือนรวมถึงคนในบ้านเรือนและข้าวของต่าง ๆ ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:ŋ³ เป็นผี
เจ้าของที่เดิมที่อยู่ประจำสถานที่เพื่อคอยดูแลรักษาสถานที่นั้น ๆ ‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:n³tho:ŋ³
เป็นผีที่ช่วยให้โชคลาภแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของ จึงถือว่าเป็นการทำดีและเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ ส่วน
‘กองกอย’ kw:ŋ²kw:j² ‘ลูกกรอก’ lu:k⁶kw:k⁵ และ ‘ผีแม่มา้ย’ phi:1me:⁴ha:ŋ⁶ เป็นผีที่ส่งผลร้ายสร้าง
ความเสียหายและความหวาดกลัวให้กับผู้คน มิติแห่งความแตกต่างเรื่อง คุณโทษ เป็นมิติที่ครอบคลุม
คำเรียกประเภทผีทุกคำ

2) มิติ “ร่างกาย”

ร่างกาย เป็นมิติทางความหมายที่จำแนกคำเรียกประเภทผีในด้านเนื้อสารว่าสามารถจับต้องได้หรือไม่ ผู้วิจัยกำหนดอรรถลักษณะเพื่อแสดงองค์ประกอบทางความหมายของมิติ “ร่างกาย” คือ [มีร่างกาย] และ [ไม่มีร่างกาย]

[มีร่างกาย] หมายถึง การมีรูปร่างที่เป็นเนื้อสารที่สามารถจับต้องได้ คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 16 คำ ได้แก่ ‘ผีสาว/มาร’ phi:1sa:n1/ma:n3 ‘กระหัง’ ka2han1 ‘กระสือ’ ka2su:1 ‘กองกอย’ kw:ng2kw:j2 ‘ผีโป่ง’ phi:1po:n4 ‘ผีบังบด’ phi:1ban2bot1 ‘ผีตายโหง’ phi:1ta:j3ho:n1 ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:1me:4ma:n3 ‘สัสมภเวสี’ sam1pha2we:3si:1 ‘เปรต’ phe:5/pe:t5 ‘ลูกกรอก’ lu:k6ko:k5 ‘ปอบ’ po:p5 ‘ผีเป่า/ผีโพง’ phi:1paw6/ phi:1pho:n3 ‘ผีพราย’ phi:1pha:j3 ‘ยมบาล’ jom3ma2ba:n2

[ไม่มีร่างกาย] หมายถึง การไม่มีรูปร่างที่เป็นเนื้อสารจึงไม่สามารถที่จะจับต้องได้ หรือมีเพียงจินตนาการของคนที่กำหนดลักษณะรูปร่างให้เหมือนคน คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 26 คำ ได้แก่ ‘ผีสาว/มาร’ phi:1sa:n1/ma:n3 ‘ผีแม่มา้ย’ phi:1me:4ha:n6 ‘ผีท่า’ phi:1ha:4 ‘ผีตายโหง’ phi:1ta:j3ho:n1 ‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi:1na:m6/phi:1nawak6 ‘แม่เก่าแม่หลัง’ me:4kaw4me:4lan1 ‘อารักษ์’ a:2lak4 ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p6thi2da:2/na:n3fa:6 ‘เทพ/เทวดา’ the:p6/the:4wa1da:2 เทพบุตร the:p6pha2but1 แถน/ผีฟ้า the:1/phi:1fa:6 ‘นางไม้’ na:n3maj6 ‘นางตะเคียน’ na:n3ta2kian3 ‘นางตานี’ na:n3ta:2ni:3 ‘เจ้าที่/เจ้าทาง’ caw1thi:4caw6tha:n3 ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:1pa:4/ phi:1dong2 ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:1huaj5/phi:1no:n1 ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผืนนา’ phi:1ta:2he:k6/phi:1haj4/phi:1na:3 ‘แม่โพสพ’ me:4pho:3sop1 ‘แม่ธรณี’ me:4tho:3la2ni:3 ‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:1swa6/phi:1ban2pha2bu5lut1 ‘ผีเรือน’ phi:1huan3 ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:1lak1mwan3/ phi:1ba:n6phi:1mwan3 ‘ผีไต้’ phi:1thaj6 ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:1pu:4ta:2/ caw6pu:4 ‘กุมารทอง’ ku:5ma:n3tho:n3

ตัวอย่าง

‘ปอบ’ po:p5

[มีร่างกาย]

‘ลูกกรอก’ lu:k6ko:k5

[มีร่างกาย]

‘ผีตายทั้งกลม’ phi:1me:4ma:n3

[มีร่างกาย]

phi:1wa:2lak⁴ ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:2/na:η³fa:6 ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ เทพ/
 เทวดา the:p⁶/the:4wa¹da:2 ‘แถน/ผีฟ้า’ the:1/phi:1fa:6 ‘นางไม้’ na:η³maj⁶ ‘นางตะเคียน’
 na:η³ta²khian³ ‘นางตานี’ na:η³ta:2ni:3 ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:4caw⁶tha:η³ ‘ผีป่า/ผีตง’
 phi:1pa:4/ phi:1don² ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:1huaj⁵/ phi:1nwa:η¹ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนาง’
 phi:1ta:2hε:k⁶/phi:1haj⁴ phi:1na:3 ‘ผีไต้’ phi:1thaj⁶ ‘แม่โพสพ’ me:4pho:3sop¹ ‘แม่ธรณี’
 me:4tho:3la²ni:3 ‘ผีเขื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:1swa⁶/phi:1ban²pha²bu⁵lut¹ ‘ผีเรื่อน’ phi:1hwan³
 ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:1lak¹mwan³/phi:1ba:n⁶phi:1mwan³ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’
 phi:1pu:4ta:2/ caw⁶pu:4 ‘กุมารทอง’ ku:5ma:n³tho:η³

ตัวอย่าง

‘ผีพราย’ phi:1pha:η³ ‘ผีป่า/ผีโพง’ Paw⁶/phi:1pho:η³ ‘กระสือ’ ka²suw:1
 [กินไม้ของสะอาด] [กินของไม้สะอาด] [กินของไม้สะอาด]

‘นางไม้’ na:η³maj⁶ ‘ผีป่า/ผีตง’ phi:1pa:4/ phi:1don² ‘แม่โพสพ’ me:4pho:3sop¹
 [กินของสะอาด] [กินของสะอาด] [กินของสะอาด]

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ‘ผีพราย’ phi:1pha:η³ ‘ผีป่า/ผีโพง’ phi:1paw⁶/phi:1pho:η³
 ‘กระสือ’ ka²suw:1 และ ‘นางไม้’ na:η³maj⁶ ‘ผีป่า/ผีตง’ phi:1pa:4/ phi:1don² ‘แม่โพสพ’
 me:4pho:3sop¹ มีความแตกต่างกันที่มิติเรื่อง “อาหาร” คือ ‘ผีพราย’ phi:1pha:η³ ‘ผีป่า/ผีโพง’
 phi:1paw⁶/phi:1pho:η³ และ ‘กระสือ’ ka²suw:1 กินของไม้สะอาดเป็นอาหาร เช่น เลือด สัตว์
 อาหารที่ไม่ได้ผ่านการปรุงสุก และสิ่งปฏิกูล ส่วน ‘นางไม้’ na:η³maj⁶ ‘ผีป่า/ผีตง’ phi:1pa:4/
 phi:1don² ‘แม่โพสพ’ me:4pho:3sop¹ จะกินของที่สะอาดเป็นอาหาร หมายถึง เครื่องเซ่นไหว้ที่มีผู้
 จัดหาให้เท่านั้น เช่น อาหารคาวหวาน ผลไม้ และเหล้าขาว เป็นต้น

4) มิติ “ที่อยู่อาศัย”

ที่อยู่อาศัย หมายถึง ที่พำนักอาศัยของผีประเภทต่างๆ ซึ่งได้จากการอธิบายความหมาย
 องค์ประกอบประเภทผีของผู้บอกภาษา ผู้วิจัยกำหนดบรรดลัทธิเพื่อแสดงองค์ประกอบทาง

ความหมายของมิติเรื่องที่อยู่อาศัย ได้แก่ [ไม่มีที่อยู่] [อยู่ที่ตาย] [อยู่บนสวรรค์] [อยู่ในศาล] [อยู่ที่บ้าน] [อยู่ในต้นไม้] [อยู่ในต้นตะเคียน] [อยู่ในต้นกล้วยตานี] [อยู่ในจอมปลวก] [อยู่ในป่า] [อยู่ที่นา] [อยู่ในน้ำ] [อยู่ต่างมิติ] และ [อยู่ในนรก]

[ไม่มีที่อยู่] หมายถึง ผีที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งเร่รอนไปตามที่ต่างๆ คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘สัมภเวสี’ sam¹pha⁴we³si¹

[อยู่ที่ตาย] หมายถึง ผีที่อาศัยหรือติดอยู่สถานที่ที่เสียชีวิต คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีตายโหง’ phi¹ta^jho^ง¹

[อยู่บนสวรรค์] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่บนสวรรค์คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 4 คำ ได้แก่ ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:²/na:η³fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘แถน/ผีฟ้า’ the:¹/phi:¹fa:⁶

[อยู่ในศาล] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในศาลซึ่งเป็นสถานที่ที่ผู้มีความเชื่อและศรัทธาสรางไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัย คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 2 คำ ได้แก่ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:¹lak¹mwan³/phi:¹ba:n⁶phi:¹mwan³

[อยู่ที่บ้าน] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในบ้านเรือนคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 4 คำ ได้แก่ ‘ผีเรือน’ phi:¹hwan³ ‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:³tho:^ง³ ‘ผีไต้’ phi:¹thaj⁶ และ ‘ลูกกรอก’ lu:^kko:^k⁵

[อยู่ในต้นไม้] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในต้นไม้ใหญ่ คำเรียกประเภทผีที่มี อรรถลักษณะนี้มี 3 คำ ได้แก่ ‘นางไม้’ na:η³maj⁶ ‘นางตะเคียน’ na:η³ta²khian³ และ ‘นางตานี’ na:η³ta:²ni:³

[อยู่ในต้นตะเคียน] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในต้นตะเคียนคำเรียกประเภทผีที่มี อรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘นางตะเคียน’ na:η³ta²khian³

[อยู่ในต้นกล้วยตานี] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในต้นต้นกล้วยตานีคำเรียกประเภทผีที่มี อรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘นางตานี’ na:η³ta:²ni:³

[อยู่ในจอมปลวก] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในจอมปลวกคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีโป่ง’ phi:¹po:^ง⁴

[อยู่ในป่า] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในป่าคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 2 คำ ได้แก่ ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/ phi:¹don² ‘กองกอย’ ko:^งko:^j²

[อยู่ที่นา] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่บริเวณทุ่งนาคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²he:^k/phi:¹haj⁴ phi:¹na:³

[อยู่ในน้ำ] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในน้ำคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 2 คำ ได้แก่ ‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi:¹na:^m/phi:¹ηwak⁶ ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/phi:¹no:^ง¹

[อยู่ในข้าว] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในข้าว คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹

[อยู่ในดิน] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในดิน คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘แม่ธรณี’ me:⁴tho:³la²ni:³

[อยู่ต่างมิติ] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่คนละมิติกับโลกมนุษย์ จะปรากฏให้เห็นได้เมื่อเวลาหรือมิติเกิดการทับซ้อนกัน คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีบังบด’ phi:¹ban²bot¹

[อยู่ในนรก] หมายถึง ผีที่อาศัยอยู่ในนรก คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 2 คำ ได้แก่ ‘ยมบาล’ jom³ma²ba:n² และ ‘เปรต’ phe:t⁵/pe:t⁵

ตัวอย่าง

‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ ‘ผีน้ำ/ผีเจือก’ phi:¹na:m⁶/phi:¹ŋwak⁶

[อยู่บนสวรรค์]

[อยู่ในน้ำ]

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ ‘ผีน้ำ/ผีเจือก’ phi:¹na:m⁶/phi:¹ŋwak⁶ ความแตกต่างกันที่มิติ “ที่อยู่อาศัย” คือ ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ จะอาศัยอยู่บนสวรรค์ ‘ผีน้ำ/ผีเจือก’ phi:¹na:m⁶/phi:¹ŋwak⁶ จะอาศัยอยู่ในน้ำเท่านั้นซึ่งจะเป็นแหล่งน้ำใดในชุมชนก็ได้โดยมีปัจจัยสถานที่ในการเสียชีวิตเป็นตัวกำหนด

5) มิติ “หน้าที่”

มิติความแตกต่างเรื่องหน้าที่เป็นมิติที่แสดงถึงพฤติกรรมหรือกิจที่รับผิดชอบปฏิบัติเป็นปกติของผีแต่ละประเภท ผู้วิจัยกำหนดอรรถลักษณะเพื่อแสดงองค์ประกอบทางความหมายของมิติเรื่องหน้าที่ ได้แก่ [ดูแลบ้าน] [ดูแลนา] [ดูแลป่า] [ดูแลแหล่งน้ำ] [ดูแลข้าว] [ดูแลดิน] [ให้ลาภ] [ดูแลหมู่บ้าน] [ดูแลเมือง] [ลงโทษ] และ [ให้กำเนิด]

[ดูแลบ้าน] หมายถึง ดูแลบ้านเรือนและสมาชิกภายในครัวเรือนให้ปลอดภัย อยู่ดีมีสุข คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีเรือน’ phi:¹hwan³

[ดูแลนา] หมายถึง ดูแลที่นาจากสัตว์หรือมนุษย์ที่จะเข้ามาทำลายและผลผลิตในนาให้อุดมสมบูรณ์ คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:1ta:2he:k6/phi:1haj4 phi:1na:3

[ดูแลป่า] หมายถึง ดูแลผืนป่าและสิ่งมีชีวิตที่อาศัยในป่าให้อุดมสมบูรณ์ คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีป่า/ผีตง’ phi:1pa:4/ phi:1dong2

[ดูแลแหล่งน้ำ] หมายถึง ดูแลแหล่งน้ำและสิ่งมีชีวิตในแหล่งน้ำให้อุดมสมบูรณ์ คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:1huaj5/phi:1nong1

[ดูแลข้าว] หมายถึง ดูแลข้าวให้เจริญงอกงามเพียงพอต่อการบริโภคอุดมสมบูรณ์ตลอดปี คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘แม่โพสพ’ me:4pho:3sop1

[ดูแลดิน] หมายถึง ดูแลพื้นดินให้เป็นดินดีอุดมสมบูรณ์ตลอดปีเหมาะแก่การเพาะปลูก คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘แม่ธรณี’ me:4tho:3la2ni:3

[ดูแลหมู่บ้าน] หมายถึง ดูแลหมู่บ้านและประชากรในหมู่บ้านให้สงบและอยู่ดีมีสุข คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:1pu:4ta:2/ caw6pu:4

[ดูแลเมือง] หมายถึง ดูแลเมืองซึ่งจะมีพื้นที่หลายหมู่บ้านอาศัยอยู่ร่วมกันและประชากรที่อาศัยอยู่ในเมืองให้สงบและอยู่ดีมีสุข คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:1lak1mwan3/phi:1ba:n6phi:1mwan3

[ให้ลาภ] หมายถึง การให้ผลประโยชน์ต่อมนุษย์ในสิ่งที่มนุษย์ประสงค์ในด้านต่างๆ ทั้งด้านที่ดีเช่น การค้าขาย หรือ ในด้านที่ไม่ดี เช่น ลักขโมยทรัพย์สินหรือความลับ กลั่นแกล้ง ทำร้าย คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 5 คำ ได้แก่ ‘กุมารทอง’ ku:5ma:n3tho:3 ‘ลูกกรอก’ lu:k6ko:k5 ‘นางไม้’ na:n3maj6 ‘นางตะเคียน’ na:n3ta2khian3 ‘นางตานี’ na:n3ta:2ni:3

[ลงโทษ] หมายถึง ผู้นำมนุษย์ที่เสียชีวิตไปแล้วเดินทางไปรับกรรมในนรก คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ยมบาล’ jom3ma2ba:n2

[ให้กำเนิด] หมายถึง ผู้ที่ให้กำเนิดสรรพสิ่งบนโลกไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ พืช รวมไปถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘แกน/ผีฟ้า’ the:n1/phi:1fa:6

ตัวอย่าง

‘แม่โพสพ’ me:4pho:3sop1 ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:1huaj5/phi:1nong1 ‘ยมบาล’ jom3ma2ba:n2

[ดูแลข้าว]

[ดูแลแหล่งน้ำ]

[ลงโทษ]

‘แม่ธรณี’ me:⁴tho:³la²ni:³

[ดูแลดิน]

‘นางตานี’ na:n³ta:²ni:³

[ให้ลาภ]

‘แกน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶

[ให้กำเนิด]

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹ ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/phi:¹kw:ŋ¹ และ ‘ยมบาล’ jom³ma²ba:n² ‘แม่ธรณี’ me:⁴tho:³la²ni:³ ‘นางตานี’ na:n³ta:²ni:³ และ ‘แกน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ เปรียบต่างกันด้วยมิติเรื่องหน้าที่ โดย ‘แม่โพสพ’ มีอรรถลักษณะ [ดูแลข้าว] มีหน้าที่ดูแลข้าวให้สมบูรณ์งอกงาม ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ มีอรรถลักษณะ [ดูแลแหล่งน้ำ] มีหน้าที่ดูแลและทรัพยากรน้ำให้สมบูรณ์ และ ‘ยมบาล’ มีอรรถลักษณะ [ลงโทษ] มีหน้าที่นำผู้ที่เคยกระทำความชั่วไปขุดใช้กรรมในนรก ‘แม่ธรณี’ me:⁴tho:³la²ni:³ มีหน้าที่ดูแลพื้นดินให้อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่ดำรงชีวิตในด้านการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ และการสร้างบ้านเรือน เป็นต้น ‘นางตานี’ na:n³ta:²ni:³ มีหน้าที่ให้โชคลาภแก่ผู้ที่ได้บนบานไว้ และ ‘แกน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ มีหน้าที่ให้กำเนิดสิ่งต่างๆ บนโลก

8) มิติเรื่อง “อายุ”

มิติแห่งความแตกต่างเรื่องอายุได้จากการอธิบายความหมายคำเรียกประเภทผีของผู้บอกภาษาพบว่า อายุ เป็นอรรถลักษณะสำคัญและจำเป็นของคำเรียกประเภทผีบางประเภทซึ่งมีการเปรียบเทียบกันด้วยเรื่องของอายุ ผู้วิจัยกำหนดอรรถลักษณะเพื่อแสดงองค์ประกอบทางความหมายของมิติเรื่องอายุได้แก่ [ผู้ใหญ่] และ [เด็ก]

[ผู้ใหญ่] หมายถึง ช่วงอายุตั้งแต่ 50 ปีเป็นต้นไป คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 2 คำ ได้แก่ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²hɛ:k⁶/phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴

[เด็ก] หมายถึง ช่วงอายุไม่เกิน 15 ปี คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 2 คำ ได้แก่ ‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:n³tho:³ŋ³ และ ‘ลูกกรอก’ lu:k⁶kw:k⁵

ตัวอย่าง

‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴

[ผู้ใหญ่]

‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:n³tho:³ŋ³

[เด็ก]

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ‘ผีปู้ตา/เจ้าปู้’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ และ ‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:ⁿ³tho:^{η3} มีความแตกต่างกันที่มิติเรื่อง “อายุ” คือ ‘ผีปู้ตา/เจ้าปู้’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ เป็นผีผู้ใหญ่เท่านั้นมีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป ส่วน ‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:ⁿ³tho:^{η3} เป็นผีมีช่วงอายุอยู่ในวัยเด็กเท่านั้นที่จะมีอายุไม่เกิน 15 ปี

7) มิติ “เพศ”

เพศเป็นมิติแห่งความแตกต่างทางความหมายที่ได้จากการอธิบายความหมายคำเรียกประเภทผีของผู้บอกภาษา ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางความหมายที่จำเป็นและสามารถจำแนกคำเรียกประเภทผีกลุ่มที่ต้องระบุเพศของจากคำเรียกประเภทผีคำอื่นได้ ผู้วิจัยกำหนดอรรถลักษณะเพื่อแสดงองค์ประกอบทางความหมายของมิติเรื่องเพศได้แก่ [ชาย] และ [หญิง]

[ชาย] หมายถึง มีความเป็นชาย คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 7 คำ ได้แก่ ‘กระหัง’ ka:²han¹ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²hε:k⁶/phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ‘ผีปู้ตา/เจ้าปู้’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:¹lak¹mwan³/phi:¹ba:ⁿ⁶phi:¹mwan³ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ ‘แถน/ผีฟ้า’ the:¹/phi:¹fa:⁶ ‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:ⁿ³tho:^{η3}

[หญิง] หมายถึง มีความเป็นหญิง คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 10 คำ ได้แก่ ‘กระสือ’ ka:²su:¹ ‘นางตะเคียน’ na:^{η3}ta:²khian³ ‘นางตานี’ na:^{η3}ta:²ni:³ ‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:^{η6} ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi:²da:²/na:^{η3}fa:⁶ ‘นางไม้’ na:^{η3}maj⁶ ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹ ‘แม่ธรรณี’ me:⁴tho:³la:²ni:³ ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:¹me:⁴ma:ⁿ³ ‘แม่เก่าแม่หลัง’ me:⁴kaw⁴me:⁴lan¹

ตัวอย่าง

‘กระหัง’ ka:⁵han¹

[ชาย]

‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:^{η6}

[หญิง]

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ‘กระหัง’ ka:²han¹ และ ‘กระสือ’ มีความแตกต่างกันที่มิติ “เพศ” คือ ‘กระหัง’ ka:²han¹ เป็นผีเป็นเพศชายเท่านั้น ส่วน ‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:^{η6} เป็นผีที่เป็นเพศหญิงเท่านั้น

8) มิติ “ที่มา”

ที่มา หมายถึง สาเหตุที่ทำให้สิ้นสภาพของการเป็นมนุษย์ ผู้วิจัยกำหนดอรรถลักษณะเพื่อแสดงองค์ประกอบทางความหมายของมิติเรื่องที่มา ได้แก่ [ตายไม่ปกติ] [กระทำความผิด] และ [ว่าน]

[ตายไม่ปกติ] หมายถึง การเสียชีวิตที่ไม่เป็นปกติไม่ได้เสียชีวิตด้วยการสิ้นอายุขัย แต่เสียชีวิตจากอุบัติเหตุ ถูกฆ่า ฆ่าตัวตาย คลอดลูกตาย จมน้ำตาย คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 3 คำ ได้แก่ ‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:j³ho:ŋ¹ ‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi:¹na:m⁶/phi:¹ŋwak⁶ และ ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:¹me:⁴ma:n³

[กระทำความผิด] หมายถึง ผู้ที่ได้กระทำความผิด ความชั่วร้าย หรือมีการกระทำที่ขัดต่อศีลธรรมและคำสอนทางศาสนา ผู้ที่เล่นไสยศาสตร์แต่ไม่สามารถกระทำตามกฎเกณฑ์ของผู้ครอบครองไสยศาสตร์ได้ก็จะกลายเป็นผีที่มีความชั่วร้าย ผู้คนจะรังเกียจและหวาดกลัวคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 9 คำ ได้แก่ ‘กระสือ’ ka:²su:¹ ‘กระหัง’ ka:²haŋ¹ ‘กองกอย’ ko:ŋ²ko:j² ‘เปรต’ phe:t⁵/pe:t⁵ ‘เป้า/ผีโพง’ Paw⁶/phi:¹pho:ŋ³ ‘ปอบ’ po:p⁵ ‘ผีห้า’ phi:¹ha:⁴

[ว่าน] หมายถึง ว่านประเภทที่ช่วยให้อยู่ยงคงกระพัน เช่น ว่านหนังเหนียว ว่านไฟ จะเป็นว่านที่มีผีสิงสถิตอยู่หากไม่นำมาบูชาหรือนำมาใช้ว่านชนิดนี้จะกลายเป็นผีร้ายในที่สุด คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีพราย’ phi:¹pha:j³

ตัวอย่าง

‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:j³ho:ŋ¹

‘เป้า/ผีโพง’ phi:¹paw⁶/phi:¹pho:ŋ³

[ตายไม่ปกติ]

[กระทำความผิด]

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:j³ho:ŋ¹ และ ‘ผีเป้า/ผีโพง’ phi:¹paw⁶/phi:¹pho:ŋ³ ความแตกต่างกันที่มิติเรื่อง “ที่มา” คือ การตายที่ไม่ปกติจึงทำให้มีความโกรธแค้นและดุร้ายมาก ส่วน ‘ผีเป้า/ผีโพง’ phi:¹paw⁶/phi:¹pho:ŋ³ เป็นผีที่เกิดขึ้นจากการผู้ที่มีอาคมและกระทำความผิดคือกระทำให้สิ่งขัดกับความคิดของคนในสังคมอีสานเรื่องการกินอาหารดิบซึ่งหมายถึงเนื้อสัตว์ที่ไม่ได้ผ่านกรรมวิธีในการประกอบอาหาร เช่น การทำให้สุกด้วยความร้อน หรือหากมิได้ทำให้สุกด้วยความร้อนต้องผ่านการปรุงรสก็จะนับได้ว่าเป็นอาหารที่ปรุงสุกแล้ว

9) มิติ “ลักษณะพิเศษ”

ลักษณะพิเศษ หมายถึง ลักษณะที่ปรากฏเป็นลักษณะเฉพาะของผีแต่ละประเภทผู้วิจัย กำหนดอรรถลักษณะเพื่อแสดงองค์ประกอบทางความหมายของมิติเรื่องลักษณะพิเศษ ได้แก่ [รูปร่าง ผิดปกติ] [สีบเทาเทา] [มีกระดั่ง] [ร้องกองกอย] [ต้องการผู้ชาย] [เป็นบรรพบุรุษ] [เจ้าของที่] [แม่ในอดีตชาติ] [มีแสง] และ [ไร้ญาติ]

[รูปร่างผิดปกติ] หมายถึง ผีที่มีรูปร่างผิดไปจากปกติ เช่น การมองเห็นอวัยวะภายในของร่างกาย มีขาข้างเดียว และตัวสูงชะลูด คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 3 คำ ได้แก่ ‘กระสือ’ ka²swu:¹ ‘กองกอย’ ko:ŋ²ko:j² และ ‘เปรต’ phe:t⁵/pe:t⁵

[มีกระดั่ง] หมายถึง ผีที่มีกระดั่งใช้บินเมื่อออกหาอาหารคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘กระหัง’ ka²han¹

[สีบเทาเทา] หมายถึง ผีที่สามารถมีเทาเทาสีบต่อไปได้เมื่อสิ้นอายุขัย คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 3 คำ ได้แก่ ‘กระสือ’ ka²swu:¹ ‘ปอบ’ po:p⁵ ‘ผีท่า’ phi:¹ha:⁴

[ร้องกองกอย] หมายถึง ผีที่มีเสียงร้อง ‘กองกอย’ ‘กองกอย’ เมื่อปรากฏกายคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘กองกอย’ ko:ŋ²ko:j²

[ต้องการผู้ชาย] หมายถึง การต้องผู้ชายเพื่อนำไปเป็นสามี คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘ผีแม่มา้ย’ phi:¹me:⁴ha:ŋ⁶

[เป็นบรรพบุรุษ] หมายถึง การเป็นเครือญาติต้นตระกูลหรือผู้ที่มีความสำคัญในการก่อตั้งสถานที่ที่อยู่อาศัย คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 5 คำ ได้แก่ ‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹swa:⁶/phi:¹ban²pha²bu⁵lut¹ ‘ผีเรือน’ phi:¹hwan³ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:¹lak¹mwan³/phi:¹ba:n⁶phi:¹mwan³ ‘ผีให้’ phi:¹thaj⁶

[เจ้าของที่] หมายถึง การเป็นเจ้าของหรืออยู่ประจำสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเพื่อทำหน้าที่ดูแลสถานที่ของตน คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 4 คำ ได้แก่ ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:ŋ³ ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/ phi:¹don² ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/ phi:¹no:ŋ¹ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผืนา’ phi:¹ta:²he:k⁶/phi:¹haj⁴ phi:¹na:³

[แม่ในอดีตชาติ] หมายถึง ผู้ที่เคยเป็นแม่ลูกกันมาชาติก่อนและเมื่อสิ้นอายุขัย หากผู้เป็นลูกได้มาเกิดก่อน ผู้เป็นแม่ก็มันจะติดตามลูกของตนมา ส่งผลให้เด็กที่เกิดใหม่ป่วยหรือร้องไห้ คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘แม่เก่าแม่หลัง’ me:⁴kaw⁴me:⁴lan¹

[มีแสง] หมายถึง ผีที่มีแสงส่องออกมาจากร่างกาย คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 4 คำ ได้แก่ ‘กระสือ’ ka²swu:¹ ‘ผีเป่า/ผีโพง’ phi:¹paw⁶/phi:¹pho:ŋ³ ‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi:¹na:m⁶/phi:¹ŋwak⁶ และ ‘ผีพราย’ phi:¹pha:j³

[ไร้ญาติ] หมายถึง ผีที่ไม่มีญาติมิตรจึงไม่ได้รับการประกอบพิธีทางศาสนา คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะนี้มี 1 คำ ได้แก่ ‘สัมภเวสี’ sam¹pha²we³si¹

ตัวอย่าง

‘ปอบ’ po:p ⁵	‘ผีแม่ม่าย’ phi: ¹ me: ⁴ ha:n ⁶	‘ผีปูดตา/เจ้าปู่’ phi: ¹ pu: ⁴ ta: ² /caw ⁶ pu: ⁴
[สืบทายาท]	[ต้องการผู้ชาย]	[เป็นบรรพบุรุษ]

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ‘ปอบ’ po:p⁵ ‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:n⁶ และ ‘ผีปูดตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ความแตกต่างกันที่มิติ “ลักษณะพิเศษ” คือ ‘ปอบ’ po:p⁵ เป็นผีที่สามารถสืบทายาทได้เมื่อหมดอายุขัย ‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:n⁶ เป็นผีที่ก่อนตายได้หย่าร้างกับสามีเมื่อตายไปจึงมีลักษณะพิเศษคือมีความต้องการผู้ชายเพื่อที่จะนำเป็นเป็นสามีสูงและ ‘ผีปูดตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ เป็นผีที่เป็นบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน

การวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีที่ผู้วิจัยได้กำหนดมิติแห่งความแตกต่างทั้งหมด 9 มิติ ได้แก่ มิติเรื่องคุณโทษ มิติเรื่องร่างกาย มิติเรื่องอาหาร มิติเรื่องที่อยู่อาศัย มิติเรื่องหน้าที่ มิติเรื่องอายุ มิติเรื่องเพศ มิติเรื่องที่มา และมิติเรื่องลักษณะพิเศษ ซึ่งแต่ละมิติแห่งความแตกต่างมีการระบุอรรถลักษณะซึ่งเป็นการนำความหมายของคำมาจำแนกเป็นส่วนความหมายย่อยที่มีความจำเป็นและเพียงพอที่จะแสดงความหมายความแตกต่างระหว่างคำเรียกประเภทผีแต่ละคำ ผู้วิจัยได้สรุปมิติความแตกต่างและอรรถลักษณะเด่นของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี ดังในตารางที่ 4 เพื่อใช้ในการแสดงภาพรวมอรรถลักษณะของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีต่อไป

3. องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีและแสดงผ่านอรรถลักษณะ

จากการจำแนกองค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีตามมิติแห่งความแตกต่างแล้ว ผู้วิจัยจึงแสดงความหมายของคำเรียกประเภทผีทั้งหมดเป็นอรรถลักษณะรวม ดังนี้

‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:^η⁶

ให้โทษ
ไม่มีร่างกาย
หญิง
ต้องการเพศชาย

‘ผีบังบด’ phi:¹ban²bot¹

ให้โทษ
มีร่างกาย
อยู่ต่างมิติ

‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:^jho:^η¹

ให้โทษ
มีหรือไม่มีร่างกาย
อยู่ที่ตาย
ตายผิดปกติ

‘ผีน้ำ/ผีเงือก’

phi:¹na:^m⁶/phi:¹ηwak⁶

ให้โทษ
ไม่มีร่างกาย
กินของไม่สะอาด
อยู่ในน้ำ
ตายผิดปกติ
มีแสง

‘ผีตายทั้งกลม’

phi:¹me:⁴ma:ⁿ³

ให้โทษ
มีร่างกาย
หญิง
ตายผิดปกติ

‘สัมภเวสี’ sam¹pha²we:³si:¹

ให้โทษ
มีร่างกาย
ไม่มีที่อยู่
ไร้ญาติ

‘เปרט’ phe:t⁵/pe:t⁵

ให้โทษ
มีร่างกาย
กินของไม่สะอาด
อยู่นรก
กระทำความผิด
รูปร่างผิดปกติ

‘ลูกกรอก’ lu:k⁶kw:k⁵

ให้โทษ
มีร่างกาย
อยู่ที่บ้าน
ให้ลาก
เด็ก

‘ปอบ’ pw:p⁵

ให้โทษ
มีร่างกาย
กินของไม่สะอาด
กระทำความผิด
สืบทายาท

‘ผีท่า’ phi:ha:4

ให้โทษ
ไม่มีร่างกาย
กินของไม่สะอาด
กระทำความผิด
สืบทายาท

‘แม่เก่าแม่หลัง’ me:kaw⁴me:lan¹

ให้โทษ
ไม่มีร่างกาย
หญิง
แม่ในอดีตชาติ

‘ผีเป้า/ผีโพง’ phi:paw⁶/ phi:pho:n³

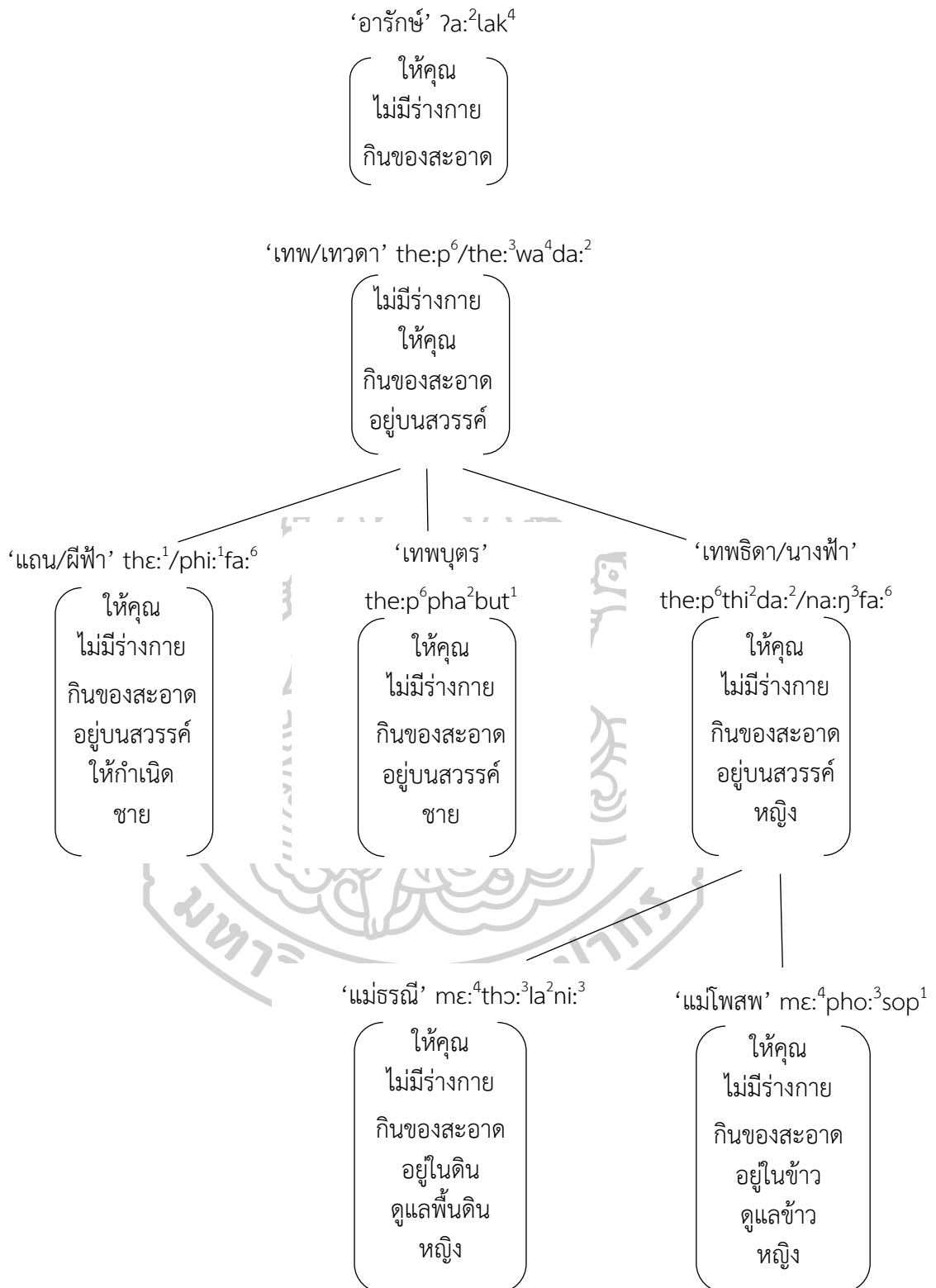
ให้โทษ
มีร่างกาย
กินของไม่สะอาด
กระทำความผิด
มีแสง

‘ยมบาล’ jom³ma²ba:n²

ให้โทษ
มีร่างกาย
อยู่นรก
ลงโทษ
ชาย

‘ผีพราย’ phi:pha:j³

ให้โทษ
มีร่างกาย
กินของไม่สะอาด
ว่าน
มีแสง

‘นางไม้’ na:ŋ³maj⁶

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ในต้นไม้
ให้ลาภ
หญิง

‘นางตานี’ na:ŋ³ta:²ni:³

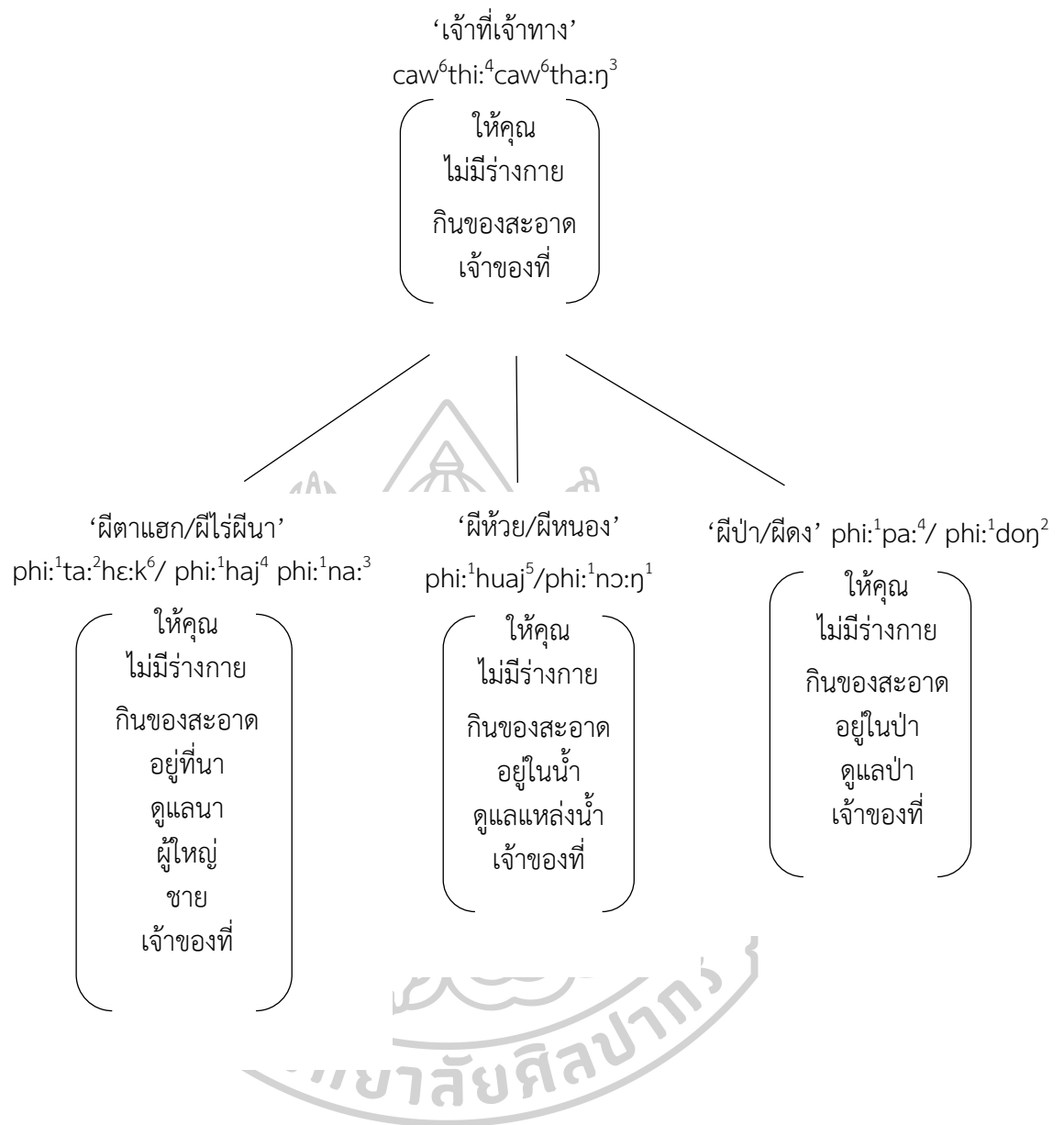
ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ในต้นไม้
อยู่ในต้นกล้วยตานี
ให้ลาภ
หญิง

‘นางตะเคียน’ na:ŋ³ta²khian³

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ในต้นไม้
อยู่ในต้นตะเคียน
ให้ลาภ
หญิง

‘กุมารทอง’ ku²ma:n³tho:^ŋ³

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ที่บ้าน
ให้ลาภ
เด็ก

‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’
phi:¹swak⁶/phi:¹ban²pha²bu⁵lut¹

ให้คุณหรือให้โทษ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
เป็นบรรพบุรุษ

‘ผีหลักเมือง/ผีเมือง’
phi:¹lak¹mwan³/phi:¹ mwan³

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ศาล
ดูแลเมือง
เป็นบรรพบุรุษ

‘ผีเรือน’ phi:¹hwan³

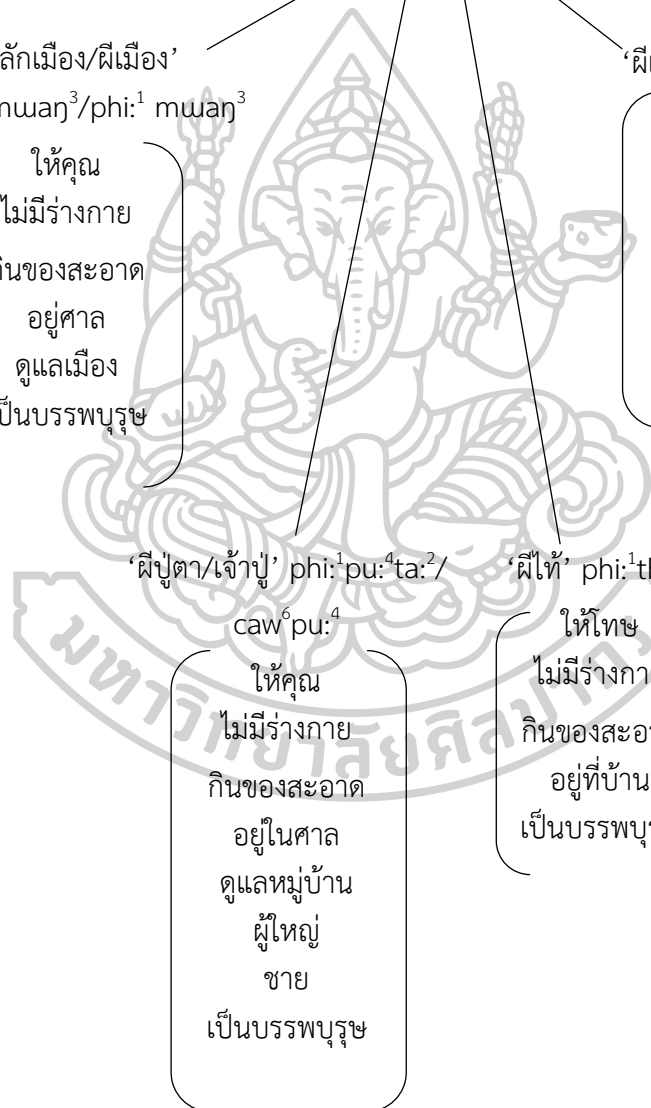
ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ที่บ้าน
ดูแลบ้าน
เป็นบรรพบุรุษ

‘ผีปูด/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/
caw⁶pu:⁴

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ในศาล
ดูแลหมู่บ้าน
ผู้ใหญ่
ชาย
เป็นบรรพบุรุษ

‘ผีไท้’ phi:¹thaj⁶

ให้โทษ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ที่บ้าน
เป็นบรรพบุรุษ

จากองค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีทั้งหมดนี้ มีมิติแห่งความแตกต่าง เรื่องคุณโทษ และมิติแห่งความแตกต่างเรื่องร่างกาย เป็นมิติที่ครอบคลุมคำเรียกประเภทผีอื่น ๆ ซึ่งเป็นมิติแห่งความแตกต่าง 2 มิติหลักที่สามารถจำแนกคำเรียกประเภทผีแต่ละคำ หลังจากนั้นผู้วิจัยได้พิจารณามิติแห่งความแตกต่างในมิติเรื่องอาหาร มิติเรื่องที่อยู่ มิติเรื่องหน้าที่ มิติเรื่องอายุ มิติเรื่องเพศ ที่มา และลักษณะพิเศษตามลำดับ

การวิเคราะห์องค์ทางความหมายแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี ดังจะพบว่าองค์ประกอบทางความที่ประกอบกันเป็นความหมายของคำเรียกประเภทผีแต่ละคำนั้นสามารถปรากฏร่วมกันกับคำเรียกประเภทผีคำอื่น ๆ ได้ คำเรียกประเภทผีที่มีองค์ประกอบทางความหมายส่วนใหญ่ที่เหมือนกันก็จะแสดงให้เห็นว่าคำเหล่านั้นมีความสัมพันธ์ทางความหมายที่ใกล้ชิดกัน เช่น ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:^η³ ประกอบด้วย วรรณลักษณะ [ให้คุณ] [ไม่มีร่างกาย] [กินของสะอาด] [เจ้าของที่] กับ ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/phi:¹don² ประกอบด้วย วรรณลักษณะ [ให้คุณ] [ไม่มีร่างกาย] [กินของสะอาด] [อยู่ในป่า] [ดูแลป่า] [เจ้าของที่] ที่มีวรรณลักษณะส่วนมากเหมือนกันคือ [ให้คุณ] [ไม่มีร่างกาย] [กินของสะอาด] [เจ้าของที่] ส่วนคำที่มีองค์ประกอบทางความหมายส่วนน้อยที่เหมือนกันความสัมพันธ์ทางความหมายก็จะน้อยลงด้วย เช่น ‘ผีน้ำ/ผีเจือก’ phi:¹na:^m⁶/phi:¹ηwak⁶ มีวรรณลักษณะ [ไม่ให้คุณ] [มีร่างกาย] [กินของไม่สะอาด] [อยู่ในน้ำ] [ตายผิดปกติ] [มีแสง] กับ ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/phi:¹no:^η¹ ประกอบด้วย วรรณลักษณะ [ให้คุณ] [ไม่มีร่างกาย] [กินของสะอาด] [อยู่ในน้ำ] [ดูแลแหล่งน้ำ] [เจ้าของที่] จะเห็นว่า มีเพียงวรรณลักษณะ [อยู่ในน้ำ] เท่านั้นที่เหมือนกัน ดังนั้นการวิเคราะห์องค์ทางความหมายนอกจากจะแสดงให้เห็นองค์ประกอบทางความหมายหรือความหมายย่อยที่จะประกอบกันความหมายของคำเรียกประเภทผีแต่ละคำแล้วยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียกประเภทผีที่มีสัมพันธ์กับอย่างเป็นระบบรวมถึงสามารถแสดงให้เห็นการจัดกลุ่มคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีได้อีกด้วย

บทที่ 4

การจัดจำพวกแบบชาวบ้านของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

จากการเก็บข้อมูลจากผู้บอกภาษาและการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีทั้งหมด 40 คำ เมื่อนำมาจัดจำพวกแบบชาวบ้านได้ทั้งหมด 5 ลำดับชั้น จะเห็นได้ว่าบางคำจะอยู่ในระดับเดียวกันหรือตรงข้ามกัน บางคำอยู่ในระดับที่ต่างกัน แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียกประเภทผี คำที่อยู่เหนือกว่าจะเป็นการรวมหมู่ คำที่อยู่ต่ำกว่าเป็นสมาชิกของคำที่รวมหมู่นั้น ผู้วิจัยจึงได้จัดทำตารางการจัดจำพวกแบบชาวบ้านเพื่อแสดงความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียกประเภทผี มีรายละเอียดดังนี้

1. ชั้นที่ 1 unique beginner (จุดเริ่มต้นหนึ่งเดียว) มี 1 คำ คือ ‘ผี’ phi:¹ ซึ่งเป็นคำที่เป็นจุดเริ่มต้นและเป็นคำที่รวมคำเรียกประเภทผีไว้ทั้ง 39 คำ
2. ชั้นที่ 2 life form (รูปแบบชีวิต) มีทั้งหมด 2 คำ คือ ‘อารักษ์’ ?a:²hak⁴ และ ‘ผีสาง/มาร’ phi:¹sa:n¹/ma:n³
3. ชั้นที่ 3 generic (บอกหมวด) มี 21 คำ ได้แก่ ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹swa⁶/phi:¹ban²pha²bu⁵lut¹ ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:n³ ‘นางไม้’ na:n³maj⁶ ‘กุมารทอง’ ku:⁵ma:n³tho:n³ ‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:j³ho:n¹ ‘สัมภเวสี’ sam¹pha²we:³si:¹ ‘ลูกกรอก’ lu:k⁶ko:k⁵ ‘ยมบาล’ jom³ma²ba:n² ‘แม่เก่าแม่หลัง’ me:⁴kaw⁴me:⁴lan¹ ‘ผีป่า/ผีโพง’ phi:¹paw⁶/ phi:¹pho:n³ ‘ปอบ’ po:p⁵ ‘เปรต’ phe:⁵/pe:t⁵ ‘ผีท่า’ phi:¹ha:⁴ ‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:n⁶ ‘ผีพราย’ phi:¹pha:j³ ‘ผีโป่ง’ phi:¹po:n⁴ ‘ผีบังบด’ phi:¹ban²bot¹ ‘กองกอย’ ko:n²ko:j² ‘กระหัง’ ka²han¹ และ ‘กระสือ’ ka²su:¹
4. ชั้นที่ 4 specific (เฉพาะเจาะจง) มีทั้งหมด 14 คำ ได้แก่ ‘แกน/ผีฟ้า’ the:¹/phi:¹fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi:²da: ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:¹lak¹muan³/phi:¹ba:n⁶phi:¹muan³ ‘ผีเรือน’ phi:¹huan³ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/ caw⁶pu:⁴ ‘ผีไท้’ phi:¹thaj⁶ ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/ phi:¹nw:n¹ ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/ phi:¹don² ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²he:k⁶/ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ‘นางตานี’ na:n³ta:²ni:³ ‘นางตะเคียน’ na:n³ta²khian³ ‘ผีน้ำ/ผีเจือก’ phi:¹na:m⁶/phi:¹ngwak⁶ ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:¹me:⁴ma:n³ ‘สัมภเวสี’ sam¹pha²we:³si:¹
5. ชั้นที่ 5 varietal (ลักษณะพิเศษ) มี 2 คำ คือ ‘แม่ธรณี’ me:⁴tho:³la²ni:³ และ ‘แม่โพงสพ’ me:⁴pho:³sop¹

ตารางที่ 5 การจัดจำพวกแบบชาวบ้านของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

จุดเริ่มต้นหนึ่งเดียว	รูปแบบชีวิต	บอกหมวด	เฉพาะเจาะจง	ลักษณะพิเศษ	
ผี phi:	'อารักษ์' ʔa:²hak⁴	'เทพเทวดา' the:p⁶/the:³wa¹da:²	'แดน/ผีฟ้า' the:¹/phi:¹fa:⁶		
			'เทพบุตร' the:p⁶pha²but¹		
			'เทพธิดา/นางฟ้า' the:p⁶thi²da:²	'แม่ธรรณี' me:⁴tho:³la²ni:³	
				'แม่โพสพ' me:⁴pho:³sop¹	
		'ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ' phi:¹sua⁶/phi:¹ban² pha²bu¹lut¹	'ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง' phi:¹lak¹mwan³/phi:¹ba:n⁶ phi:¹ mwan³	'ผีเรือน' phi:¹hwan³	
				'ผีปู่ตา/เจ้าปู่' phi:¹pu:⁴ta:²/ caw⁶pu:⁴	
				'ผีใต้' phi:¹thaj⁶	
				'ผีห้วย/ผีหนอง' phi:¹huaj⁵/ phi:¹no:ŋ¹	
				'ผีป่า/ผีดง' phi:¹pa:⁴/ phi:¹don²	
		เจ้าที่เจ้าทาง caw⁶thi:⁴caw⁶tha:ŋ³	'ผีตาแฮก/ผีไร่ผืนนา' phi:¹ta:²he:k⁶/ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³		
		'นางไม้' na:ŋ³maj⁶	'นางตานี' na:ŋ³ta:²ni:³		
	'นางตะเคียน' na:ŋ³ta²khian³				
	'กุมารทอง' ku:⁵ma:n³tho:ŋ³				
	'ผีตาย/มาร' phi:¹sa:ŋ¹/ma:n³		'ผีตายโหง' phi:¹ta:ŋ³ho:ŋ¹	'ผีน้า/ผีเงือก' phi:¹na:m⁶/phi:¹ŋwak⁶	
				'ผีตายทั้งกลม' phi:¹me:⁴ma:n³	
			'สั้มกเวสี' sam¹pha²we:³si:¹		
			'ลูกกรอก' lu:k⁶ko:k⁵		
			'ยมบาล' jom³ma²ba:n²		
			'แม่เฒ่าแม่หลัง' me:⁴kaw⁴me:¹lan¹		
			'ผีเป่า/ผีโพง' phi:¹paw⁶/ phi:¹pho:ŋ³		
			'ปอบ' pɔ:p⁵		
			'เปรต' phe:t⁵/pe:t⁵		
			'ผีห้า' phi:¹ha:⁴		
			'ผีแม่ม้าย' phi:¹me:⁴ha:ŋ⁶		
			'ผีพราย' phi:¹pha:ŋ³		
'ผีโป่ง' phi:¹po:ŋ⁴					
'ผีบังบด' phi:¹ban²bot¹					
'กองกอย' ko:ŋ³ko:ŋ²					
'กระหัง' ka²han¹					
'กระสือ' ka²swu:¹					

จากตารางแสดงลำดับชั้นของคำเรียกประเภทผี ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียกประเภทผี โดยคำที่อยู่เหนือคำเรียกประเภทผีคำอื่นจะเป็นคำรวมหมู่ซึ่งต่างมีองค์ประกอบทางความหมายบางอย่างร่วมกัน เช่น คำเรียกประเภทผีในลำดับบอกหมวด 5 คำ ได้แก่ ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹swa⁶/phi:¹ban²pha²bu⁵lut¹ ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:³ ‘นางไม้’ na:ŋ³maj⁶ และ ‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:³ho:¹ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นคำรวมหมวดซึ่งมีคำที่มีองค์ประกอบทางความหมายร่วมกับอยู่ภายใต้คำทั้ง 5 คำนี้ ยกตัวอย่างเช่น

คำว่า เทพ/เทวดา the:p⁶/the:³wa⁴da:² มีคำที่เป็นสมาชิก 3 คำ ‘แถน/ผีฟ้า’ the:¹/phi:¹fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ และ ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi:²da:² เนื่องจากทั้ง 3 คำมีองค์ประกอบทางความหมายร่วมกันคือมีที่อยู่อาศัยบนสวรรค์เช่นเดียวกัน

คำว่า ‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹swa⁶/phi:¹ban²pha²bu⁵lut¹ มีคำที่เป็นสมาชิก 4 คำ ได้แก่ ‘ผีหลักเมือง/ผีเมือง’ phi:¹lak¹muan³/phi:¹muan³ ‘ผีเรือน’ phi:¹huan³ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ และ ‘ผีไท้’ phi:¹thaj⁶ เนื่องจากทั้ง 4 คำมีองค์ประกอบทางความหมายร่วมกันคือมีลักษณะที่เป็นบรรพบุรุษเหมือนกัน

คำว่า ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:³ มีคำที่เป็นสมาชิก 3 คำ ได้แก่ ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/phi:¹no:¹ ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/phi:¹don² และ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²he:⁶/phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ เนื่องจากทั้ง 3 คำนี้มีองค์ประกอบทางความร่วมกันคือ มีลักษณะเป็นเจ้าของที่เช่นเดียวกัน

คำว่า ‘นางไม้’ na:ŋ³maj⁶ มีคำที่เป็นสมาชิก 2 คำ ได้แก่ ‘นางตานี’ na:ŋ³ta:²ni:³ และ ‘นางตะเคียน’ na:ŋ³ta:²khian³ เนื่องจากทั้ง 2 คำนี้มีองค์ประกอบทางความร่วมกันคืออาศัยอยู่ในต้นไม้เช่นเดียวกันแต่อาศัยอยู่ในต้นไม้ชนิดต่างกัน

คำว่า ‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:³ho:¹ มีคำที่เป็นสมาชิก 2 คำ ได้แก่ ‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi:¹na:⁶/phi:¹ŋuak⁶ ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:¹me:⁴ma:³ เนื่องจากทั้ง 2 คำนี้มีองค์ประกอบทางความร่วมกันคืออาศัยมีที่มาจากการผิดปกติคือการตายที่ไม่ได้เป็นไปตามอายุขัยเช่นเดียวกัน

จากการวิเคราะห์ห้องคำประกอบทางความหมายและจัดจำพวกแบบชาวบ้านของคำเรียกเรียกประเภทผีที่แสดงให้เห็นถึงความหมายและความสัมพันธ์ทางความของคำเรียกประเภทผีสามารถแสดงระบบคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีได้ดังตารางที่

ตารางที่ 6 ระบบคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

มิติ	ผี phi: ¹	
คุณโทษ	[ให้ผู้คน] ‘อาร์ักษ์’ phi:’a:’hak ⁴	
ร่างกาย	[ไม่มีร่างกาย]	
อาหาร	[ไม่มีร่างกาย]	
ที่อยู่	[กินของสะอาด]	[ไม่มีร่างกาย]
	[กินของสะอาด]	[ไม่มีร่างกาย]
หน้าที่	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
ที่มา	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
เพศ	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
อายุ	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
ลักษณะพิเศษ	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]
คำเรียกประเภทผี	[ไม่มีร่างกาย]	[ไม่มีร่างกาย]

จากตารางที่ 6 แสดงให้เห็นระบบคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีว่าคำเรียกประเภทผีแต่ละคำมีความสัมพันธ์ทางความหมายอย่างไร แต่ละองค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีที่ประกอบกันเป็นความหมายของคำเรียกประเภทผีแต่ละคำจะพบองค์ประกอบทางความหมายที่ทั้งมีร่วมกันและต่างกัน คำเรียกประเภทผีที่มีองค์ประกอบทางความหมายร่วมกันจะเป็นคำที่มีความสัมพันธ์ทางความหมายใกล้ชิดกัน ส่วนคำเรียกประเภทผีที่มีองค์ประกอบทางความหมายต่างกันจะเป็นคำที่มีความสัมพันธ์ทางความหมายน้อยลงตามลำดับ ที่จะแสดงผ่านการจัดกลุ่มเป็นความสัมพันธ์ของคำที่เป็นลำดับชั้นโดยคำลูกกลุ่มจะมีองค์ประกอบทางความหมายร่วมกับคำรวมกลุ่มทุกประการแต่คำลูกกลุ่มจะมีองค์ประกอบทางความหมายเพิ่มขึ้นเพื่อบอกลักษณะเฉพาะของผีแต่ละประเภท ดังเช่น ‘อาร์ักษ์’ wa:²lak⁴ ที่เป็นคำรวมกลุ่มของ ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:⁴ wa¹da:² และ ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:n³ ที่มีร่วมกันคือ [ไม่มีร่างกาย] และ [ให้คุณ] ส่วนคำลูกกลุ่ม ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² มีอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] และ [อยู่บนสวรรค์] และ ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:n³ [กินของสะอาด] และ [เจ้าของที่] เพิ่มขึ้นเพื่อบอกลักษณะเฉพาะหรือความหมายของคำ

นอกจากนั้นคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานียังแสดงระบบความคิดหรือมโนทัศน์ของผู้บอกภาษา ดังเช่น จะเห็นได้ว่าผู้บอกภาษาจำแนกคำเรียกประเภทผีด้วยความดีร้ายของผีเป็นหลักตั้งในมิติแห่งความแตกต่างเรื่องคุณโทษคือมิติความแตกต่างที่จำแนกคำเรียกประเภทผีแต่ละคำออกจากกันด้วยพฤติกรรมหรือการปฏิบัติของผีที่มีต่อผู้บอกภาษา โดยจะมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบกับมิติเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ มิติเรื่องร่างกาย มิติเรื่องอาหาร มิติเรื่องที่อยู่อาศัย มิติเรื่องหน้าที่ มิติเรื่องที่มา เป็นต้น ดังเช่น ผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้คุณ] ในมิติเรื่องคุณโทษ ส่วนใหญ่จะปรากฏร่วมอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] ในมิติเรื่องอาหาร มิติเรื่องที่อยู่อาศัย และ มิติเรื่องหน้าที่ ส่วน ผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] ในมิติเรื่องคุณโทษ ส่วนใหญ่จะปรากฏร่วมอรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] ในมิติเรื่องอาหาร มิติเรื่องที่มา เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะนำผลการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเรื่องผีในอีสานและข้อมูลที่จะจากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษามาวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นระบบความคิด ระบบความรู้เกี่ยวกับผีสู่แนวทางการปฏิบัติตนหรือความเชื่อและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผีของผู้บอกภาษาต่อไป

บทที่ 5

ความเชื่อเกี่ยวกับผีที่สะท้อนจากคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

หลังจากผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย โดยการกำหนดมิติแห่งความแตกต่าง ระบุบรรณลักษณะ และนำมาจัดจำพวกแบบชาวบ้านรวมถึงแสดงระบบคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีเพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางความของคำเรียกประเภทผีแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีในภาคอีสานรวมถึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษามาวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานี พบว่ามีผู้บอกภาษามีความเชื่อเกี่ยวกับผีที่สะท้อนจากคำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี ดังนี้ 1) ผีมีความเป็นอยู่เช่นเดียวกับมนุษย์ 2) ผีเป็นสิ่งที่น่าเคารพและน่ารังเกียจ 3) อำนาจของผีสัมพันธ์กับหน้าที่และที่อยู่อาศัย และ 4) การพึ่งพาอาศัยระหว่างผีกับชาวอุบลราชธานี มีรายละเอียดดังนี้

1. ผีมีความเป็นอยู่เช่นเดียวกับมนุษย์

ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นสัญชาตญาณที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดและเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์ต้องใช้ในการดำรงชีวิต ปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์คือ ปัจจัยด้านความต้องการทางด้านร่างกายหรือปัจจัยสี่ ได้แก่ ปัจจัยด้านอาหาร เป็นปัจจัยที่ให้พลังงานสารอาหารและการเจริญเติบโตแก่ร่างกาย ปัจจัยด้านที่อยู่อาศัย เป็นปัจจัยเพื่อป้องกันร่างกายจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหรือสิ่งต่างๆ ที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์ ปัจจัยด้านเครื่องนุ่งห่ม เป็นปัจจัยที่สามารถให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายหรือป้องกันร่างกายสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอันตราย และ ปัจจัยด้านยารักษาโรค เป็นปัจจัยเพื่อบรรเทาเมื่อร่างกายเกิดการเจ็บป่วย และมนุษย์ยังมีการสืบทายาทเพื่อดำรงเผ่าพันธุ์ของตนไว้ จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีพบว่า ผีมีปัจจัยในการดำรงชีวิตบางประการเช่นเดียวกับมนุษย์ คือ ปัจจัยด้านที่อยู่อาศัย และ ปัจจัยด้านอาหาร นอกจากนั้นผีบางประเภทยังมีการสิ้นอายุขัยและการสืบทอดทายาทเช่นเดียวกับมนุษย์

ปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตของผีพบได้ในคำเรียกประเภทผีที่มีมิติเรื่อง อาหาร มิติความแตกต่างเรื่องที่อยู่อาศัย และมิติความแตกต่างเรื่อง ลักษณะพิเศษ โดยมีมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “คุณโทษ” ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 อรรถลักษณะคือ [ให้คุณ] และ [ให้โทษ] เป็นปัจจัยในการกำหนดความแตกต่างของความหมายหรืออรรถลักษณะของคำเรียกประเภทผีแต่ละคำ หากคำเรียกประเภทผีที่ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [ให้คุณ] ก็จะปรากฏอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] และปรากฏอรรถลักษณะที่อยู่ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” แต่ถ้าหากคำเรียกประเภทผีที่ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [ให้โทษ] ก็จะปรากฏอรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] และคำเรียกประเภทผีบางคำจะปรากฏอรรถลักษณะ [สืบทายาท] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ลักษณะพิเศษ” โดยอรรถลักษณะเหล่านี้มักจะปรากฏอยู่ร่วมกันเสมอ ดังเช่น

‘ผีป่า/ผีตาง’ phi:¹pa:⁴/ phi:¹don²

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ในป่า
ดูแลป่า
เจ้าของที่

‘กระสือ’ ka⁵su:¹

ให้โทษ
มีร่างกาย
กินของไม่สะอาด
หญิง
กระทำความผิด
รูปร่างผิดปกติ
สืบทายาท
มีแสง

จากคำเรียกประเภทผี ‘ผีป่า/ผีตาง’ phi:¹pa:⁴/ phi:¹don² ประกอบด้วยอรรถลักษณะที่มีความสัมพันธ์กันคือ [ให้คุณ] [กินของสะอาด] และ [อยู่ในป่า] และคำเรียกประเภทผี ‘กระสือ’ ka⁵su:¹ ประกอบด้วยอรรถลักษณะที่มีความสัมพันธ์กันได้แก่ [ให้โทษ] [กินของไม่สะอาด] และ [สืบทายาท] กล่าวคืออรรถลักษณะในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” มิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “อาหาร” และมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ลักษณะพิเศษ” โดยคำเรียกประเภทผีแต่ละคำจะประกอบไปด้วยอรรถลักษณะต่างกันออกไปโดยมีมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง คุณโทษ เป็นตัวกำหนดซึ่งมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง อาหาร ที่อยู่อาศัย และ ลักษณะพิเศษสะท้อนความเชื่อของชาวอุบลราชธานีว่าผีก็มีความเป็นอยู่หรือต้องการปัจจัยในการดำรงชีวิตเช่นเดียวกันกับมนุษย์ในปัจจุบัน ด้านที่อยู่อาศัย อาหาร และ การสืบทายาท ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ผีมีที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกันกับมนุษย์

คำเรียกประเภทผีที่มีมิติความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” โดยส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กับความมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “คุณโทษ” ในอรรถลักษณะ [ให้คุณ] จะมีเพียง ‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi:¹ na:m⁶/phi:¹ ηwak⁶ ซึ่งเป็นผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] แต่มีอรรถลักษณะ [อยู่ในน้ำ] ในมิติเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” ประกอบอยู่ด้วยเนื่องจากลักษณะของการตายเป็นตัวกำหนด ชาวอุบลราชธานีเชื่อว่าในสถานที่หรือทรัพยากรต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีที่มาและมีผู้ปกป้องคุ้มครองเป็นเจ้าของและอยู่อาศัยในสถานที่หรือทรัพยากรรอบตัว จึงมักจะมีการบอกกล่าวหรือขอขมาเวลาจะเดินทางเข้าออกสถานที่หรือมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเสมอเพื่อไม่ให้เกิดการล่วงล้ำเจ้าของหรือผีที่อาศัยอยู่ และยังเป็นการป้องกันอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากผีเหล่านั้น ดังที่ผู้บอกภาษานายตม ยาคำ (สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2561) กล่าวว่า

“แม่ธรณี me:⁴ tho:³ la² ni:³ อยู่ในดิน เวลาจะนวดข้าวต้องบอกกล่าวให้ แม่ธรณี me:⁴ tho:³ la² ni:³ ให้ย้ายออกไปจากบริเวณนั้นเสียก่อน”

“ผีป่า/ผีดง’ phi:¹ pa:⁴/ phi:¹ don² อยู่ในป่า เวลาเข้าป่าต้องบอกกล่าวขออนุญาตก่อน ไม่เช่นนั้นอาจเกิดอันตรายได้”

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายและการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาพบว่าชาวอุบลราชธานีเชื่อว่าผีอาศัยอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ โดยสามารถจำแนกที่อยู่อาศัยของผีออกเป็น 3 แหล่งที่อยู่ได้แก่ แหล่งที่อยู่อาศัยแรกคือ ผีมีที่อยู่อาศัยตามทรัพยากรธรรมชาติ ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [อยู่ในต้นไม้] [อยู่ในต้นตะเคียน] [อยู่ในต้นกล้วยตานี] [อยู่ในจอมปลวก] [อยู่ในป่า] [อยู่ที่นา] [อยู่ในน้ำ] เช่น ‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi:¹ na:m⁶/phi:¹ ηwak⁶ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในน้ำ] ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีน้า’ phi:¹ ta:² he:k⁶/phi:¹ haj⁴ phi:¹ na:³ มีอรรถลักษณะ [อยู่ที่นา] ‘ผีโป่ง’ phi:¹ po:η⁴ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในจอมปลวก] แหล่งที่อยู่อาศัยที่สองคือ ผีที่อาศัยอยู่ในสิ่งปลูกสร้าง ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [อยู่ในบ้าน] [อยู่ในศาล] เช่น ‘ผีเรือน’ phi:¹ hwan³ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในบ้าน] ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹ pu:⁴ ta:²/ caw⁶ pu:⁴ และ ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’

phi:¹lak¹mwan³/ phi:¹ba:n⁶phi:¹mwan³ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในศาล] และแหล่งที่อยู่อาศัยที่สาม
 ผีที่อาศัยในสถานที่ทางความเชื่อ ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [อยู่บนสวรรค์] [อยู่ต่างมิติ] [อยู่ในนรก]
 ดังเช่น ‘แกน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ มีอรรถลักษณะ [อยู่บนสวรรค์] ‘ยมบาล’ jom³ ma²ba:n² มี
 อรรถลักษณะ [อยู่ในนรก] และ ผีบังบด phi:¹ban²bot¹ มีอรรถลักษณะ [อยู่ต่างมิติ]

จึงกล่าวได้ว่าชาวอุบลราชธานีเชื่อว่าผีมีที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกับมนุษย์ ผีส่วนใหญ่จะอาศัย
 อยู่ตามทรัพยากรธรรมชาติรอบตัว สะท้อนวิถีชีวิตด้านการเกษตรที่ยังต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ
 และใช้ทรัพยากรด้วยความระมัดระวังเปรียบเสมือนเป็นกุศโลบายในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรใน
 ท้องถิ่น เนื่องจากทรัพยากรทางธรรมชาติในชุมชนมีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพและการ
 ดำรงชีวิตทั้งต้นไม้ ป่า ที่นา แหล่งน้ำ ที่อยู่อาศัยของสัตว์บก สัตว์น้ำ และแมลงต่างมีความสำคัญต่อ
 ระบบนิเวศในชุมชนที่ชาวบ้านต้องใช้ในการอุปโภคและบริโภค เช่น การเก็บของป่า ทำการเกษตร
 การประมงเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย แต่ทรัพยากรในชุมชนมีจำกัดจึงต้องใช้อย่าง
 ระมัดระวังเพื่อให้ระบบนิเวศในชุมชนได้ฟื้นฟูและสามารถใช้ประโยชน์ต่อไปในระยะยาวได้ ดังนั้น
 ระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์จึงมีความสำคัญต่อคนชุมชน จึงใช้ความเชื่อเรื่องผีที่มีที่อยู่
 อาศัยตามทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการควบคุมและจัดการการใช้ประโยชน์
 ทรัพยากรของชาวบ้าน ดังที่ สุริยา สมุทคุปดี และคณะ (2536, อ้างถึงใน อธิราชย์ นันขันตี, 2558:
 22) กล่าวว่าชาวอีสานเชื่อว่าผีมีบทบาททางสังคมที่สำคัญเพื่อจัดการการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์
 ทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่อย่างจำกัด เช่น ชาวนาในลุ่มน้ำชีที่มีมโนทัศน์เกี่ยวกับผีอารักษ์และ
 พิธีกรรมเลี้ยงผีในแต่ละท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น
 แหล่งน้ำ ป่าไม้ ที่ดินทำกิน หรือทรัพยากรส่วนรวมในปัจจุบันที่มีอยู่อย่างจำกัดในชุมชนอีสาน

1.2 ผีมีความต้องการอาหารเช่นเดียวกับมนุษย์

อาหารเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์และจากการวิเคราะห์
 องค์ประกอบทางความหมายพบว่าผีก็มีความต้องการอาหารเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้ในมิติแห่งความ
 แตกต่างเรื่อง “อาหาร” ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] และ [กินของไม่สะอาด] แสดงให้
 เห็นว่าผีมีการกินอาหารเพื่อการดำรงชีพเช่นเดียวกับมนุษย์ ลักษณะอาหารของผีสามารถจำแนก
 ด้วยมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง คุณโทษ คืออรรถลักษณะ [ให้คุณ] จะปรากฏร่วมกับ อรรถลักษณะ [กิน

ของสะอาด] คือกินเป็นเวลาตามที่มีผู้นำมาเช่นไหว้ในโอกาสต่าง ๆ เท่านั้น เช่น ‘ผีปูดตา/เจ้าปู่’ phi:1pu:4ta:2/ caw6pu:4 ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:1lak1mwan3/ phi:1ba:n6 phi:1mwan3 ‘แกน/ผีฟ้า’ the:n1/phi:1fa:6 ส่วนอรรถลักษณะ [ให้โทษ] จะปรากฏร่วมกับอรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] คือ ผีที่มีความทุกข์ทรมานจากความหิวและออกหาอาหารตามที่สามารถหาได้จากสัตว์ มนุษย์และสิ่งปฏิกูล เช่น ‘กระสือ’ ka2suw:1 ‘กระหัง’ ka2han1 ‘กองกอย’ kw:ng2kw:j2 ‘ผีฟ้า’ phi:1ha:4 ‘ปอบ’ pw:p5 ‘ผีเป่า/ผีโพง’ phi:1paw6/phi:1pho:n3 ดังที่ พระครูมหาสุรศิลป์ (สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2561) กล่าวว่า

“ถ้าจะไหว้ ผีปูดตา/เจ้าปู่ phi:1pu:4ta:2/ caw6pu:4 ต้องเอาของดีไปไหว้ ผีปูดตา/เจ้าปู่ phi:1pu:4ta:2/ caw6pu:4 ถึงจะพอใจ”

“ผีเป่า/ผีโพง’ phi:1paw6/ phi:1pho:n3 จะออกหากินแต่ของดิบคาวของสกปรก”

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายและการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาพบว่า ชาวอุบลราชธานีเชื่อว่าผีมีความต้องการอาหารเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่ทั้งนี้พบว่ามีความแตกต่างบางประการระหว่างคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] และ อรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] คือ คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] ได้รับอาหารเมื่อมีผู้นำมาเช่นไหว้ตามโอกาสเท่านั้นสะท้อนให้เห็นว่าคำเรียกประเภทผีประเภทนี้ไม่ได้มีความต้องการอาหารเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตแต่ก็เกี่ยวข้องกับการแสดงความเคารพนับถือและความพึงพอใจต่ออาหารของผู้ที่นำมาเช่นไหว้ ชาวอุบลราชธานีมีพิธีกรรมและประเพณีที่จะมีการเช่นไหว้ผีประเภทต่างๆ ในหลายโอกาส ประเพณีประจำปีหรือฮีตสิบสองคองสิบสี่ เช่น บุญเดือนเจ็ดที่มีพิธีการบูชาผีปูดตา บุญข้าวประดับดินที่มีการนำเครื่องเช่นไหว้อาหารคาวหวานให้ผีบรรพบุรุษ หรือมีการเช่นไหว้ในบ้างโอกาส เช่น พิธีแต่งแก้เสียเคราะห์จัดขึ้นเมื่อเกิดเคราะห์หรือกลางร้าย ซึ่งเมื่อมีอาหารหรือเครื่องเช่นไหว้ในประเพณีหรือพิธีกรรมเหล่านั้นนั้นหมายถึงพิธีกรรมและประเพณีเหล่านั้นต้องมีความเกี่ยวข้องกับผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้คุณ] เช่น เทวดา อารักษ์ เจ้าที่เจ้าทาง หรือ ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น ชาวอุบลราชธานีจะใช้เครื่องเช่นไหว้ที่ทำจากอาหารคาวหวานประเภทต่างๆ ดังเช่นในพิธีแต่งแก้เสียเคราะห์ เป็นพิธีกรรมที่จะจัดขึ้นในโอกาสที่เชื่อว่าเกิดกลางบอเหตุที่จะนำไปสู่เคราะห์ร้าย เช่น ฟ้าผ่าบ้าน นกแสกร้อง ผันร้าย จึงงก หล่นลงมาตายต่อหน้า เป็นต้น ผู้ที่เกิดกลางร้ายหรือสมาชิกในครอบครัวเกิดกลางร้ายก็จะมีพิธีติดต่อให้หมอสูตรมาทำพิธีแต่งแก้เสียเคราะห์ให้เพื่อเป็นการปิดเป่าเคราะห์ร้ายต่างๆ ออกไป ในบทสวดของ

พิธีแต่งแก้เสียเคราะห์จะมีการอัญเชิญเทวดามารับอาหารเครื่องสักการะ ดังที่นายประจวบ ศรีบุตร (สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2562) กล่าวว่า

“ดูราเทวดาเจ้าทั้งหลาย ผู้รักษามิสถาน วิชาศาสนา ภูผาป่าไม้ เหี่ยวเหือนที่นี้จึงเสด็จลงมาเยี่ยมย่อแผ่คอยผู้ข้าทั้งหลาย ส่วนว่าเจ้าย้าวเจ้าเฮือนเจ้าเสื่อ เจ้าชาดาทั้งหลายผู้นี้มีอุปทวะอันตรายภายในแลภายนอกต้องใช้ได้พยาธิเจ็บไข้ปวด ยวดยิ่งผู้ข้าทั้งหลายมีคำปรารภนาให้หายอุปทวะอันตรายทั้งมวลจึงพร้อมกันแต่งเครื่องสักการบูชาเคราะห์อันนี้ถวายแก่เทพตามหาสัตว์เจ้าทั้งหลาย...มีข้าวดำ ข้าวแดง แกงส้ม แกงหวาน ข้าวขาว ทุงซ่อ ทุงด้า ทุงแดง ทุงเหลือง ทุงขาว เศวตฉัตร พัดจามร ฮูปแย้ง ฮูปกา ฮูปหมู ฮูปหมา สัษยาทุกอย่าง เครื่องกินมีทุกอัน สรรพธรรมมีทุกสิ่งมีทั้งกล้วย และหมากพลู เหล้ายา ปลาบั้ง ข้าวจี ข้าวสาร...”

ตัวบทในพิธีแต่งแก้เสียเคราะห์เป็นการสื่อความหมายถึง ‘แณ/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:1fa:⁶ ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:3wa⁴da:² ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:n³ ‘แม่ธรณี’ me:⁴tho:³la²ni:³ รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย มารับเคราะห์ร้ายไปจากตัวผู้ได้รับการแต่งแก้เสียเคราะห์ ซึ่งเครื่องเซ่นสักการะในพิธีจะประกอบไปด้วยอาหารคาวหวานต่าง ๆ ได้แก่ ข้าวดำ ข้าวแดง ข้าวขาวและข้าวเหลือง ได้จากการนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วคลุกกับงาดำคั่ว น้ำตาลทรายแดง ไข่แดง ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีเมี่ยงคำ หมากพลู ปลาหย่าง ข้าวเหนียว ผลไม้ ยิ่งเครื่องสักการะบูชามากและครบครันก็ยิ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์และสร้างความพึงพอใจให้แก่ผีที่จะมารับเครื่องเซ่นไหว้ได้มากเท่านั้น ดังที่นางทองม้วน บุญทิมา (สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2562) กล่าวว่า

“เครื่องเซ่นไหว้ เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:3wa⁴da:² ต้องมีครบทั้งของคาวหวาน เครื่องเซ่น หมากพลู เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:3wa⁴da:² จะได้พอใจ ”

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] จะได้รับอาหารก็ต่อเมื่อมีประเพณี พิธีกรรม หรือเกิดจากความปรารถนาโชคลาภในด้านต่าง ๆ เท่านั้น จึงแสดงให้เห็นว่าผีประเภทนี้ไม่ได้มีความต้องการอาหารเพื่อการดำรงชีวิต และเนื่องด้วยอาหารเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญสำหรับมนุษย์ การมีอาหารที่ดีแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ความเคารพ การตอบแทน หรือการทำให้ผีเกิดความพึงพอใจและดลบันดาล ความอุดมสมบูรณ์ในอาชีพและการดำเนินชีวิตให้ชาวอุบลราชธานีต่อไป ส่วนคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] ต้องออกหาอาหาร กิน

อาหารดิบและสกปรกอยู่เป็นประจำ สะท้อนถึงความทุกข์และความต้องการอาหารเพื่อการดำรงชีวิต ออกหากินอาหารตามสัญชาตญาณมักเป็นของดิบและสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ เช่น กบ เขียด เครื่องในสัตว์ เลือดสัตว์ เลือดมนุษย์ เครื่องในมนุษย์ และ มูลสัตว์ เป็นต้น

1.3 ฝึบตีบทายาทเช่นเดียวกับมนุษย์

การสืบทอดทายาทของมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงเผ่าพันธุ์ ฝึบบางประเภทก็มีปัจจัยการดำรงเผ่าพันธุ์เช่นเดียวกัน ดังจะพบในคำเรียกประเภทฝึบที่มีอรรถลักษณะต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันคืออรรถลักษณะ [ให้โทษ] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “คุณโทษ” และ อรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “อาหาร” และอรรถลักษณะ [สืบทายาท] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ลักษณะพิเศษ” แสดงให้เห็นว่านอกจากฝึบที่มีที่อยู่อาศัย มีความต้องการอาหารเหมือนมนุษย์แล้วยังมีการเวียนว่ายตายเกิดและสืบทายาทรุ่นต่อไปเช่นเดียวกันกับมนุษย์อีกด้วย ได้แก่ ‘กระสือ’ ka²suw:¹ ‘ปอบ’ po:p⁵ และ ‘ผีห่า’ phi:¹ha:⁴ ที่มีการสืบอายุขัยและสามารถสืบทอดทายาทจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ โดยจะปรากฏอรรถลักษณะ [ให้โทษ] [กินของไม่สะอาด] และ [สืบทายาท] ร่วมกัน ดังนั้นฝึบที่สามารถสืบทายาทได้จะต้องเป็นฝึบที่ไม่ให้คุณกับมนุษย์และต้องกินของไม่สะอาดเท่านั้น ดังที่ กชกร โทธิห้ำ (2555: 79) กล่าวถึงปอบชนิดหนึ่งที่สามารถสืบทายาทได้ ชาวอีสานเรียกปอบชนิดนี้ว่าปอบเชื้อที่จะสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เช่น พ่อหรือแม่เป็นปอบก็จะให้ลูกสืบทอดทายาทต่อไป หากลูกไม่ยอมรับ ผู้ที่เป็นปอบก็ต้องทนทุกข์ทรมานถึงแม้ว่าจะป่วยหนักก็จะไม่เสียชีวิตและขอร้องอ้อนวอนให้ลูกหลานมารับเป็นปอบต่อเพื่อให้ตนได้พ้นจากความทุกข์ และจากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษา นางบรร เดชผล (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2561) กล่าวถึง การสืบทายาทของปอบประเภทหนึ่งเรียกว่า ปอบเชื้อ เกิดจากผู้ที่มิญาติพี่น้องเป็นปอบมาก่อน เมื่อผู้ที่เป็นปอบตายไปเชื่อว่าผู้ที่เป็นลูกหลานญาติพี่น้องคนใดคนหนึ่งจะต้องเป็นปอบต่อไป ซึ่งทายาทของปอบมันจะเป็นผู้หญิงที่ไม่มีครอบครัวหรือไม่ได้มีการแต่งงาน หรือสืบทอดทายาทด้วยวิธีอื่น ๆ เช่น ทางน้ำลาย และการมอบสิ่งของมีค่าหรือสิ่งของประจำตนให้ ดังนั้นจึงต้องหลีกเลี่ยงการรับประทานอาหารร่วมกันและไม่รับของจากผู้ที่เป็นฝึบประเภทนี้ ดังที่ผู้บอกภาษากล่าวว่า

“เมื่อพวก ปอบ’ po:p⁵ แก่ตัวลงก็จะต้องหาคนมาสืบทายาทเป็น ปอบ’ po:p⁵ ต่อจากตน”

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทฝึบในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีพบว่าคำเรียกประเภทฝึบในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “คุณโทษ” อรรถลักษณะ [ให้คุณ]

และ [ให้โทษ] มิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “อาหาร” อรรถลักษณะ [กินของสะอาด] และ [กินของไม่สะอาด] มิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ลักษณะพิเศษ” อรรถลักษณะ [สืบทายาท] จึงกล่าวได้ว่ามีความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตในปัจจุบันด้านที่อยู่อาศัย ปัจจัยด้านอาหาร และการสืบอายุขัย รวมถึงการสืบทายาทและการเวียนว่ายตายเกิดเช่นเดียวกับมนุษย์ ซึ่งความต้องการอาหารและการสืบทายาทของผีสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชาวอุบลราชธานีที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ดังที่พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (2556 : ออนไลน์) กล่าวถึงทุกขตาหรือทุกขลักษณะ ไว้ 10 ประการ ดังนี้ 1) นิพัตทุกข์ คือ หนาว ร้อน หิว กระจาย ปวดอุจจาระ ปัสสาวะ 2) ปกิณณทุกข์ ได้แก่ โศก ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส 3) พาหิรทุกข์ ทุกข์ภายนอก 4) วิปากทุกข์ ทุกข์ที่เป็นผลของกรรมชั่ว 5) วิวาทมูลทุกข์ ทุกข์ที่เกิดเพราะการทะเลาะวิวาท 6) สภาวทุกข์ ทุกข์จากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย 7) สหคตทุกข์ คือ ทุกข์ที่พ่วงมาด้วยกับผลอันไพบุลย์ มีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข 8) สังขารทุกข์ ทุกข์เพราะสังขาร 9) สันตปาทุกข์ ทุกข์ที่เกิดจากกิเลส 10) อาหาร ปริเยณฐิตทุกข์ ทุกข์เกี่ยวกับการแสวงหาอาหาร

คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีที่สอดคล้องกับหลักทุกขตาหรือความทุกข์ทั้ง 10 ประการ ดังนี้ ประการแรก นิพัตทุกข์ คือทุกข์ที่เกิดจากความหนาว ความร้อน ความหิว ประการที่สองอาหารปริเยณฐิตทุกข์ คือ ทุกข์ในการกิน ต้องอาศัยอาหารในการดำรงชีวิตและต้องแสวงหาอาหารอยู่เสมอด้วยการผลาญชีวิตของสัตว์ต่างๆ และประการที่สาม วิปากทุกข์ คือทุกข์อันเกิดจากวิบากกรรม เช่น

‘ปอบ’ $pw:p^5$

มีร่างกาย
ให้โทษ
กินของไม่สะอาด
กระทำความผิด
สืบทายาท

‘แม่ธรณี’ $me:^4tho:^3la^2ni:^3$

ไม่มีร่างกาย
ให้คุณ
กินของสะอาด
อยู่ในดิน
ดูแลพื้นดิน
หญิง

คำเรียกประเภทผี ‘ปอบ’ $pw:p^5$ และ ‘แม่ธรณี’ $me:^4tho:^3la^2ni:^3$ แสดงให้เห็นตัวอย่างของผู้ที่ยังอยู่ในความทุกข์กับผู้ที่พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงซึ่งเป็นบทบาทสำคัญของความเชื่อเรื่องผีในการ

ควบคุมสังคมตั้งในอรรถลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏอย่างเป็นระบบที่สัมพันธ์กับหลักการทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่กระทำผิดจากหลักธรรมคำสอนหรือจารีตของสังคมเปรียบเสมือนสาเหตุแห่งทุกข์จึงเกิดความทุกข์ในลักษณะต่างๆ เป็นผลแห่งการกระทำ และผู้ที่ประพฤติปฏิบัติดีแล้วตามหลักธรรมคำและจารีตของสังคมย่อมหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ดังเช่น ‘แม่ธรรณี’ me:⁴tho:³la²ni:³ ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [ให้คุณ] คือ ผู้ที่ประพฤติดีแล้ว ปรากฏร่วมกับอรรถลักษณะ [ไม่มีร่างกาย] คือ หลุดพ้นจากสังขารทุกข์ ทุกข์เพราะสังขาร อรรถลักษณะ [กินของสะอาด] คือ พ้นจากนิพัททุกข์ ทุกจากความหิว และ อาหารปริเยณฐิทุกข์ ทุกข์ในการแสวงหาอาหาร และไม่ปรากฏร่วมกับอรรถลักษณะ [สืบทายาท] คือ พ้นจากสภาวทุกข์ ทุกข์จากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และพ้นจากวิปากทุกข์ ทุกข์ที่เป็นผลของกรรมชั่ว เนื่องจากไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดเพื่อรับกรรม ส่วน ‘ปอบ’ po:p⁵ ปรากฏอรรถลักษณะ [ให้โทษ] มักจะปรากฏร่วมกับอรรถลักษณะ [กระทำความผิด] คือ ผู้มีพฤติกรรมที่ผิดไปจากจารีตประเพณีของสังคม กินของดิบ ยักยอกทรัพย์สินของวัดหรือของผู้อื่นมาเป็นของตน และผู้มีวิชาคาถาอาคมที่ไม่สามารถกระทำตามข้อปฏิบัติได้ จึงมีอรรถลักษณะ [มีร่างกาย] เป็นผู้มีสังขารทุกข์ คือ ความทุกข์เพราะสังขาร อรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] เป็นผู้มีนิพัททุกข์ คือ ทุกจากความหิว กระจาย และ อาหารปริเยณฐิทุกข์ ทุกข์ในการแสวงหาอาหาร และ อรรถลักษณะ [สืบทายาท] เป็นผู้มีสภาวทุกข์ คือทุกข์จากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และวิปากทุกข์ ทุกข์ที่เป็นผลของกรรมชั่ว เพื่อเป็นการรับวิบากกรรมจากการกระทำของตนสืบไป

2. ผีเป็นสิ่งที่น่าเคารพและน่ารังเกียจ

ผีตามความเชื่อของชาวอีสานแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ผีฝ่ายดีและผีฝ่ายไม่ดี ผีฝ่ายดีจะมีหน้าที่คุ้มครองพิทักษ์รักษา ส่วนฝ่ายไม่ดีจะดุร้ายทำลายหลอกหลอนสร้างปัญหาให้ผู้คน (สำลีสฤทธิ, 2543) จากการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีสามารถจำแนกคำเรียกประเภทผีจากพฤติกรรมของผีออกเป็น 2 กลุ่ม เช่นกันในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “คุณโทษ” จำแนกเป็นคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้คุณ] คือผีที่ให้คุณกับมนุษย์ในด้านต่าง ๆ และคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] คือคำเรียกประเภทผีที่ไม่ให้คุณต่อมนุษย์และยังสร้างความเดือนร้อนหวาดกลัวให้แก่มนุษย์ ผีมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันมนุษย์ก็ย่อมมีวิธีที่ปฏิบัติต่อผีที่แตกต่างกัน มิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “คุณโทษ” นี้มีความสัมพันธ์มิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” มิติความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” มิติความแตกต่างเรื่อง “อาหาร” รวมถึง

มิติความแตกต่างเรื่อง “ที่มา” แสดงให้เห็นว่าผีเป็นสมาชิกในสังคมเนื่องจากมีพฤติกรรม บทบาทหน้าที่ที่ต้องกระทำเช่นเดียวกับมนุษย์ในฐานะสมาชิกของสังคม พฤติกรรมและบทบาทหน้าที่ของผีเป็นปัจจัยกำหนดว่าผีประเภทใดจะได้รับการยอมรับของสังคมด้วยการได้รับความเคารพนับถือ หรือการกีดกันของสังคมผ่านความหวาดกลัวและความรังเกียจจนเกิดพิธีกรรมขับไล่ กล่าวได้ว่าความดีและความร้ายของผีแต่ละประเภทเป็นปัจจัยที่กำหนดการอยู่ร่วมกันในสังคมระหว่างผีกับมนุษย์ ผีตามทัศนคติของชาวอุบลราชธานีบางประเภทจึงเป็นทั้งสิ่งที่น่าเคารพนับถือและบางประเภทเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ โดยจำแนกได้จากการกระทำของผีในแต่ละประเภทว่ามีพฤติกรรม การปฏิบัติตน หรือมีหน้าที่อย่างไรต่อมนุษย์

2.1 ผีเป็นสิ่งที่น่าเคารพ

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในจังหวัดอุบลราชธานี แสดงให้เห็นว่าอรรถลักษณะ [ให้คุณ] มักจะปรากฏร่วมกับอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “อาหาร” มิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” และมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” แสดงให้เห็นว่าชาวอุบลราชธานีมีทัศนคติที่ดีต่อผีประเภทที่มีอรรถลักษณะเหล่านี้ โดยผีที่ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [ให้คุณ] จะอาศัยตามสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่เดียวกับที่อยู่อาศัยของมนุษย์ นอกจากนี้จะแสดงให้เห็นว่าผีมีความต้องการปัจจัยเพื่อการดำรงชีวิตเช่นเดียวกันแล้วยังแสดงให้เห็นถึงทัศนคติและความสัมพันธ์ที่มีความใกล้ชิดระหว่างชาวอุบลราชธานีกับผีอีกด้วย ผีประเภทใดที่มีพฤติกรรมและหน้าที่ช่วยเหลือหรือเอื้อผลประโยชน์บางประการต่อมนุษย์ผีประเภทนั้นก็จะมีการอยู่อาศัยร่วมกันกับมนุษย์ได้ ดังจะพบในอรรถลักษณะทั้งหมด 11 อรรถลักษณะ ซึ่งครอบคลุมทั้งสภาพแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในเขตชุมชน ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [อยู่ที่บ้าน] , [อยู่ในต้นไม้] , [อยู่ในต้นตะเคียน] , [อยู่ในต้นกล้วยตานี] , [อยู่ในจอมปลวก] , [อยู่ในป่า] , [อยู่ที่นา] [อยู่ในน้ำ] , [อยู่ในศาล] , [อยู่ในดิน] และ [อยู่ในข้าว] เช่น ‘ผีเรือน’ phi:¹huan:³ มีอรรถลักษณะ [อยู่ที่บ้าน] นางตะเคียน na:³ta:²khian:³ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในต้นตะเคียน] นางตานี na:³ta:² ni:³ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในต้นกล้วยตานี] ‘ผีโป่ง’ phi:¹po:⁴ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในจอมปลวก] ผีป่า/ผีดง phi:¹pa:⁴/ phi:¹don:² มีอรรถลักษณะ [อยู่ในป่า] ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผิงนา’ phi:¹ta:²he:⁶/phi:¹haj:⁴ phi:¹na:³ มีอรรถลักษณะ [อยู่ที่นา] ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj:⁵/ phi:¹nw:¹ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในน้ำ] ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/ caw:⁶pu:⁴ มีอรรถลักษณะ [อยู่ใน

ศาล] แม่ธรณี me:⁴tho:³la²ni:³ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในดิน] ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹ มีอรรถลักษณะ [อยู่ในข้าว] เป็นต้น

จากอรรถลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าฝักบัวมนุษย์มีพื้นที่ในการอยู่อาศัยร่วมกัน อรรถลักษณะเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของผีส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและการเกษตร เนื่องจากชาวอุบลราชธานีให้ความสำคัญกับพื้นที่ทางการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติเพราะสภาพแวดล้อมในชุมชนยังมีทรัพยากรธรรมชาติมีอุดมสมบูรณ์และชาวอุบลราชธานียังประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลักที่ยังมีการทำนาปลูกข้าว ทำไร่ทำสวน เลี้ยงสัตว์ การที่มีผีอาศัยอยู่ในสถานที่ต่างๆ นี้เปรียบเสมือนมีผู้ปกป้องดูแลทรัพยากรที่เป็นแหล่งประกอบอาชีพ ดังเช่น มิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [ดูแลบ้าน] , [ดูแลนา] , [ดูแลป่า] , [ดูแลแหล่งน้ำ] [ดูแลข้าว] , [ดูแลดิน] , [ให้ลาภ] [ดูแลหมู่บ้าน] , [ดูแลเมือง] , [ลงโทษ] , [ให้กำเนิด] แสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผีที่ต้องรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของสังคม ด้วยการทำหน้าที่รับผิดชอบของตนในสิ่งที่มนุษย์ต้องการมากที่สุดคือ ความมั่นคง ปลอดภัย และสิ่งที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ มนุษย์จึงตอบแทนและให้ความเคารพด้วยการเซ่นไหว้ บูชา อาหาร และไม่รุกราน ทำลาย และใช้ประโยชน์ของทรัพยากรในบริเวณที่อยู่ของผีอย่างระมัดระวัง

ผีที่ชาวอุบลราชธานีให้ความเคารพยึดถือเป็นที่พึ่งทางจิตใจสูงสุดในฐานบรรพบุรุษ และผู้ปกครองชุมชน คือ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/ caw⁶pu:⁴ ที่มีอรรถลักษณะ [ให้คุณ] คือให้คุณต่อชาวบ้านตามบทบาทและหน้าที่ดังในอรรถลักษณะ [ดูแลหมู่บ้าน] และ [เป็นบรรพบุรุษ] ชาวบ้านจึงตอบแทนและแสดงความเคารพโดยการเซ่นไหว้ด้วยอาหาร ปลูกสร้างและดูแลที่อยู่ของผีปู่ตา ดังในอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] และ [อยู่ในศาล] ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/ caw⁶pu:⁴ มีพลังอำนาจสามารถลงโทษและช่วยเหลือชาวบ้านได้ ดังที่ผู้บอกภาษานายบุญชู ทาวะพันธ์ (สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม, 2562) กล่าวว่าชาวบ้านในชุมชนเรานี้มีความเคารพต่อผีปู่ตามากเพราะเชื่อว่าผีปู่ตาเป็นบรรพบุรุษของหมู่บ้าน ชาวบ้านได้สร้างศาลไว้ให้ผีปู่ตาอาศัยและเรียกบริเวณนั้นว่าดอนเจ้าปู่ ผีปู่ตาเป็นผู้มีความเมตตาคอยช่วยเหลือดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านด้วยนับว่าชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนเป็นลูกหลานชาวบ้านจึงได้มีพิธีไหว้ผีปู่ตาประจำปีแต่ทั้งนี้ผีปู่ตาก็สามารถลงโทษได้เช่นกันหากเข้าไปทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมในบริเวณดอนเจ้าปู่ ดังคำกล่าวที่ว่า

“ต้องไหว้ ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:1pu:4ta:2/ caw6pu:4 ทุกปีอย่างให้ขาด หมูบ้านจึงสงบสุข”

“อย่าจับสัตว์พวกที่อยู่ในดอนเจ้าปู่ มิเช่นนั้น ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:1pu:4ta:2/ caw6pu:4 จะทำให้เกิดอันตรายได้”

จึงกล่าวได้ว่าด้วยความเคารพนับถือผีปู่ตาของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านจึงร่วมกันสร้างศาลผีปู่ตาโดยจะเรียกสถานที่ตั้งของศาลว่า “ดอนเจ้าปู่” และมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับผีปู่ตาโดยตรงคือฮีตที่เจ็ด หนึ่งในประเพณีตามฮีต 12 คอง 14 เป็นการทำบุญชำระหรือบุญเบิกบ้านที่ปฏิบัติสืบต่อมาตั้งแต่มีการก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี ดังที่ สารจ นามอ่อน และคณะ (2555: 1-16) กล่าวว่า ทุกหมู่บ้านที่มีอายุตั้งแต่ 100-200 ปีขึ้นไปในเขตปกครองจังหวัดอุบลราชธานีจะมีศาลดอนเจ้าปู่ซึ่งศาลดอนเจ้าปู่แห่งแรกนี้ตั้งขึ้นหลังสร้างเมืองอุบลราชธานี ในยุคสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กรุงธนบุรี พุทธศักราช 2321 ด้วยความเชื่อความเลื่อมใสในศาลดอนเจ้าปู่ประจำหมู่บ้านของตนชาวบ้านจึงสักการบูชาและยึดถือเป็นที่พึ่งทางจิตใจอีกทางหนึ่งนอกเหนือจากพระรัตนตรัย เพราะผีปู่ตาสามารถลงโทษชาวบ้านที่ประพฤติผิดจารีตประเพณีของหมู่บ้าน เช่น บุกรุกเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าที่ดอนปู่ตาโดยไม่บอกกล่าวขออนุญาต ก็จะทำให้เจ็บป่วยเล็กน้อยไปจนถึงเสียชีวิต และให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน เช่น บรรเทาความเจ็บป่วย การเดินทาง การสอบ การค้าขาย และการเกณฑ์ทหาร ก็ไปขอพรบนบานศาลเจ้าปู่หมู่บ้านส่วนมากก็จะประสบความสำเร็จตามที่ขอเอาไว้ ชาวอุบลราชธานีมีจารีตประเพณีเลี้ยงผีดอนเจ้าปู่หรือบุญเดือนที่เจ็ด โดยเชื่อว่าปู่ตาจะกำจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายจากจิตใจและดลบันดาลให้หมู่บ้านสงบสุขได้ นับว่าศาลดอนเจ้าปู่เป็นที่พึ่งทางจิตใจอีกทางหนึ่งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2.2 ผีเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีสามารถจำแนกคำเรียกประเภทผีออกเป็น 2 จำพวกหลัก คือผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้คุณ] เป็นผีดีที่มีผลประโยชน์กับชาวอุบลราชธานีในด้านต่างๆ และ อรรถลักษณะ [ให้โทษ] เป็นผีร้ายที่สร้างแต่ความเสียหายให้แก่ชาวอุบลราชธานี เช่น ‘ผีพราย’ phi:1pha:3 ‘ผีแม่ม่าย’ phi:1me:4ha:η6 ‘ผีท่า’ phi:1ha:4 ‘ปอบ’ po:p5 ‘ผีเป่า/ผีโพง’ phi:1paw6/ phi:1pho:η3 คำเรียกประเภทผีเหล่านี้มักจะไม่ปรากฏร่วมกับอรรถ

ลักษณะในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” อีกทั้งมีพิธีชดไล้และวิธีการหลีกเลี่ยงผีจำพวกนี้ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์และทัศนคติด้านลบของชาวอุบลราชธานีกับผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] แสดงให้เห็นถึงความรังเกียจ หวาดกลัว และไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ ชาวอุบลราชธานีมีทัศนคติด้านลบต่อผีที่ไม่ให้คุณโดยตีความได้จากการมีพิธีกรรมขับไล้และวิธีแก้เคล็ดเพื่อหลีกเลี่ยง ดังที่ผู้บอกภาษานางสมปอง จำปาอ่อน (สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2562) กล่าวว่า ผีที่ชาวบ้านไม่อยากพบคือพวกผีร้าย เช่น ‘กระสือ’ka²su:1 ‘กระหัง’ka²han¹ ‘กองกอย’kw:ŋ²kw:j² ‘ผีแม่ม่าย’ phi:1me:4ha:ŋ⁶ ‘ผีท่า’ phi:1ha:4 ‘ปอบ’ pw:p⁵ ‘ผีเป่า/ผีโพง’ phi:1paw⁶/ phi:1pho:ŋ³ เพราะมันจะหลอกหลอนทำให้เสียขวัญ ขโมยเปิดไถ่กบเขียดของเรากินโดยเฉพาะ และจะมีคำขู่เมื่อหากมีผู้ฝ่าฝืนทำในสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ดังเช่น

“ให้รีบเข้านอนไม่เช่นนั้น กองกอย kw:ŋ²kw:j² จะมาหา ถ้าใครได้ยินเสียงมันร้อง กองกอย ก๊อก เมื่อใดผู้ที่ได้ยินจะเสียชีวิต”

“ใครกินของดิบจะกลายเป็น ‘ผีเป่า/ผีโพง’ phi:1paw⁶/ phi:1pho:ŋ³”

“ใครชอบเล่นคุณไสย์มนต์ดำจะกลายเป็น ปอบ’ pw:p⁵”

จากคำบอกกล่าวของผู้บอกภาษาสะท้อนให้เห็นว่าผีบางประเภทเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจเห็นได้ว่าการที่ผู้บอกภาษากล่าวว่าไม่อยากพบและการใช้เป็นคำขู่ที่เป็นการอบรมสั่งสอนทางอ้อมให้ปฏิบัติในสิ่งที่ควร และจากการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีที่ไม่ให้คุณต่อมนุษย์ จะไม่มีที่อยู่อาศัยชัดเจน กินของดิบของสกปรกและยังมีที่มาจากการกระทำผิด มีพฤติกรรมที่ผิดไปจากคนในสังคมดังเช่น ‘ปอบ’ pw:p⁵ และผีที่ไม่ได้มีที่มาจากการกระทำผิดแต่เกิดจากผู้หญิงที่ไม่ประสบความสำเร็จด้านครอบครัวเมื่อเสียชีวิตจึงมีความต้องการในสิ่งที่ตนไม่ประสบความสำเร็จ ดังเช่น ‘ผีแม่ม่าย’ phi:1me:4ha:ŋ⁶

‘ปอบ’ pɔ:p ⁵	‘ผีแม่มาย’ phi: ¹ mɛ: ⁴ ha:n ⁶
<div style="border: 1px solid black; border-radius: 15px; padding: 10px; width: fit-content; margin: auto;"> <p style="text-align: center;">ให้โทษ มีร่างกาย กินของไม่สะอาด กระทำความผิด สืบทายาท</p> </div>	<div style="border: 1px solid black; border-radius: 15px; padding: 10px; width: fit-content; margin: auto;"> <p style="text-align: center;">ให้โทษ ไม่มีร่างกาย หญิง ต้องการเพศชาย</p> </div>

จากคำเรียกประเภทผี ‘ปอบ’ pɔ:p⁵ มีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “คุณโทษ” อรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “อาหาร” อรรถลักษณะ [กระทำความผิด] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่มา” ส่งผลให้ผู้คนหวาดกลัวและรังเกียจจนไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมหรือหมู่บ้านเดียวกันได้ เนื่องจากผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบมักจะมีพฤติกรรมที่ขัดแย้งกับบรรทัดฐานของชุมชน เช่น เกิดกับคนที่เรียนวิชาอาคมที่เกี่ยวกับการอยู่ยงคงกระพันหรือเกี่ยวข้องกันมนต์เสน่ห์แต่ไม่สามารถปฏิบัติตามที่ครูสอนหรือปฏิบัติตามข้อห้ามได้ก็จะกลายเป็นปอบทันที หรือ เกิดจากผู้ที่มีพฤติกรรมกินของดิบ เก็บเนื้อเก็บตัว ไม่คบหากับคนทั่วไป หรือแม้แค่กระทั่งหากผู้ใดมีญาติที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบก็จะถูกมองว่าเป็นปอบเช่นเดียวกัน ผ่านการสืบทอดทายาทและส่วนมากมักจะเป็นเพศหญิงหรือที่เรียกปอบชนิดนี้ว่าปอบเชื้อ ดังที่สมชาย นิลาธิ (2555: 3-4) กล่าวว่า เมื่อบุคคลใดที่พฤติกรรมประกอบกับเหตุการณ์ผิดปกติที่เกิดขึ้นในสังคมก็จะถูกเพ่งเล็งว่าเป็นปอบ สังคมก็จะเริ่มมีปฏิกิริยาที่ผิดปกติกับบุคคลนั้นรวมถึงครอบครัวนั้นด้วย เช่น ไม่ยอมพูดคุยคบหาสมาคมด้วย ไม่ร่วมกินอาหาร ไม่ร่วมงาน ถ้ามีความรู้สึกกลัวหรือเกียจชังก็จะไม่ยอมเดินผ่านที่หน้าบ้านเรือน ถึงขั้นขว้างปาสิ่งของ หรือยิงปืนใส่บ้านเรือนในเวลากลางคืน อาจถึงขั้นฆ่าหรือเผาเรือน ซึ่งเป็นสัญญาณบอกให้ทราบว่าจะไม่ต้องการให้อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน และในทางมานุษยวิทยาและสังคมศาสตร์ การขับไล่ผู้ที่เชื่อว่าเป็นปอบคือกลไกการสร้างความเชื่อของคนในชุมชน ดังที่ ینگยุทธ บุราสิทธิ์ (2558 : 99) กล่าวว่า เนื่องจากสมาชิกชุมชนเกิดความรู้สึกไม่ไว้วางใจคนแปลกหน้าหรือแม้แต่คนที่อยู่ในชุมชนเดียวกันแต่มีพฤติกรรมที่แปลกออกไปซึ่งบุคคลใดที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบถูกขับไล่ให้ออกไปจากชุมชน

กล่าวได้ว่าในกรณีของ “ผีปอบ” นั้นเป็นกุศโลบายในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมผ่านความเชื่อ หากเป็นผู้ประพฤติดียอมได้รับความเคารพนับถือ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

แต่ถ้าหากมีพฤติกรรมหรือกระทำสิ่งที่ผิดครรลองคลองธรรมของสังคมก็จะถูกกีดกันขับไล่ให้ออกไปจากชุมชน ดังเช่นในกรณีของปอบที่มีพฤติกรรมที่ผิดไปจากบุคคลทั่วไป ผิดไปจากครรลองหรือประเพณีของท้องถิ่นนั้น ก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบซึ่งมักเกิดขึ้นเมื่อคนในสังคมแสดงพฤติกรรมที่ผิดไปจากประเพณีนิยมของท้องถิ่นทำให้เกิดกระแสสังคมในการพิพากษาตัดสินและพยายามเชื่อมโยงกับความเชื่อเหนือธรรมชาติ ผ่านการตีตราว่าเป็น “ผีปอบ” เป็นมติประชาคมของคนในพื้นที่ที่เห็นพ้องกันและไม่ต้องการที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนเหล่านี้ จึงเกิดการกีดกันและขับไล่ให้บุคคลนั้นออกไปจากพื้นที่ที่สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งผ่านกระบวนการทางสังคมหรือวิธีการที่รุนแรงโดยใช้กำลังบังคับ (กมลเลิศ โพรทินิชฐ, 2555 : 125)

ส่วน ‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:n⁶ เป็นผีมีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “คุณโทษ” และ อรรถลักษณะ [ต้องการเพศชาย] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ลักษณะพิเศษ” ซึ่งเป็นผีผู้หญิงที่เป็นม่ายจากการหย่าร้างหรือสามีเสียชีวิต ชาวบ้านจะลือกันปากต่อปากโดยไม่ทราบที่มาว่าผีแม่ม่ายจะมาเอาชีวิตของผู้ชายในหมู่บ้านไปอยู่ด้วยโดยในแต่ละครั้งจะมีการระบืออักษรย่อจากชื่อของผู้ชายที่ต้องการอีกด้วย แต่ ‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:n⁶ เป็นผีที่มีอรรถลักษณะ [ไม่มีร่างกาย] คือไม่มีร่างกายที่สามารถจับต้องได้ จึงมิได้มีพิธีการขับไล่ดังเช่น ‘ปอบ’ po:p⁵ แต่จะมีการแก้เคล็ดด้วยวิธีต่าง ๆ และนำไปแขวนไว้หน้าบ้านเพื่อสื่อสารกับผีแม่ม่าย จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบวิธีการแก้เคล็ดหรือหลีกเลี่ยงผีแม่ม่าย 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) สร้างสัญลักษณ์แทนเพศชาย เช่น หุ่นฟางและตุ๊กตาขนาดใหญ่สวมชุดผู้ชาย หรือ ปลักขิก 2) แจ้งให้ทราบว่ามีสิ่งที่ต้องการ คือ การเขียนป้ายบอกว่าบ้านนี้ไม่มีผู้ชายและให้ผู้ชายในบ้านใส่ผ้าถุงหรือทาเล็บ ดังที่อภิสิทธิ์ สงเคราะห์ (2556 : 57) กล่าวว่าผีแม่ม่ายมักจะเอาชีวิตผู้ชายในหมู่บ้านที่มีอายุตั้งแต่ 20-50 ปี โดยจะเสียชีวิตด้วยการนอนหลับแล้วเสียชีวิตไปที่เรียกว่า ไหลตาย ชาวบ้านมีวิธีในการป้องกันผีแม่ม่ายหลายวิธี ดังเช่น การนำปลักขิกที่มีขนาดใหญ่หรืออาจหาสีแดงที่ตรงปลายไม้มาแขวนไว้หน้าบ้าน ทำหุ่นฟางผู้ชายแขวนไว้หน้าบ้าน และ การเขียนข้อความ “บ้านนี้ไม่มีผู้ชาย” ไว้ที่หน้าบ้าน

จากการศึกษาจะเห็นว่าคำเรียกประเภทผีสามารถแบ่งออกได้เป็น คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้คุณ] ซึ่งสัมพันธ์กับมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่” คือมีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง รวมถึงเป็นสถานที่ที่ใกล้ชิดกับมนุษย์ มีบทบาทและหน้าที่ตนเองแสดงให้เห็นถึงการยอมรับของสังคมและอยู่ร่วมกันในสังคมได้ในฐานะสมาชิกของสังคม ส่วนคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] มี

ความสัมพันธ์กับมิติเรื่องอาหารที่จะกินของไม่สะอาดในอรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] และมิติเรื่องที่มา เช่นในอรรถลักษณะ [กระทำความผิด] แสดงให้เห็นพฤติกรรมที่ผิดไปจากจารีตประเพณีของท้องถิ่นดังจะพบว่าการไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นแสดงความรังเกียจด้วยการกีดกันออกไปจากสังคมและไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ ดังนั้นความเชื่อเรื่องผีนับเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมให้ดำเนินชีวิตตามจารีตประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยขึ้นในสังคม ทศนคติของชาวอุบลราชธานีเกี่ยวกับผีที่จำแนกเป็นผีที่น่าเคารพหรือเป็นผีที่น่ารังเกียจนอกจากการสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้หรือไม่แล้วประเพณี พิธีกรรม หรือการปฏิบัติต่อผีแต่ละประเภทอย่างไรเป็นสิ่งที่สะท้อนจากพฤติกรรมของผีต่อคนในชุมชน ดังเช่น คำเรียกประเภทผีในอรรถลักษณะ [ให้คุณ] นอกจากปรากฏอรรถลักษณะต่างๆ ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” แล้วยังปรากฏอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] หมายถึงเครื่องเซ่นไหว้ที่สะท้อนให้เห็นทศนคติและการแสดงความเคารพต่อผีที่ให้คุณแก่ชาวอุบลราชธานี ส่วนคำเรียกประเภทผีในอรรถลักษณะ [ให้โทษ] ส่วนมากจะไม่ปรากฏอรรถลักษณะในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” และพิธีกรรมที่เกิดขึ้นเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการขับไล่หรือหลีกเลี่ยง สะท้อนทศนคติของชาวอุบลราชธานีที่แสดงออกถึงความรังเกียจและไม่สามารถอยู่กันได้ในสังคมได้

3. พลังอำนาจของผีมีความสัมพันธ์กับที่อยู่อาศัยและหน้าที่

จากการวิเคราะห์ห้วงคำประกอบทางความหมายในมิติ “ที่อยู่อาศัย” และในมิติ “หน้าที่” นอกจากจะสะท้อนให้เห็นทศนคติเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีว่าผีประเภทใดเป็นสิ่งที่น่าเคารพและผีประเภทใดเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจแล้วยังสะท้อนถึงพลังอำนาจของผีอีกด้วย พลังอำนาจของผีและความเคารพนับถือต่อผีแต่ละประเภทของชาวอุบลราชธานีสัมพันธ์กับระยะห่างของที่อยู่อาศัยระหว่างผีแต่ละประเภทกับชุมชน เช่น ‘ผีเรือน’ phi:¹huan³ เป็นผีที่มีที่อยู่อาศัยใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าที่สุดเนื่องจากมีที่อยู่อาศัยในบ้านซึ่งจะอาศัยร่วมกับกับมนุษย์ ลำดับต่อมาคือ ผีประจำทรัพย์ากร ที่นา และต้นไม้ต่างๆ คือ ‘นางตะเคียน’ na:³ta²khian³ ‘นางตานี’ na:³ta:²ni:³ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนาง’ phi:¹ta:²he:⁶/phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/phi:¹ncw:¹ เป็นต้น เนื่องจากแหล่งที่อยู่อาศัยของชาวอุบลราชธานีอยู่ใกล้ชิดกับทรัพย์ากรทางธรรมชาติ ลำดับต่อมาคือ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ คนในหมู่บ้านจะให้ความเคารพนับถือมากจึงมีการสร้างศาลหรือที่เรียกว่าตูปเจ้าปู่ให้อยู่ห่างออกไปจากพื้นที่การอยู่อาศัยหรือบ้านเรือนของมนุษย์คืออยู่ถัด

ออกไปจากบริเวณที่นาเพื่อเป็นการแบ่งแยกสัดส่วนพื้นที่อยู่อาศัยออกไปไม่ให้มีผู้รบกวน และจะมีการเข้าไปเช่นไหว้ขอพรเมื่อมีความจำเป็นหรือมีงานไหว้เจ้าปู่ประจำปีเท่านั้น และลำดับสุดท้ายคือ ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/ phi:¹don² เนื่องจากสถานที่อยู่อาศัยเป็นป่าซึ่งจะห่างไกลบ้านเรือนและจะอยู่ถัดออกไปจากศาลเจ้าปู่เล็กน้อยผู้คนที่มีความจำเป็นจึงจะเดินทางเข้าป่า เช่น การหาของป่าที่มีเฉพาะบางฤดูกาลหาเห็ดหรือสัตว์เล็กต่างๆ เพื่อบริโภคและขายเท่านั้น

ผีที่ชาวอุบลราชธานีให้เชื่อว่ามีพลังอำนาจสูงสุดคือ ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/ phi:¹fa:⁶ ซึ่งมีที่อยู่ทีไกลและแตกต่างไปจากที่อยู่ของมนุษย์ เนื่องจากแถนเป็นผีที่อยู่ในฐานะของเทพผู้สร้างจึงมีความเชื่อเรื่องอำนาจ บุญบารมี ที่อยู่อาศัยก็จะห่างไกลมากยิ่งขึ้นเพื่อเป็นการแบ่งสัดส่วนของที่อยู่จากมนุษย์เพื่อเป็นการแสดงความเคารพนับถือ จากการวิเคราะห์ห้องค์ประกอบทางความหมายพบว่า ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ เป็นคำเรียกผีที่มีอรรถลักษณะ [อยู่บนสวรรค์] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” ซึ่งเป็นดินแดนทางความเชื่อและดินแดนทางอุดมคติ และอรรถลักษณะ [ให้กำเนิด] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” แถน/ผีฟ้าthe:n¹/phi:¹fa:⁶ จึงมีอำนาจในการดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้รวมถึงอำนาจที่อยู่เหนือผีและมนุษย์ทั้งปวง ดังที่ พงศาวดารล้านช้าง (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 1) ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องแถนว่าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งบนโลกรวมถึงการสร้างมนุษย์ ให้ออกมาจากน้ำเต้าปุง กำเนิดเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ มอญ ลาว เขมร ขอม ชมุ และไทย และส่งขุนบรมเพื่อลงมาปกครองโลกมนุษย์ให้สงบสุขในเวลาต่อมา จากตำนานการสร้างโลกของแถน แถนจึงเปรียบเสมือนผู้สร้างทุกสรรพสิ่งมีอำนาจเหนือผีและมนุษย์ทั้งปวง จากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษา นายสุวัฒน์ ตาเสน (สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2562) กล่าวว่า

‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ อยู่เหนือผีทั้งปวงมีหน้าที่ปกป้องดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ เชื่อว่าอยู่บนท้องฟ้า เมื่อมนุษย์เกิดเรื่องเดือดร้อนก็จะอันเชิญให้ผีฟ้าลงมาช่วยเหลือผ่านพิธีกรรมและบทกลอนลำต่าง ๆ ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า การลำผีฟ้า ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ จะมี ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนานา’ phi:¹ta:²he:k⁶/phi:¹haj⁴phi:¹na:³ ‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹swa⁶/phi:¹ban²pha² bu⁵lut¹ ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/ caw⁶pu:⁴ ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:¹lak¹mwan³/phi:¹ba:n⁶ phi:¹mwan³ เป็นบริวาร คือมีลักษณะพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกัน แต่แถนจะมีอำนาจหน้าที่ที่เหนือกว่าและกว้างกว่าและเน้นช่วยเหลือมนุษย์ต่างกับผีบริวารที่มักมีการลงโทษผู้ทำผิดบ้างเพื่อให้เกิดความเกรงกลัวและหลาบจำ”

‘ແຄນ/ຝີຟ້າ’ the:n¹/phi:1fa:6⁶ นั้นมีหลายประเภทแต่เนื่องจากเกณฑ์ในการคัดเลือกคำเรียกประเภทผีที่ผู้บอกภาษาจึงได้คำว่า ‘ແຄນ/ຝີຟ້າ’ the:n¹/phi:1fa:6⁶ เพียงคำเดียว จากการเก็บข้อมูลແຄນแบ่งออกเป็นແຄนหลวง หรือ ‘ແຄນ/ຝີຟ້າ’ the:n¹/phi:1fa:6⁶ และແຄນบริวาร ได้แก่ ແຄນหล่อ ແຄນแต่ง ແຄນถม ແຄນคำ ແຄนซัง ແຄນแพน ແຄนลม ແຄນแนน ซึ่งແຄนบริวารเหล่านี้จะมีหน้าที่แตกต่างกันออกไป ตามความเชื่อของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ลาว ແຄນมี 2 ประเภท คือ ແຄນหลวง เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งบนโลก และແຄນบริวาร เป็นແຄนที่มีบทบาทหน้าที่ต่างๆ ตามบัญชาของແຄนหลวง ได้แก่ ແຄນหล่อ มีหน้าที่หล่อรูปร่างและหน้าตาของมนุษย์ให้มีความแตกต่างกัน ແຄນแต่ง มีหน้าที่ให้ความรู้แก่มนุษย์เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต เช่น ทอผ้า ตีเหล็ก เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ແຄນถม ແຄนตรง ແຄນเลือก ແຄนหุ้ย มีหน้าที่ชี้ทิศทางที่ดีสำหรับการตั้งเมืองและเพาะปลูก ແຄนคำ มีทำหน้าที่เกี่ยวกับการทำสงคราม ແຄนซัง มีหน้าที่ในรักษาความยุติธรรมพิจารณาตัดสินคนดี คนชั่ว ແຄນแพน มีหน้าที่สอนเกี่ยวกับศิลปะ เช่น การละเล่น การร้องรำ ดนตรี ให้แก่มนุษย์ ແຄนลม มีหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และพระยาແຄนหรือແຄนหลวง และແຄນแนน ทำหน้าที่ในการรักษาอกมิ่งและสายแนนของมนุษย์หรือการดูความสมพงษ์ระหว่างชายหญิงโดยมีผลบุญในอดีตชาติเป็นเกณฑ์ (ประยงค์ แสนบูรณ, 2555: 8-9)

กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวมีความเชื่อว่า พระยาແຄนมีบทบาทมากมายต่อมนุษยชาติ เช่น การสร้างโลก จัดให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีกฎเกณฑ์ กฎการลงโทษ เป็นต้น ส่วนบทบาทที่กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวมีต่อพระยาແຄนเช่น ความเคารพ ขอฝนเพื่อทำไร่ไถนาในประเพณีบุญบั้งไฟ และอ้อนวอนให้ช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วยหรือการล่าผีฟ้า ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับແຄนล้วนแต่ประเพณีที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ดังเช่น บุญบั้งไฟ หรือ ฮีตเดือนหก เป็นการบูชาพระยาແຄน ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถดลบันดาลให้เกิดฝนได้ ดังผญาอีสาน

“เดือนหกมาฮอดใกล้ หาบั้งไฟนำไปจุด มั่นสิฮุดหลูตลง เมืองฟ้าหาพ่อແຄน เพ็นหากนำแดนกำ เมืองอินทร์ถิ่นที่อยู่ คันพ่อແຄนเพ็นฮู้ สิบให้ฝนเท่งแรงลง นำฝนสิได้หัง นำถ่วงนาคารดาซ สิบได้ไถได้คราด ตกกล้าเฮ็ดนา”

(ชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551: ออนไลน์)

จากผญาบทนี้สะท้อนความสำคัญของແຄนที่สัมพันธ์กับอำนาจและหน้าที่ในการให้กำเนิดสิ่งต่างๆ รวมถึงการให้กำเนิดฝน จึงเกิดประเพณีบุญบั้งไฟในเดือนหกของทุกปีเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้

แถบดลบันดาลหรือสร้างฝนและน้ำเพื่อให้ชาวบ้านนำไปใช้สำหรับการดำรงชีวิตและเพียงพอต่อการทำนา การเพาะปลูกพืช ซึ่งเป็นประเพณีที่มีสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากฝนเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตและการทำการเกษตร ดังที่ผู้บอกภาษากล่าวว่า

“ต้องบอกกล่าว แถน/ผีฟ้า the:n¹/phi:¹fa:⁶ เมื่อถึงหน้าแล้งฝนจึงจะตก”

นอกจากนี้แถบยังมีบทบาทในการรักษาโรค ด้วยพิธีกรรมการล่ำผีฟ้าเพื่อปิดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งเป็นการรักษาผู้ที่มีอาการป่วยด้วยการอ่อนน้อมและอัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษาผ่านร่างคนทรง เนื่องจากมีความเชื่อว่าการเจ็บป่วยของมนุษย์ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการละเมิดต่อผีบางชนิดผีฟ้าจะบอกกล่าวถึงลักษณะอาการและสาเหตุที่ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยนำไปสู่การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามจารีตประเพณีของสังคม การรักษาอาการป่วยด้วยวิธีการล่ำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาช้านาน เป็นการรักษาผู้ป่วยที่เกิดอาการป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุหรือรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หายขาด และหมัดกำลังใจในการดำเนินชีวิต พิธีกรรมการล่ำผีฟ้าจะเริ่มจากการ “ล่ำส่อง” เพื่อตรวจหาสาเหตุของอาการป่วย จากนั้นจะ “ล่ำทรง” เพื่อทำการรักษาหากไม่หาย ผีไม่ยอมไม่ยอมรับการขอขมาหรือกระทำความผิดที่ร้ายแรงก็จะมีการ “ล่ำผีฟ้า” เพื่อเชิญผีฟ้าลงมาช่วยรักษา ดังที่ นายสำเนียง เสตพันธ์ (สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2562) กล่าวว่า

“ถ้าเจ็บป่วยต้องอัญเชิญ แถน/ผีฟ้า the:n¹/phi:¹fa:⁶ ลงมาช่วยรักษาแล้วจะหาย”

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าประเพณีบุญบั้งไฟและพิธีกรรมการล่ำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมแสดงถึงอำนาจของ ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ ที่อยู่เหนือผีทั้งปวง คือ ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ เป็นผู้สร้างทุกสรรพสิ่งให้เกิดขึ้นจึงสามารถดลบันดาลฝนให้ตกได้และมีอำนาจสูงสุดเหนือผีทั้งปวงจึงสามารถช่วยรักษาเยี่ยวยาความเจ็บป่วยที่เกิดจากผีบริวารได้ ซึ่งเป็นผีที่มีอรรถลักษณะในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” และมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” ที่ลดหลั่นลงตามลำดับได้ พื้นที่ในการอยู่อาศัยของผีแต่ละประเภทจึงมีผลต่อพลังอำนาจและหน้าที่ของผีคือ ผีที่ครอบคลุมพื้นที่ที่ใหญ่และสำคัญกว่าจะเป็นผีที่อยู่เหนือผีที่มีพื้นที่ในการอยู่อาศัยที่เล็กกว่าแต่ทั้งนี้จะเห็นได้ว่ามีเพียงผีในอรรถลักษณะ [ให้คุ้ม] เท่านั้นที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะนี้โดยที่ไม่มีผีในอรรถลักษณะ [ให้โทษ] เข้ามามีส่วนในลำดับชั้นของพลังอำนาจนี้ซึ่งส่วนมากจะเป็นผีที่อยู่ในมิติเรื่อง ที่มา ในอรรถลักษณะ [กระทำ

ความผิด] คือผู้ที่กระทำความผิดหรือมีพฤติกรรมที่ผิดจากจารีตประเพณีหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางสังคม เปรียบดังผู้ที่ไม่มียศและหน้าในสังคมเปรียบเสมือนการถูกกีดกันแบ่งแยกออกจากสังคม

4. การพึ่งพาอาศัยระหว่างผีกับชาวอุบลราชธานี

ชาวอุบลราชธานีกับผีมีสัมพันธ์กันในลักษณะการพึ่งพาอาศัยตามบทบาทหน้าที่ของผี ขอพรในสิ่งที่ต้องการ และการบนบาน เช่น เรื่องลาภยศเงินทอง ชื่อเสียง ความสำเร็จในหน้าที่การงาน ความเป็นอยู่ที่ปลอดภัย และเมื่อประสบผลตามความประสงค์ก็จะตอบแทนผีด้วยการแสดงความเคารพผ่านเครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ หรือมอบสิ่งของ อาหาร และมหรสพให้ตามที่สัญญาไว้ พระครูสิริรัตนาวุตร (2558 : 21) กล่าวว่า พื้นฐานแนวคิดของการบนบานมีพัฒนาการมาจากชาวอินเดียในอดีตที่มีพิธีบูชาขันธ์เทพเจ้าโดยแบ่งออกเป็น การบูชาขันธ์ด้วยชีวิตสัตว์และการบูชาขันธ์แบบ เทวดาพลี คือการปฏิบัติตนดีต่อเทพหรือเทวดาซึ่งมีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากคำกล่าวของพระครูสิริรัตนาวุตรแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมการบนบานมาพร้อมกับการเผยแผ่พุทธศาสนาตั้ง พิธีกรรมทางศาสนา มักจะมีบทกล่าวอัญเชิญเทวดาเพื่อให้มารับฟัง เห็นชอบ หรือช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก เรียกได้ว่าอิทธิพลดังกล่าวส่งผลต่อความเชื่อของชาวอีสานหรือคนไทยในทุกภูมิภาค เกี่ยวกับการบนบานและการติดสินบนสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีเมื่อต้องการความช่วยเหลือเสมอมา มีรายละเอียดดังนี้

4.1 ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบนบานของชาวอุบลราชธานี

ผีมีบทบาทหน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนเองดังจะเห็นได้ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” ซึ่งเปรียบเสมือนการเป็นสมาชิกของสังคมเช่นเดียวกันกับมนุษย์ ดังนั้นสมาชิกในสังคมที่มีบทบาทหน้าที่ของตนนั้นย่อมมีความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนและตอบแทนซึ่งกันและกัน ดังที่ วิโรจน์ เกษภูลักษ์ (2553: 68) กล่าวถึง การแลกเปลี่ยนทางสังคม (Exchange Theory) และแนวคิดบรรทัดฐานเกี่ยวกับการตอบแทน (Reciprocity Norm) ว่าการแลกเปลี่ยนทางสังคมอยู่บนพื้นฐานความเชื่อว่าการให้ประโยชน์หรือการแสดงไมตรีจิตจะได้รับการตอบแทนในอนาคตซึ่งเป็นกลไกในการช่วยเหลือและการให้ประโยชน์ต่อกันของคนในสังคมหรือองค์กรเมื่อปฏิบัติต่อบุคคลอื่นเป็นอย่างดีก็จะได้รับการปฏิบัติที่ดีเป็นการตอบแทนเนื่องจากจะเกิดความรู้สึกภาระหน้าที่ที่ต้องตอบแทนในทางที่เป็นประโยชน์เป็นการสร้างภาระหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่ออีกฝ่าย เมื่อแสดงพฤติกรรม

อันเป็นประโยชน์ต่อผู้รับ ผู้รับจะเกิดความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณและสามารถลดความรู้สึกนี้โดยการตอบแทนด้วยการช่วยเหลือ การยอมรับ การให้ความเคารพ เป็นต้น

ชาวอุบลราชธานีมีการพึ่งพาอาศัยกันในลักษณะการต่อรองแลกเปลี่ยนด้วยการบนบานหรือที่ชาวอุบลราชธานีเรียกว่า “บ่า” เป็นการขอให้ผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือให้ประสบความสำเร็จในเรื่องต่าง ๆ อย่างที่หวังโดยจะต้องบอกกล่าวว่าจะบนเรื่องอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ และจะแก้บนด้วยอะไร เมื่อได้ประสบความสำเร็จดังที่ขอไว้ก็จะมีการแก้บนกับผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่สัญญาไว้ ชาวบ้านมักจะบนบานเกี่ยวกับฝน ปริมาณน้ำอากาศในฤดูทำนา บนเพื่อไม่ให้ติดทหารเกณฑ์ การบนเพื่อให้การค้าขายได้กำไร บนเพื่อให้สอบเข้ามหาวิทยาลัยหรือบรรจุข้าราชการได้ นอกจากนั้นยังมีการกล่าวขอพรในโอกาสที่จะต้องมีการเดินทางไปย้ายถิ่นฐาน หรือย้ายเข้ามาในหมู่บ้าน การแต่งงานมีครอบครัว

จากการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีพบว่าชาวอุบลราชธานีมีความเชื่อเรื่องการบนบานเพื่อให้ได้สิ่งต่างๆ ตามความประสงค์ เห็นได้จากมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง เรื่อง “คุณโทษ” ในอรรถลักษณะ [ให้คุณ] กล่าวคือคำเรียกประเภทผีคำใดที่ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [ให้คุณ] คือคำเรียกประเภทผีนั่นย่อมเป็นผีดีที่ให้คุณต่อมนุษย์ในด้านต่าง ๆ และจะปรากฏมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” ซึ่งประกอบด้วยอรรถลักษณะต่างๆ ที่แสดงถึงบทบาทหน้าที่ให้คุณต่อมนุษย์ด้วยการคุ้มครองดูแลทรัพยากรธรรมชาติ บ้านเรือนหมู่บ้าน หรือผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ [ดูแลบ้าน] [ดูแลนา] [ดูแลป่า] [ดูแลแหล่งน้ำ] [ดูแลข้าว] [ดูแลดิน] [ให้ลาภ] [ดูแลหมู่บ้าน] [ดูแลเมือง] [ลงโทษ] และ [ให้กำเนิด] คำเรียกประเภทผีที่ประกอบด้วยอรรถลักษณะเหล่านี้มีหน้าที่มอบผลประโยชน์ให้แก่มนุษย์ และมนุษย์จึงตอบแทนหรือบนบานสัญญาต่อผีด้วยเครื่องเซ่นอาหารคาวหวานในอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] ซึ่งอรรถลักษณะ [ให้คุณ] และ [กินของสะอาด] ดังเช่น

‘กุมารทอง’ ku²ma:n³tho:ŋ³

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ที่บ้าน
ให้ลาก
ชาย
เด็ก

‘ผีห่วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/phi:¹no:ŋ¹

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ในน้ำ
ดูแลแหล่งน้ำ
เจ้าของที่

จากคำเรียกประเภทผี ‘กุมารทอง’ ku²ma:n³tho:ŋ³ และ ‘ผีห่วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/phi:¹no:ŋ¹ มีอรรถลักษณะ [ให้คุณ] อรรถลักษณะ [กินของสะอาด] กับอรรถลักษณะในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” คือ [ให้ลาก] และ [ดูแลแหล่งน้ำ] แสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่ของผีซึ่งเป็นหน้าที่ที่เอื้อประโยชน์ให้มนุษย์โดยตรงและมนุษย์ต้องตอบแทนการทำหน้าที่ด้วยเครื่องเซ่นหรืออาหารคาวหวานต่างๆ และไม่รู้จักทำลายสถานที่ที่ผีอาศัยอยู่เพื่อเป็นการทำดีต่อผีให้เกิดความพึงพอใจและทำหน้าที่ของตนให้ดีต่อไป ดังที่ นางหวัน ยาค่า (สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2562) กล่าวเกี่ยวกับการเซ่นไหว้ผีว่า

“การเซ่นไหว้เป็นสิ่งที่ต้องพึงปฏิบัติให้สม่ำเสมอโดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ การเซ่นไหว้ตามเวลาที่กำหนดไว้ที่ถือปฏิบัติสืบต่อมาใน เช่น จะเลี้ยงผีปู่ตาในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี และการเซ่นไหว้ตามโอกาสที่ต้องการเพื่อขอพร ขอสิ่งที่ปรารถนา เกี่ยวกับการเดินทาง ความปลอดภัย อาชีพ การเกษตร หรืออาจเรียกว่าการบนบาน อาจนำอาหารเครื่องเซ่นไปด้วยในขณะที่บนบาน หรืออาจบนบานก่อนแล้วนำเครื่องเซ่นไปแก้บนหลังจากสำเร็จตามความประสงค์ ซึ่งสิ่งที่ผู้คนนิยมบนบานอาจเป็นอาหาร บริวาร ที่เป็นรูปปั้นสัตว์ชนิดต่างๆ หรือการแสดงหมอลำ แตกต่างกันไปตามความชอบของผีแต่ละประเภท”

ผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีผู้คนไปบนบานหรือขอพรแล้วประสบผลสำเร็จก็ยิ่งทวีความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังเช่น ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ นับเป็นผีที่ชาวอีสานให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมากเนื่องจากเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้านและเชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์

บนบานสิ่งใดก็มักจะประสบความสำเร็จเสมอ ดังที่ กนกอร สุขุมาลพงษ์ (2561: 125) กล่าวว่า ผีปู่ตา เป็นวิญญาณของบรรพชนประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านจะร่วมกันสร้างศาลปู่ตาซึ่งประจำอยู่ทุกหมู่บ้าน เพื่อให้ผีปู่ตาคอยคุ้มครองสมาชิกทุกคนในหมู่บ้านรวมถึงสัตว์เลี้ยง และยังเชื่อว่าผีปู่ตาสามารถแสดงอำนาจปาฏิหาริย์ให้ปรากฏ โดยบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามที่ชาวบ้านปรารถนา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าผีปู่ตามีบทบาทหน้าที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน เมื่อเกิดความทุกข์ร้อนในเรื่องต่าง ๆ เช่น สุขภาพ การประกอบอาชีพทั้งอาชีพการค้า การเกษตรและข้าราชการหน่วยงานต่างๆ ชาวบ้านก็จะบนบานหรือขอพรพึ่งพาความศักดิ์สิทธิ์ของผีปู่ตาดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จดังที่ต้องการ ซึ่งจากความเคารพนับถือและตอบแทนความศักดิ์สิทธิ์ของผีปู่ตานี้จึงมีประเพณีเลี้ยงปู่ตาขึ้นเป็นประจำในเดือนเจ็ดของทุกปีเนื่องจากเป็นต้นฤดูฝนชาวบ้านจะได้เสียดายสภาพอากาศในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และพิธีบูชาผีปู่ตาทำให้เกิดความสามัคคีในครอบครัวและชุมชน กล่าวคือในแต่ละครอบครัวภายในหมู่บ้านจะช่วยกันเตรียมเครื่องเช่นไหว้ประกอบไปด้วย เหล้าไห, ไก่ต้ม น้ำเปล่า, ข้าวเหนียวหนึ่ง, ดอกไม้, เทียน, หมาก, บุหรี่ และ เมี่ยง โดยมีเฒ่าจ๋าเป็นผู้ทำพิธีและเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับสื่อสารกับผีปู่ตาและเนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรจึงมีพิธีการทำนายโดยใช้คางไก่ ถ้าเอ็นที่คางไก่โค้งงอขึ้นนั้นฝนฟ้าจะอุดมสมบูรณ์ เปรียบเสมือนรวงข้าวที่ได้น้ำเพียงพอทำให้น้ำหนักดี ดังที่คำกล่าวของผู้บอกภาษา

“ถ้าอยากเป็นสบความสำเร็จต้องไปบนบาน ผีปู่ตา/เจ้าปู่ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴”

“ผีปู่ตา/เจ้าปู่ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ศักดิ์สิทธิ์มากบนเรื่องอะไรก็สมหวัง”

“ผีปู่ตา/เจ้าปู่ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ชอบหมอลำ ถ้าอยากสมหวังต้องแก้บนด้วยหมอลำ”

พิธีบูชาผีปู่ตา/เจ้าปู่ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยแต่ความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาผีปู่ตายังคงอยู่ เช่น จากเดิมมีการร่ำรำเพื่อบูชาผีปู่ตาแต่ในปัจจุบันมีการว่าจ้างคณะหมอลำเพื่อทำการแสดงบูชาผีปู่ตาและเพื่อความบันเทิงของผู้เข้าร่วมพิธี รวมถึงมีผู้นำชุมชน ผู้นำทางจิตวิญญาณและปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำในการจัดพิธีต่าง ๆ

กล่าวได้ว่าผีเป็นสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติสามารถลบล้างสิ่งต่าง ๆ ได้ตามบทบาท และหน้าที่ของตนซึ่งส่งผลประโยชน์ให้แก่มนุษย์ ผ่านการบนบานซึ่งเป็นการขอให้ช่วยเหลือและแก้บนเมื่อสมหวังดังความต้องการ หรือเป็นการติดสินบนกับผีด้วยอาหารเครื่องเซ่นเพื่อให้ผีช่วยเหลือในสิ่งที่ปรารถนา ดังเช่นในกรณี ผีปู่ตา/เจ้าปู่ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงมีพิธีบูชาผีปู่ตาประจำปีเพื่อเป็นการตอบแทนและมีการบนบานเพื่อขอให้สิ่งที่ปรารถนา เมื่อสมหวังจะแก้บนด้วยสิ่งของ อาหารหรือมหรสพตามที่ได้บนบานไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผีและมนุษย์ มีการพึ่งพาอาศัยในลักษณะแลกเปลี่ยนและตอบแทนกัน ผีได้รับเครื่องเซ่นอาหารการแสดงความ บันเทิงจากมนุษย์ ส่วนมนุษย์ได้สิ่งที่ปรารถนาจากอำนาจเหนือธรรมชาติของผีและยังนำมาซึ่ง ทางออกเมื่อประสบกับเรื่องขัดข้องในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุขความสบายใจเพื่อดำรงชีวิตและ ประกอบอาชีพต่อไป

4.2 ความเชื่อเรื่องผีกับการเกษตรและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากการบนบานและขอพรในเรื่องหน้าที่การงาน ความปลอดภัยของทรัพย์สินและการ เดินทางแล้วการพึ่งพาอาศัยระหว่างมนุษย์กับผียังประกอบด้วยเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นการ พึ่งพากันผ่านความเชื่อ ความกลัว หรือความเคารพนับถือที่มนุษย์มีต่อผีที่เปรียบเสมือนการดูแลและ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในชุมชนไว้ ข้อมูลจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานีได้ให้ข้อมูล เกี่ยวกับการประกอบอาชีพในปีพุทธศักราช 2560 พบว่าชาวอุบลราชธานียังคงประกอบอาชีพหลัก ด้านการเกษตร โดยมีการทำนาปีมากที่สุด และมีการปลูกพืชไร่ ไม้ผล เลี้ยงสัตว์ และทำประมง ตามลำดับ จังหวัดอุบลราชธานีมีพื้นที่ทั้งหมด 10.06 ล้านไร่ เป็นเนื้อที่ถือครองด้านการเกษตร 5.8 ล้านไร่ โดยแยกเป็นพื้นที่นาถึง 4.2 ล้านไร่ กล่าวได้ว่าชาวอุบลราชธานีประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร เป็นสำคัญ ซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและทรัพยากรทางธรรมชาติมาเป็นปัจจัยสำคัญที่ จะวัดความสำเร็จในการประกอบอาชีพ คือ ต้องอาศัยฝนหรือน้ำเพื่อทำการเกษตรและต้องมีปริมาณ ที่เหมาะสมไม่มากหรือน้อยจนเกินไป ประกอบกับดินที่ดีมีความอุดมสมบูรณ์ รวมถึงสภาพอากาศ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเจริญงอกงามของข้าวที่จะนำมาซึ่งผลผลิตที่มีคุณภาพและได้จำนวนที่ ต้องการแต่ด้วยธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยากจะควบคุมได้บางปีฝนทิ้งช่วงทำให้แล้ง หรือบางปีฝนตกหนักทำ ให้เกิดอุทกภัยส่งผลเสียทั้งผลิตผลทางการเกษตรและการดำรงชีวิต ชาวอุบลราชธานีจึงมีความเชื่อ เกี่ยวกับการพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

จากคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีมีคำเรียกประเภทผีที่มีองค์ประกอบทางความหมายเกี่ยวข้องกับการเกษตรไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัยในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่” ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [อยู่ในต้นไม้] [อยู่ในต้นตะเคียน] [อยู่ในต้นกล้วยตานี] [อยู่ในจอมปลวก] [อยู่ในป่า] [อยู่ที่นา] [อยู่ในน้ำ] และหน้าที่ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” ในอรรถลักษณะ [ดูแลป่า] [ดูแลแหล่งน้ำ] [ดูแลข้าว] [ดูแลดิน] และอรรถลักษณะที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาโดยตรง คือ [ดูแลนา] และ [ดูแลข้าว] ดังเช่น

‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²hɛ:k⁶/ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ที่นา
ดูแลนา
ชาย
ผู้ใหญ่
เจ้าของที่

‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹

ให้คุณ
ไม่มีร่างกาย
กินของสะอาด
อยู่ในข้าว
ดูแลข้าว
หญิง

จากตัวอย่าง คำเรียกประเภทผี ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²hɛ:k⁶/ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ มีมิติแห่งความแตกต่างเรื่องที่อยู่ในอรรถลักษณะ [อยู่ที่นา] และมิติความแตกต่างเรื่องหน้าที่ในอรรถลักษณะ [ดูแลนา] และ ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹ มีมิติแห่งความแตกต่างเรื่องที่อยู่ในอรรถลักษณะ [อยู่ในข้าว] และมิติความแตกต่างเรื่องหน้าที่ในอรรถลักษณะ [ดูแลข้าว] ทั้งมิติเรื่องที่อยู่และมิติเรื่องหน้าที่แสดงให้เห็นว่าคำเรียกประเภทผีเหล่านี้มีหน้าที่เฉพาะในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและผลผลิตทางการเกษตร และอีกนัยหนึ่งมิติความแตกต่างเรื่องที่อยู่อาศัยเปรียบเสมือนเกราะป้องกันไม่ให้ผู้ใดรุกร้าธรรมชาติเนื่องจากมีความเชื่อว่ามีผู้ที่อาศัยอยู่ กล่าวได้ว่าคำเรียกประเภทผีที่มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยเฉพาะการทำนา คือ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²hɛ:k⁶/ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ และ ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹ ซึ่งเป็นผีที่มีหน้าที่ดูแลที่นา ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์และยังความสงบเรียบร้อยให้กับเจ้าของที่นาและครอบครัว จึงมีการเซ่นไหว้บูชาผีตาแฮกและแม่โพสพทุกปีก่อนการปักดำ การเก็บเกี่ยวข้าว และการนำข้าวขึ้นยุ้งฉาง ดังที่ พระอธิการทิพนเตร ปุณฺณาทิโป (2562: 20) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมการบูชาและความ

เชื่อเกี่ยวกับผีตาแฮกในอำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ผีตาแฮกจะอาศัยในพื้นที่นาของแต่ละเจ้าของไร่นาซึ่งจะจัดสถานที่สำหรับผีตาแฮก เช่น การสร้างกระท่อม หรือปักเสารั้วถี่ ๆ ล้อมรอบไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงพื้นที่อยู่อาศัยของผีตาแฮก ก่อนการเริ่มลงมือทำนาในแต่ละปีจะต้องทำพิธีบูชาหรือเลี้ยงผีตาแฮกโดยเจ้าของที่นาจะเตรียมเครื่องเช่น ไห้ว ไม้ไผ่ แห้วข้าว ไม้ค้ำ ตอกไม้ ฐูป เทียน บุหรี่ หมากพลู และทำพิธีอัญเชิญผีตาแฮกให้มาสิงสถิตอยู่ที่นาเพื่อปกป้องคุ้มครองไร่นาให้ข้าวกล้าเจริญงอกงาม จึงจะลงมือปักดำหรือว่านกล้าได้ และ นายสุวัฒน์ ตาเสน (สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2562) กล่าวเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องที่อยู่ผีกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติว่า

“ผีบางจำพวกมีที่อยู่ตามทีต่างๆ ในธรรมชาติ เช่น พุงนา ป่า ต้นไม้ใหญ่ แหล่งน้ำ หรือแม้แต่เมล็ดข้าวและพื้นดินเพราะผีเหล่านี้มีหน้าที่ในการดูแลทรัพยากร ธรรมชาติซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของตนมิให้มีผู้ใดมารุกทำลาย ควรทำดีเลี้ยงผีให้ดีและอย่าทำลายธรรมชาติจึงจะปลอดภัยและผีเหล่านี้จะมอบความอุดมสมบูรณ์ให้”

การทำนาชาวอุบลราชธานีจะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²hɛ:k/³ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ และ ‘แม่โพสพ’ mɛ:⁴pho:³sop¹ ตั้งแต่การเริ่มปักดำข้าวกล้าในนา เรียกว่า พิธี “ปักกกแฮก” ซึ่งการทำนามักจะทำในวันพฤหัสบดี และทำขวัญข้าวในวันอังคาร และก่อนการทำนาหรือประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ จะต้องเลี้ยงผีตาแฮกก่อนและทำนายด้วยไข่ หากไข่เป็นน้ำทายว่าปีนี้น้ำจะท่วม ไข่เป็นผงทายว่าปีนี้ฝนจะแล้ง ไข่เน่าทายว่าปีนี้จะมีศัตรูพืชมารบกวน หากไข่งามทายว่าทำนาปีนี้จะได้ผลดี และทำพิธีปักกกแฮก โดยนำขันห้า เครื่องเช่นบูชาต่าง ๆ อธิฐานถึงแม่โพสพแล้วปักกล้าในนา 14 ต้น พร้อมกับเสกมนต์ดำนา ดังเช่น

“เฮ่นี่ เฮ่ก้าขวา นานี่นาท้าวทุม ท้าวทุมให้กูมาแฮกนา กูจักแฮก พญาให้กูมาแฮกเฮ่ กูจักมาแฮก ปักกกนี้ให้กูได้จัวแม่ลาย ปักกกนี้ให้กูได้ควายเข้าซ้อง ปักกกนี้นักจิบให้บินหนี ปักกกนี้แมงดาให้บินหนี ปักกกนี้ให้ได้ซ้องก้าก้า ปักกกนี้ให้ได้ค้ำก้าหมื่น ปักกกนี้ให้ได้มานข้าวใหญ่ท่อมานอ้อย ปักกกนี้ให้เป็นเศรษฐีย่อนชายข้าว โอมสิทธิการปู่ข้าวเอย ย่าข้าวเอย มื้อนี้แม่่นม้อสันต์วันดี โอม “ชยะ วิรุพะหะ กก กอ ดอ ตก”

(สวิง บุญเจิม, 2554: 37)

จากการสัมภาษณ์และบทเสกมนต์ดำนานี้แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาเกี่ยวกับการทำนาของชาวอุบลราชธานีที่ต้องการให้มีความอุดมสมบูรณ์ปราศจากศัตรูพืชหากได้ผลผลิตดีก็จะนำมาซึ่งความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบาย นอกจากมนต์ดำนานี้แล้ว ยังมีคาถาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนามีการกล่าวถึงผีตาแฮกและ 'แม่โพสพ' ได้แก่ คาถาเกี่ยวข้าว คำปลงข้าว คาถานำข้าวขึ้นเล้า คาถาเปิดเล้า เป็นต้น สะท้อนให้เห็นบทบาทหน้าที่ ความสำคัญ และผลประโยชน์ของ 'ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา' phi:¹ta:²hɛ:⁶/ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ และ 'แม่โพสพ' me:⁴pho:³sop¹ กับการทำนาและความเป็นอยู่ของชาวอุบลราชธานี การบูชาผีตาแฮกและแม่โพสพนี้เปรียบเสมือนการสร้างขวัญกำลังใจก่อนการทำนา เนื่องจากการทำอาชีพเกษตรกรต้องอาศัยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางธรรมชาติในเรื่องน้ำ ดิน อากาศหรือปัญหาในเรื่องศัตรูพืชซึ่งยากที่จะควบคุมได้ การพึ่งพาผีตาแฮกและแม่โพสพให้ช่วยปกป้องรักษาข้าวกล้าในนาจึงนำมาซึ่งขวัญกำลังใจในการประกอบอาชีพยิ่งขึ้น ดังที่ผู้บอกภาษากล่าวว่า

“ก่อนจะทำนาต้องบอกกล่าว ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา phi:¹ta:²hɛ:⁶/ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ก่อนข้าวในนาถึงจะงอกงามได้ผลดี”

“ก่อนจะนำข้าวขึ้นยุ้งต้องบอกกล่าว 'แม่โพสพ' me:⁴pho:³sop¹ ก่อนข้าวจะได้ไม่หายและไม่หมดยุ้งเร็วเกินไป”

นอกจากที่นาที่มีความสำคัญต่อชาวอีสานแล้ว ในแต่ละชุมชนของภาคอีสานมีป่าที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือคือ ดอนปู่ตา ที่เชื่อว่าผีปู่ตาสงสถิตอยู่ โดยพื้นที่ของดอนปู่ตามักจะตั้งอยู่ที่เนินสูง เป็นป่าทึบ มีสัตว์ป่ามากมาย สร้างบรรยากาศที่น่าสะพรึงกลัวแสดงให้เห็นความขลังและศักดิ์สิทธิ์ของผีปู่ตา บุญยงค์ เกศเทศ (2542: ออนไลน์) กล่าวว่า ดอนปู่ตามีศาลอาศัยอยู่ในดงดอนที่เป็นป่าทึบ พื้นที่เฉลี่ย 1-100 ไร่ เกือบทุกชุมชนในเขตภาคอีสาน จากการสำรวจการใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าดอนปู่ตาในพื้นที่ต่างๆ จำนวน 15 หมู่บ้านของชุมชนอีสาน 12 จังหวัดแล้ว พบว่าชาวบ้านได้ใช้ทรัพยากรผลิตผลป่าอย่างประหยัดและเกิดคุณค่าแท้จริงถึงแม้จะมีไม้ขนาดใหญ่ พืชสมุนไพร เห็ด สัตว์ป่ามากมายที่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากดอนปู่ตามีข้อห้ามเป็นเขตอภัยทาน ห้ามตัดไม้หรือจับสัตว์ต่างๆ ในบริเวณดอนปู่ตาและยังมีเฒ่าจ้ำเป็นผู้สื่อสารกับผีปู่ตารวมถึงดูแลทรัพยากรบริเวณดอนปู่ตาอีกด้วย หากผู้ใดฝ่าฝืนผีปู่ตาคงดลบันดาลให้เจ็บป่วยหรือเกิดเคราะห์ร้ายต่างๆ ได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อและศรัทธาในสถาบันดอนปู่ตาอย่างจริงจัง รวมถึงยอม

และปฏิบัติตามข้อห้ามที่ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดขึ้นมา เช่น ห้ามตัดไม้ ห้ามล่าสัตว์ หรือแม้แต่ห้ามประพาศปฏิบัติสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม ในพื้นที่อาณาบริเวณดอนปู่ตา อาจกล่าวได้ว่า ผีปู่ตาสามารถกำหนดบทบาทพฤติกรรม อันเป็นศักยภาพของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพึ่งพาป่า “ดอนปู่ตา” ของชุมชนเป็นไปเพื่อการยังชีพ ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวบ้านต้องประสานกลมกลืนกับป่าอย่างมีเงื่อนไข เก็บผลิตภัณฑ์หรือใช้ประโยชน์จากป่าอย่างประหยัดหวงแหน และด้วยความเคารพ

กล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องผีมีความสำคัญต่อทรัพยากรทางธรรมชาติและการประกอบอาชีพของชาวอุบลราชธานีเป็นอย่างมาก เพราะอาชีพทางการเกษตรต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่สมดุลและสมบูรณ์จึงจะได้ผลผลิตที่ดี จากการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายประกอบไปด้วยอรรถลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในมิติที่แห่งความแตกต่าง เรื่อง “ที่อยู่” เป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติโดยอ้อมให้มนุษย์เกรงกลัวที่จะทำลายธรรมชาติ และมีมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “หน้าที่” แสดงให้เห็นความต้องการความช่วยเหลือเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของชาวอุบลราชธานี

วัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีทั้งที่ได้จากการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกประเภทผีและจากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษา สะท้อนให้เห็นทัศนคติทั้งด้านบวกและด้านลบต่อผี ทั้งในฐานะผู้พิทักษ์ให้ความช่วยเหลือ และผู้ที่มีร้ายสร้างความหวาดกลัวเดือดร้อน อีกนัยหนึ่งความเชื่อและทัศนคติเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีเปรียบเสมือนกลไกในการควบคุมทางสังคมในด้านการปฏิบัติตนให้อยู่ในจารีตประเพณี รวมถึงการเคารพและอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ จากการศึกษาพบวัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีทั้งหมด 4 ประการ ได้แก่

- 1) ผีมีความเป็นอยู่เช่นเดียวกับมนุษย์ คือมีความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตคือมีความต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย การสืบทายาท และสะท้อนให้เห็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนาของชาวอุบลราชธานี

2) ผีเป็นสิ่งที่ทั้งน่าเคารพและน่ารังเกียจโดยจำแนกจากที่มาและพฤติกรรมของผีที่ปฏิบัติต่อมนุษย์หากเป็นผีที่ให้คุณก็จะสามารถอยู่ร่วมกับมนุษย์ได้ แต่ถ้าหากไม่ให้คุณก็จะไม่สามารถอยู่ร่วมกันกับมนุษย์ได้ทำให้เกิดพิธียัตไสให้ออกไปจากชุมชนในที่สุด

3) ผีมีพลังอำนาจซึ่งพลังอำนาจนั้นจะมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ในการอยู่อาศัยและหน้าที่ของผีโดยผีที่มีที่อยู่อาศัยส่วนมากจะเป็นผีที่ให้คุณต่อมนุษย์ ซึ่งมักจะปรากฏร่วมกับที่อยู่อาศัยและหน้าที่เสมอ หากอยู่อาศัยที่ใดก็จะมีหน้าที่ดูแลรักษาสิ่งนั้นหรือสถานที่นั้น ยิ่งที่อยู่อาศัยครอบคลุมพื้นที่กว้างเท่าใดหน้าที่และอำนาจของผีก็จะกว้างและมากเช่นเดียวกัน

4) ผีกับมนุษย์มีความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพาอาศัย ผีทำหน้าที่ดูแลรักษาสถานที่ในความรับผิดชอบของตนหรือดลบันดาลในสิ่งที่มนุษย์ได้บนบานไว้ส่วนมนุษย์ก็จะมี การตอบแทนด้วยการแสดงความเคารพนับถือจากเครื่องเซ่นไหว้อาจจะเป็นอาหารคาวหวานหรือมหรสพต่าง ๆ และมีบทบาทในการจำกัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านในชุมชน

จากการวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีที่ได้จากการศึกษาตามวิธีการทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย ประกอบกับเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีจึงสามารถทำให้เข้าใจความเชื่อ วัฒนธรรม และการมองโลกของผู้บอกภาษา แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคำกับมโนทัศน์ที่ประกอบขึ้นจากระบบความรู้ที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ร่วมกันในสังคมและวัฒนธรรมของผู้บอกภาษา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีเป็นกระบวนการการวิเคราะห์คำที่เปิดเผยให้เห็นระบบความคิด ความรู้ และมโนทัศน์ซึ่งเป็นระบบปริชานของผู้บอกภาษาได้

ความเชื่อเกี่ยวกับผีที่สะท้อนจากคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี แสดงให้เห็นว่าชาวอุบลราชธานีมีระบบความรู้ที่เกี่ยวกับผีที่สัมพันธ์กับการตอบสนองความต้องการปัจจัยในการดำรงชีวิต คือความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการทางร่างกาย ผู้บอกภาษามองว่าผีมีลักษณะความเป็นอยู่หรือการดำรงชีวิตเช่นเดียวกับมนุษย์คือ ผีมีร่างกาย ดังในอรรถลักษณะ [มีร่างกาย] ผีต้องการอาหาร ดังในมิติเรื่อง “อาหาร” ผีมีที่อยู่อาศัย ดังในอรรถลักษณะในมิติเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” ผีมีหน้าที่ ดังในมิติเรื่อง “หน้าที่” ผีมีอายุ ดังในมิติเรื่อง “อายุ” ผีมีเพศ ดังในมิติเรื่อง “เพศ”

และมีสี่บทอดทายาทได้ ดังอรรถลักษณะ [สี่ทายาท] เป็นการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับผีด้วยการทำให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้บอกภาษาเอง และความต้องการทางสังคมหรือความต้องการทางจิตใจเป็นความต้องการที่เกิดจากการเรียนรู้ และประสบการณ์จนกลายเป็นระบบความรู้ที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม เพื่อตอบสนองความรู้สึกทางจิตใจให้มีความพึงพอใจ รู้สึกเป็นที่ยอมรับในสังคม รู้สึกปลอดภัย รู้สึกมั่นคง และประสบความสำเร็จหรือสมหวังในชีวิต ซึ่งขึ้นอยู่กับกลไกของสมองและเงื่อนไขของสังคมในการเรียนรู้ สังคมประสบการณ์ วัฒนธรรม การอบรมสั่งสอน และสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดระบบความรู้เกี่ยวกับผีที่มาจากมโนทัศน์หรือระบบปริชานของผู้บอกภาษา ดังจะเห็นได้ว่าชาวอุบลราชธานีมีการจำแนกคำเรียกประเภทผีด้วยความดีร้ายของผี ดังในนิมิตเรื่อง “คุณโทษ” หากเป็นผีดี ดังในอรรถลักษณะ [ให้คุณ] คือผีที่มีผลประโยชน์ต่อชาวอุบลราชธานีตามพลังอำนาจหรือหน้าที่ ดังในนิมิตเรื่อง “หน้าที่” แสดงให้เห็นว่าผู้บอกภาษามีระบบความรู้ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของผีและการปฏิบัติตนต่อผีประเภทนี้ด้วยการตอบแทน แสดงความเคารพบูชา ดังในอรรถลักษณะ [กินของสะอาด] เนื่องจากความต้องการความปลอดภัย ความมั่นคง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ต้องการประสบความสำเร็จ และสมหวังในสิ่งปรารถนา ส่วนผีร้ายหรือผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] ชาวอุบลราชธานีจะหลีกเลี่ยงผีประเภทนี้ซึ่งเป็นระบบความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของผีและการปฏิบัติต่อผีประเภทนี้เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นว่าคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] จะไม่ปรากฏมิติความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่” แสดงให้เห็นว่าผู้บอกภาษาไม่ต้องการอยู่ร่วมกับผีประเภทนี้ นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมขับไล่และหลีกเลี่ยงเพื่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในชีวิต

ระบบความรู้เกี่ยวกับผีนำไปสู่การปฏิบัติตนของชาวอุบลราชธานีซึ่งเป็นระเบียบแบบแผนพฤติกรรมของสังคมที่เป็นแนวทางในปฏิบัติตนของคนในสังคมในสถานการณ์ต่าง ๆ ของการดำเนินชีวิตหรือเมื่อเกิดความรู้สึกหวาดหวั่นที่เป็นแรงขับให้คนในสังคมสามารถที่จะนำแนวทางปฏิบัติที่เป็นระบบความรู้มาใช้เพื่อสนองความต้องการของตนให้ได้ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์เกิดความมั่นคงปลอดภัยในการดำเนินชีวิตต่อไป ดังในพิธีกรรมที่เป็นระบบความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผีที่จะแปรไปตามพฤติกรรมของผีแต่ละประเภท ดังเช่น พิธีไหว้ผีตาแฮก การบูชาแม่โพสพในพิธีสู่ขวัญข้าวหรือบุญคุณลาน ประเพณีบุญช่าระ พิธีแต่งแก้เสียเคราะห์ พิธีสู่ขวัญ เป็นพิธีกรรมหรือการปฏิบัติตนของชาวอุบลราชธานีต่อผีที่ให้คุณ ส่วนระบบความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผีที่ให้โทษ ชาวอุบลราชธานีจะมีการหลีกเลี่ยงในลักษณะต่าง ๆ เช่น ทำพิธีขับไล่ ป้องกัน แก้เคล็ด เลี่ยงที่จะกล่าวถึง การใช้ชีวิตอย่างระมัดระวัง และการปฏิบัติตนให้อยู่ในจารีตประเพณีของสังคมเพื่อป้องกันไม่ให้พบเจอหรือป้องกัน

ไม่ให้ตนกลายเป็นผีร้าย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีที่สะท้อนจากคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีเป็นระบบความรู้ที่เป็นมโนทัศน์ผู้บอกภาษาที่จะเป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมหรือการปฏิบัติตนในด้านที่เกี่ยวข้องกับผีในสังคมและวัฒนธรรมของผู้บอกภาษาทุกช่วงขณะในชีวิตตั้งแต่การเกิด การประกอบอาชีพ การสร้างครอบครัว การเจ็บป่วย จนกระทั่งการตาย เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ คลายความหวาดหวั่นเมื่อประสบกับปัญหา เป็นแบบแผนการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตทั้งในด้านสุขภาพ การประกอบกิจกรรมต่าง ๆ การทำหน้าที่ และการประกอบอาชีพ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความรู้สึกที่มั่นคงและเลือกที่จะใช้ชีวิตอย่างระมัดระวังพร้อมทั้งปฏิบัติตนให้อยู่ในจารีตประเพณีของสังคมที่จะนำมาสู่ความสงบสุขและความปลอดภัยในการดำรงชีวิตต่อไป

บทที่ 6

สรุปและอภิปรายผล

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี เป็นการศึกษาโดยใช้แนว อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาคำที่สามารถสะท้อนระบบความคิดหรือมโนทัศน์ต่อ สิ่งแวดล้อมรอบตัวของผู้ใช้ภาษาอย่างเป็นระบบ งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ องค์ประกอบทางความหมายของคำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี จัดจำพวกแบบชาวบ้าน คำ เรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี และวิเคราะห์วัฒนธรรมรวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีของ ชาวจังหวัดอุบลราชธานี

ผู้วิจัยเลือกพื้นที่เก็บข้อมูลคำเรียกประเภทผีในอุบลราชธานีเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ยังมีความ เข้มข้นของภาษาอีสานมาก (สุวิไล เปรมศรีรัตน์, 2547) และใช้เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ชนบทของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 10-14) เพื่อคัดเลือกพื้นที่ในการเก็บข้อมูลมาทั้งหมด 4 อำเภอได้แก่ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอเดชอุดม อำเภอดอนมดแดง และอำเภอม่วงสามสิบซึ่งทั้ง 4 อำเภอนี้มีความ เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน การทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ และยังมีการรักษาภาษาและวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผีของอุบลราชธานีได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยเก็บ รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาทั้งหมด 40 คน จำแนกเป็นอำเภอละ 10 คน โดยผู้บอก ภาษาจะต้องเป็นผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีเป็นภาษาแม่ ไม่เคยย้ายภูมิลำเนาไปอำเภอหรือ จังหวัดอื่น มีอายุ 50 ปีขึ้นไป และเป็นเพศหญิงหรือเพศชายก็ได้

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้อภิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมาย โดยเริ่มจากระบุมิติแห่งความแตกต่าง ระบุนิยามลักษณะของแต่ละมิติ และจะนำมาจัดจำพวกแบบ ชาวบ้าน (Folk Taxonomy) เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์และลำดับชั้นของคำเรียกผีในจังหวัด อุบลราชธานีที่จะสะท้อนให้เห็นกระบวนการคิดและเข้าใจถึงวัฒนธรรมของชาวอุบลราชธานีต่อไป

ผลการศึกษาพบว่า คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีผีทั้งหมด 40 คำ ได้แก่ ‘กระสือ’ ka²su:¹ ‘กระหัง’ ka²han¹ ‘กุมารทอง’ ku²ma:n³tho:n³ ‘กองกอย’ ko:n²ko:j² ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴ caw⁶tha:n³ ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:²/ na:n³fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ ‘นางตะเคียน’ na:n³ta²khian³ ‘นางตานี’ na:n³ta:²ni:³ ‘นางไม้’ na:n³maj⁶ ‘ผี’ phi:¹ ‘ผีน้ำ/ผีเจือก’ phi:¹na:m⁶/phi:¹ηwak⁶ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีน้า’ phi:¹ta:²he:k⁶/ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:²j³ho:n¹ ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:¹me:⁴ma:n³ ‘ผีให้’ phi:¹thaj⁶ ‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹swa⁶/phi:¹ban²pha² bu⁵lut¹ ‘ผีบังบด’ phi:¹ban²bot¹ ‘ผีโป่ง’ phi:¹po:n⁴ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/ caw⁶pu:⁴ ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/ phi:¹dong² ‘ผีพราย’ phi:¹pha:j³ ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘ผีแม่มาয়’ phi:¹me:⁴ha:n⁶ ‘ผีเรื่อน’ phi:¹hwan³ ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:¹lak¹mwan³/phi:¹ba:n⁶ phi:¹mwan³ ‘ผีसांग/มาร’ phi:¹sa:n¹/ma:n³ ‘ผีห้า’ phi:¹ha:⁴ ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/ phi:¹nw:n¹ ‘เปรต’ phe:⁵/pe:t⁵ ‘ปอบ’ po:p⁵ ‘ผีเป่า/ผีโพง’ phi:¹paw⁶/ phi:¹pho:n³ ‘แม่เก่าแม่หลัง’ me:⁴kaw⁴me:⁴lan¹ ‘แม่โพงสพ’ me:⁴pho:³sop¹ ‘แม่ธรณี’ me:⁴tho:³la:²ni:³ ‘ยมบาล’ jom³ma²ba:n² ‘ลูกกรอก’ lu:k⁶ko:k⁵ ‘สัมภเวสี’ sam¹pha²we:³si:¹ และ ‘อารักษ์’ ʔa:²hak⁴

คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีมีมิติแห่งความแตกต่างทางความหมายทั้งหมด 9 มิติ แบ่งออกเป็นมิติแห่งความแตกต่างทางความหมายพื้นฐาน 2 มิติ ได้แก่ มิติเรื่อง “คุณโทษ” และ มิติเรื่อง “ร่างกาย” และมิติความแตกต่างทางความหมายอื่น ๆ อีก 7 มิติ ได้แก่ มิติเรื่องอาหาร, ที่อยู่, หน้าที่, ที่มา, เพศ, อายุ และ ลักษณะพิเศษ มิติแห่งความแตกต่างทางความหมายสามารถทำให้จำแนกความแตกต่างของคำเรียกประเภทผีแต่ละคำได้ เช่น มิติเรื่อง “คุณโทษ” ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [ให้โทษ] และ [ให้คุณ] เป็นมิติที่จำแนก ผีให้ phi:¹thaj⁶ และ ‘ผีเรื่อน’ phi:¹hwan³ มิติเรื่อง “ร่างกาย” ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [ไม่มีร่างกาย] และ [มีร่างกาย] ทำให้สามารถจำแนกคำว่า ‘ปอบ’ po:p⁵ และคำว่า ‘ผีห้า’ phi:¹ha:⁴ ออกจากกัน มิติเรื่อง “อาหาร” ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [กินของไม่สะอาด] และ [กินของสะอาด] ทำให้สามารถจำแนกคำว่า ‘ลูกกรอก’ lu:k⁶ko:k⁵ และคำว่า ‘กุมารทอง’ ku²ma:n³tho:n³ มิติเรื่อง “ที่อยู่” ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [ไม่มีที่อยู่] [อยู่ที่ตาย] [อยู่บนสวรรค์] [อยู่ในศาล] [อยู่ที่บ้าน] [อยู่ในต้นไม้] [อยู่ในต้นตะเคียน] [อยู่ในต้นกล้วยตานี] [อยู่ในจอมปลวก], [อยู่ในป่า], [อยู่ที่นา] [อยู่ในน้ำ] [อยู่ต่างมิติ] [อยู่ในนรก] จำแนกระหว่างคำว่า ‘นางตะเคียน’ na:n³ta²khian³ ที่มีอรรถลักษณะ [อยู่ในต้นตะเคียน] และ

‘นางตานี’ na:ŋ³ta:²ni:³ ที่มีวรรณลักษณะ [อยู่ในต้นกล้วยตานี] มิติเรื่อง “หน้าที่” ประกอบด้วยวรรณลักษณะ [ดูแลบ้าน] [ดูแลนา] [ดูแลป่า] [ดูแลแหล่งน้ำ] [ดูแลข้าว] [ดูแลดิน] [ให้ลาภ] [ดูแลหมู่บ้าน] [ดูแลเมือง] [ลงโทษ] [ให้กำเนิด] เช่น [ดูแลข้าว] สามารถจำแนกคำว่า ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹ ออกจากคำว่า แม่ธรรณี me:⁴tho:³la:²ni:³ ที่มีวรรณลักษณะ [ดูแลดิน] มิติเรื่อง “อายุ” ประกอบด้วยวรรณลักษณะ [ผู้ใหญ่] เช่น ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ และ [เด็ก] เช่น ‘กุมารทอง’ ku²ma:n³tho:n³ มิติเรื่อง “เพศ” ประกอบด้วยวรรณลักษณะ [ชาย] และ [หญิง] เช่น ใช้จำแนกคำว่า เทพบุตร the:p⁶pha²but¹ ที่มีวรรณลักษณะ [ชาย] และคำว่า ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi:²da:² ที่มีวรรณลักษณะ [หญิง] มิติเรื่อง “ที่มา” ประกอบด้วยวรรณลักษณะ [ตายไม่ปกติ] เช่น ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:¹me:⁴ma:n³[กระทำความผิด] เช่น ‘ปอบ’ po:p⁵ และ [ว่าน] เช่น ‘ผีพราย’ phi:¹pha:j³ มิติเรื่อง “ลักษณะพิเศษ” ประกอบด้วยวรรณลักษณะ [รูปร่างผิดปกติ] [สืบทายาท] [มีกระดัง] [ร้องก้องกอย] [ต้องการผู้ชาย] [เป็นบรรพบุรุษ] [เจ้าของที่] [แม่ในอดีตชาติ] [มีแสง] [รู้ญาติ] เช่น ‘เปรต’ phe:⁵/pe:t⁵ ประกอบด้วยวรรณลักษณะ [รูปร่างผิดปกติ] ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ประกอบด้วยวรรณลักษณะ [เป็นบรรพบุรุษ]

ผลการการจัดจำพวกแบบชาวบ้านของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี ตามทฤษฎีของเบรนท์ เบอร์ลิน (Berlin, 1992) สามารถจัดได้ 5 ลำดับชั้น ดังนี้

ชั้นที่ 1 unique beginner (จุดเริ่มต้นหนึ่งเดียว) มี 1 คำ คือคำว่า ผี phi:¹ ซึ่งเป็นคำที่เป็นจุดเริ่มต้นและเป็นคำที่รวมคำเรียกประเภทผีไว้ทั้ง 39 คำ

ชั้นที่ 2 life form (รูปแบบชีวิต) มีทั้งหมด 2 คำ คือ ‘อาร์ักษ์’ ʔa:²hak⁴ และ ‘ผีसांग/มาร’ phi:¹sa:n¹/ma:n³

ชั้นที่ 3 generic (บอกหมวด) มี 21 คำ ได้แก่ ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹swa⁶/phi:¹ban²pha²bu⁵lut¹ ‘เจ้าที่เจ้าทาง’ caw⁶thi:⁴caw⁶tha:n³ ‘นางไม้’ na:ŋ³maj⁶ ‘กุมารทอง’ ku²ma:n³tho:n³ ‘ผีตายโหง’ phi:¹ta:j³ho:n¹ ‘สัมภเวสี’ sam¹pha²we:³si:¹ ‘ลูกกรอก’ lu:k⁶ko:k⁵ ‘ยมบาล’ jom³ma²ba:n² ‘แม่เก่าแม่หลัง’ me:⁴kaw⁴me:⁴lan¹ ‘ผีป่า/ผีพง’ phi:¹paw⁶/ phi:¹pho:n³ ‘ปอบ’ po:p⁵ ‘เปรต’ phe:⁵/pe:t⁵ ‘ผีห้า’ phi:¹ha:⁴ ‘ผีแม่มาย’ phi:¹me:⁴ha:n⁶ ‘ผีพราย’ phi:¹pha:j³ ‘ผีโป่ง’ phi:¹po:n⁴ ‘ผีบังบด’ phi:¹ban²bot¹ ‘ก้องกอย’ ko:n²ko:j² ‘กระหัง’ ka²han¹ และ ‘กระสือ’ ka²su:¹

ชั้นที่ 4 specific (เฉพาะเจาะจง) มีทั้งหมด 14 คำ ได้แก่ ‘แกน/ผีฟ้า’ the:¹/phi:¹fa:⁶ ‘เทพบุตร’the:p⁶pha²but¹ ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:² ‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi:¹lak¹muan³/phi:¹ba:n⁶phi:¹muan³ ‘ผีเรือน’ phi:¹huan³ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ‘ผีใต้’ phi:¹thaj⁶ ‘ผีห้วย/ผีหนอง’ phi:¹huaj⁵/ phi:¹no:n¹ ‘ผีป่า/ผีดง’ phi:¹pa:⁴/phi:¹dong² ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีน้า’ phi:¹ta:²he:k⁶/ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ‘นางตานี’ na:n³ta:²ni:³ ‘นางตะเคียน’ na:n³ta:²khian³ ‘ผีน้ำ/ผีเงือก’ phi:¹na:m⁶/phi:¹ŋwak⁶ ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:¹me:⁴ma:n³

ชั้นที่ 5 varietal (ลักษณะพิเศษ) มี 2 คำ คือ ‘แม่ธรณี’ me:⁴tho:³la²ni:³ และ ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹

ผลการวิเคราะห์วัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอุบลราชธานีพบว่า ผีมีความเป็นอยู่เช่นเดียวกับมนุษย์ คือมีความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ดังนี้ 1) ความต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย และการสืบทายาท และสะท้อนให้เห็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนาเรื่องกรรม เช่น ‘กระสือ’ ka²su:¹ ที่ปรากฏอรรถลักษณะ [ให้โทษ] [กระทำความผิด] [กินของไม่สะอาด] และ [สืบทายาท] เป็นการรับวิบากกรรมจากการกระทำของตนเองจากเป็นผู้ที่เคยกระทำความผิดต่อศีลธรรมหรือจารีตประเพณีในสังคมจึงต้องรับผลของการกระทำด้วยความทุกข์จากความหิวโหยจึงต้องหาอาหารและกินอาหารที่ไม่สะอาดและการสืบทอดทายาทที่แสดงให้เห็นถึงถึงการยังไม่หลุดพ้นจากสังสารวัฏ 2) ผีเป็นสิ่งที่ทั้งน่าเคารพและน่ารังเกียจโดยจำแนกจากที่มาและการกระทำต่อมนุษย์หากเป็นผีที่ให้คุณก็จะสามารถอยู่ร่วมกับมนุษย์ได้ แต่ถ้าหากไม่ให้คุณก็จะไม่สามารถอยู่ร่วมกันกับมนุษย์ได้ทำให้เกิดพิธีขับไล่ให้ออกไปจากชุมชนในที่สุด เช่น คำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้คุณ] จะปรากฏอรรถลักษณะต่างๆ ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” เสมอ ส่วนคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [ให้โทษ] จะไม่ปรากฏอรรถลักษณะต่างๆ ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” 3) ผีมีพลังอำนาจซึ่งพลังอำนาจนั้นจะมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ที่อยู่อาศัย และหน้าที่ของผีโดยผีที่มีที่อยู่อาศัยส่วนมากจะเป็นผีที่ให้คุณต่อมนุษย์ ซึ่งมักจะปรากฏอรรถลักษณะ ในมิติเรื่อง ที่อยู่ และอรรถลักษณะในมิติเรื่อง หน้าที่ร่วมกันเสมอ หากอยู่อาศัยที่ใดก็จะมีหน้าที่ดูแลรักษาสิ่งนั้นหรือสถานที่นั้น ยิ่งที่อยู่อาศัยครอบคลุมพื้นที่กว้างเท่าใดหน้าที่และอำนาจของผีก็จะกว้างและมากเช่นเดียวกัน 4) ผีกับมนุษย์มีความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพาอาศัย ผีทำหน้าที่ดูแลรักษา

สถานที่ในความรับผิดชอบของตนหรือตลบันดาลในสิ่งที่มนุษย์ได้บนบานไว้ส่วนมนุษย์ก็จะมี การตอบ แทนด้วยการแสดงความเคารพนับถือจากเครื่องเซ่นไหว้อาจจะเป็นอาหารคาวหวานและมหรสพ

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานในการวิจัยไว้ 2 ประการ พบว่าผลการศึกษาสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ประการแรก มิติเรื่องคุณโทษ และ มิติเรื่องร่างกาย เป็นมิติที่ครอบคลุมมิติด้านอื่น ๆ เนื่องจากเป็น 2 มิติแห่งความแตกต่างหลักที่สามารถจำแนกคำเรียกประเภทผีแต่ละคำได้ และประการที่สอง วัฒนธรรมและความเชื่อเรื่องผีของชาวอุบลราชธานีเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้บอกภาษาในจังหวัดอุบลราชธานียังคงประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักและยังให้ความสำคัญกับทรัพยากรทางธรรมชาติในชุมชนด้วยการใช้บทบาทของความเชื่อเรื่องผีในการควบคุมและจำกัดการใช้ทรัพยากรในชุมชนรวมถึง บทบาทที่ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในการประกอบอาชีพด้านการเกษตร และจากการ ทบทวนวรรณกรรมและการศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีในครั้งนี้ผู้วิจัยจะ อภิปรายผลการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นต่อไปนี้ 1) ปัจจัยที่ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องผียังคงอยู่ใน สังคมของชาวอุบลราชธานี 2) ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีมีหมอลำเป็นองค์ประกอบสำคัญ 3) พิธีล่ำผีฟ้ามีบทบาทในการรักษาโรค 4) วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับผีที่มีความสัมพันธ์กับบทบาท ทางเพศใน และ 5) คำเรียกประเภทผีหลายคำมีความหมายเดียวกัน มีรายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องผียังคงอยู่ในสังคมของชาวอุบลราชธานี

ความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวอุบลราชธานีซึ่งมีความเชื่อและประกอบ พิธีกรรมเกี่ยวกับผีเป็นหลัก จนกระทั่งมีความเชื่อทางศาสนาทั้งพุทธและศาสนาพราหมณ์เข้ามาราว พุทธศตวรรษที่ 14 พุทธศาสนาในอีสานเป็นความเชื่อที่ผ่านการวิวัฒน์ภายใต้ระบบวัฒนธรรมความ เชื่อของท้องถิ่นที่หลากหลายจนกลายเป็นศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน (popular buddhism) ปัจจุบัน สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้าด้านการสื่อสาร การเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้สะดวกและ รวดเร็ว ความเชื่อในหลักของเหตุและผลแบบคนรุ่นใหม่ย่อมมีผลต่อวัฒนธรรมและความเชื่อเรื่องผีที่ เป็นวัฒนธรรมการรวมกลุ่มที่จะค่อยๆเปลี่ยนแปลงไปเป็นวัฒนธรรมแบบปัจเจก สอดคล้องกับขงยูท

บรูาสีทส์ (2558: 107) กล่าวว่า ความเชื่อในหลักเหตุผลและกฎหมายของคนรุ่นใหม่จะเข้ามาควบคุมสังคมส่งผลให้วัฒนธรรมแบบปัจเจกค่อยๆเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมแบบรวมกลุ่ม

ความเชื่อเรื่องผีในอุบลราชธานีได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงในขั้นแรกเมื่อความเชื่อกระแสหลักหรือศาสนาเข้ามาอิทธิพลในสังคมอีสาน แต่ก็ยังสามารถผสมผสานกลมกลืนเข้ากับความเชื่อทางศาสนาได้เป็นอย่างดี ในปัจจุบันมีผู้ตั้งคำถามเกี่ยวกับการมีอยู่และความสำคัญของความเชื่อเรื่องผีมากมายท่ามกลางสังคมที่ทันสมัยการสื่อสารและเข้าถึงข้อมูลอย่างไร้ขีดจำกัด จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าเมื่อชาวอุบลราชธานีรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาย่อมส่งผลกระทบต่อความเชื่อหรือวัฒนธรรมแบบเดิม ความเชื่อเรื่องผีหรือพิธีกรรมบางอย่างถูกลดบทบาทและความสำคัญลงและยังคงอยู่เพื่อในบางชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีหลายพื้นที่ที่ความเชื่อเรื่องผีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องยังคงอยู่และปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมสมัยใหม่ด้วยการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบหรือรูปแบบบางประการของพิธีกรรม

ปัจจัยที่ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องผียังคงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงนี้ ประการแรกคือความเชื่อเรื่องผีมีบทบาทและเกี่ยวข้องกับทุกช่วงขณะชีวิตของชาวอุบลราชธานี สอดคล้องกับ นิวัฒน์ หนองเกษม (2558: 91) กล่าวว่า วิถีชีวิตของชาวอีสานจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีอยู่เสมอ เช่น การทำพิธีบอกผีตาแสด ในต้นฤดูการที่มีการทำไร่ไถนาการขอฝนจากผีฟ้าพญาแถน การนับถือบูชาผีบรรพบุรุษ ผีประจำสถานที่ เป็นต้น

ประการที่สอง อิทธิพลจากศาสนาซึ่งมีความเชื่อกระแสหลักมีแนวคิดบางประการที่สอดคล้องและส่งเสริมความเชื่อเรื่องผีให้มีความหนักแน่นยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ อธิพงษ์ มีโรตง (2554: 115) กล่าวถึงพัฒนาการด้านความเชื่อเมื่อมีพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในภายหลัง ศาสนาพุทธมีลักษณะที่เป็นรากฐานความเชื่อและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผี ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิด แนวคิดเรื่องกรรมที่เชื่อมโยงกับสังสารวัฏเพื่อเป็นการอธิบายการเกิดใหม่และเงื่อนไขที่แตกต่างของชีวิตที่เกิดจากผลของการกระทำ และแนวคิดเกี่ยวกับการลงโทษหรือให้รางวัลจากสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์อยู่ก่อนแล้วเป็นการสนับสนุนความเชื่อเดิมให้มีน้ำหนักและดูเป็นเหตุผลมากขึ้นเป็นการตีความใหม่ให้เข้ากับความเชื่อเดิมและสามารถนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตได้อย่างกลมกลืน

ประการที่สาม องค์ประกอบในประเพณีและพิธีกรรมที่มีความสนุกสนานเพลิดเพลิน ดังเช่นพิธีเลี้ยงผีปู่ตาและประเพณีบุญบั้งไฟหลังจากเสร็จสิ้นขั้นตอนพิธีกรรมแล้วก็จะมีการแสดงหมอลำซึ่งเป็นที่นิยมในปัจจุบันและญาติพี่น้องเพื่อนฝูงที่อยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงและผู้ทำงานต่างถิ่นจะนัดหมายพบปะกันในประเพณีบุญบั้งไฟและพิธีเลี้ยงผีปู่ตา ชาวบ้านหรือผู้เข้าร่วมพิธีเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน จนกลายเป็นประเพณีและพิธีกรรมในรอบปีที่ทุกคนรอคอย สอดคล้องกับ วิลเลียม บาส คอม (William Bascom, อ้างถึงใน ศุภลักษณ์ ใจวัง, 2558: 81-82) กล่าวถึง พิธีกรรมในมุมมองของโครงสร้างและหน้าที่ทางคติชนมีหน้าที่ในการให้ความเพลิดเพลินและการพบปะสังสรรค์ระหว่างครอบครัวช่วยลดความตึงเครียดและความวิตกกังวลให้หมดสิ้นไป ดังนั้น ความบันเทิงหรือความเพลิดเพลินจึงทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีเกิดความสนุกสนานผ่อนคลายและเป็นกลวิธีนำพาคนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีมากขึ้น

ประการที่สี่ การร่วมมือกันของคนในสังคมและบทบาทของผู้นำชุมชน ผู้นำในชุมชนเป็นผู้นำพากิจกรรมหรือกระบวนการของพิธีกรรมและความเชื่อในชุมชนทั้งประเพณีพิธีกรรมประจำปี เช่น บุญบั้งไฟ บุญเข้าพรรษาและบุญข้าวจี เป็นต้น พิธีกรรมส่วนบุคคล เช่น พิธีการบ่าหรือบนบาน พิธีขอขมา และพิธีเสียดเคราะห์ เป็นต้น และพิธีกรรมของชุมชน เช่น ประเพณีทอดผ้าป่า และพิธีทอดกฐิน เป็นต้น สอดคล้องกับโซลิต แวงสร้อย (2561: 324) ผู้นำชุมชนและผู้นำทางจิตวิญญาณ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายก อบต. เต่าจ้ำ หมอสูตรขวัญ มัคทายก พระสงฆ์และเจ้าอาวาส เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมและพิธีกรรมร่วมกับประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน

ประการที่ห้า การทำให้ความเชื่อเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ประเพณีและพิธีกรรมในอุบลราชธานีจำนวนมากได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมให้กลายเป็นการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ช่วยส่งเสริมประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของท้องถิ่นให้สามารถคงอยู่ได้ สอดคล้องกับ ปิยลักษณ์ โพธิ์วรรณ (2559: 109) ประเพณีในอีสานจำนวนมากแปรเปลี่ยนเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ และประเพณีบุญข้าวประดับดินที่มีพ่อค้าแม่ค้ารับทำห่อข้าวน้อยและประกอบพิธีกรรมแทนลูกหลาน

ความเชื่อเรื่องผีของคนอีสานนี้เป็นรากฐานของความเชื่อประเภทอื่น ๆ และได้มีการผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนาภายหลัง ความเชื่อเรื่องผีมิได้มีความสำคัญลดลง เพราะเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อนและมีรากฐานที่เหนียวแน่นผ่านการอบรมสั่งสอน ถ่ายทอดปลูกฝังมาจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านแนวทางในการดำรงชีวิต ผ่านพิธีกรรมต่างๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดมาจนบางพิธีกรรมกลายเป็นประเพณีและส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เนื่องด้วยองค์ประกอบและบทบาทที่สำคัญหลายประการ รวมถึงการส่งเสริม สนับสนุนของผู้นำในทุกภาคส่วนและการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพิธีกรรมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องผีและประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องยังสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสังคมความหลากหลายและการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2. ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีมีหมอลำเป็นองค์ประกอบสำคัญ

หมอลำเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีความสำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของภาคอีสานที่มีการสืบทอดต่อกันมาอย่างช้านาน สันนิษฐานว่าพิธีกรรมลำผีฟ้าอาจเป็นต้นกำเนิดของหมอลำก่อนที่จะมีการพัฒนาการเป็นการลำประเภทต่าง ๆ สอดคล้องกับ เพชรลดา บัวแก้ว (2538: 109) กล่าวว่าพบหลักฐานทางโบราณคดีอายุ 3000 ปี ที่มีลวดลายคนเป่าแคนและร้ายรำคล้ายกำลังลำเข้าทรงผีฟ้าบนขวานสัมฤทธิ์ในเมืองทองซอน ประเทศเวียดนาม นับได้ว่าหมอลำเป็นองค์ประกอบและมีบทบาทที่สัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีมาอย่างช้านานก่อนจะมีการพัฒนาเป็นหมอลำในลักษณะต่างๆ โดยในแต่ละท้องถิ่นจะมีเอกลักษณ์ในการขับลำเฉพาะตัวผ่านความสามารถของหมอลำ ในการใช้ทำนองน้ำเสียง และภูมิปัญญาของแต่ละถิ่น ดังเช่นในจังหวัดอุบลราชธานีจะมีลักษณะของทำนองลำที่เก่าแก่เป็นเอกลักษณ์ของถิ่นและเป็นแบบฉบับมาอย่างช้านาน สอดคล้องกับ พิมพ์ทอง ภูโสภา (2533: 3) กล่าวว่า หมอลำกลอนทำนองอุบลราชธานีเป็นแบบฉบับที่มีความเก่าแก่ไม่ต่ำกว่า 100 ปี จึงกล่าวได้ว่าหมอลำเป็นสื่อพื้นบ้านที่เก่าแก่ ผูกพันกับวิถีชีวิต และมีความสำคัญต่อชาวอุบลราชธานีอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของชาวอุบลราชธานีมักจะมีการขับลำเป็นองค์ประกอบในพิธีกรรมเสมอ อาจเป็นเพียงบทสวดที่มีการใช้ทำนองหรือการขับลำที่เป็นเอกลักษณ์ในพิธีสู่ขวัญ และพิธีแต่งแก้เสียเคราะห์ หรือการขับลำประกอบกับเครื่องดนตรีพื้นบ้านในพิธีลำผีฟ้า การแสดงของคณะหมอลำในประเพณีประจำปีในประเพณีบุญบั้งไฟ และการแก้บนในประเพณีไหว้ผีปู่ตา จึงกล่าวได้ว่าหมอลำมีความสัมพันธ์และมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญต่อพิธีกรรมที่

เกี่ยวข้องกับผีของชาวอุบลราชธานีซึ่งสามารถสร้างทั้งความศักดิ์สิทธิ์และความเปล็ดเปล็นให้กับพิธีกรรมได้ สอดคล้องกับ จินดา แก่นสมบัติ (2552: 193-194) กล่าวว่า รูปแบบโครงสร้างลายแคน ประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้ามีลักษณะทางเสียงที่สามารถถ่ายทอดความรู้สึก เชื่อมั่น ศรัทธา ความกระฉับกระเฉงประกอบกับรูปแบบของทำนองลำมีโครงสร้างหลักของทำนองประกอบด้วยกลุ่มโน้ตเสียงยาวสลับกับกลุ่มโน้ตเสียงสั้นโดยใช้การเอื้อนลักษณะพิเศษที่เป็นเอกลักษณ์และมีเนื้อหาอ่อนหวาน เชื่อเชิญให้ความรู้สึกถึงความเชื่อมั่น ความศรัทธา การเคารพบูชาอย่างสูงสุด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บริวารผีฟ้าและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีความเชื่อ ความศรัทธา การเคารพบูชาในผีฟ้า ผีแถน ผีบรรพบุรุษ จึงเป็นเหตุให้บริวารผีฟ้าที่เข้าร่วมในพิธีกรรมร่วมกันพ้องรำชณะประกอบพิธีกรรม

กล่าวได้ว่าความบันเทิงหรือสื่อบันเทิงบ้านหมอลำของชาวอุบลราชธานีที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรม หรือการจัดการแสดงในงานมหรสพในปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญต่อสังคมเป็นอย่างมาก เช่น การให้ความบันเทิง การรักษาโรค การควบคุมสังคม เป็นสื่อสำหรับถ่ายทอดมโนทัศน์ และภูมิปัญญาของท้องถิ่น สอดคล้องกับ สันตุสิทธิ์ บริวงษ์ตระกูล (2560: 82) กล่าวว่า สื่อพื้นบ้านหมอลำเป็นสถาบันย่อยทางสังคมที่ทำหน้าที่ของตนเสมือนอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกาย คือมีหน้าที่รักษาวัฒนธรรม และการควบคุมทางสังคม เช่น ความเชื่อ และ นิทาน ทำนองและจังหวะในการเอื้อนของหมอลำหรือเสียงเครื่องดนตรีมีบทบาทสำคัญต่อพิธีกรรมที่จะช่วยเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ความเปล็ดเปล็น สมาชิกในสังคมได้ทำกิจกรรมร่วมกัน สร้างเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคมผ่านความเปล็ดเปล็นในประเพณีและพิธีกรรมซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ยังคงอยู่ต่อไป

3. พิธีลำผีฟ้ามีบทบาทในการรักษาโรค

สาเหตุของอาการเจ็บป่วยตามความเชื่อของชาวอุบลราชธานีส่วนหนึ่งเชื่อว่าเกิดจากการทำความผิดจากจารีตประเพณีในสังคมหรือเกิดจากการกระทำของผี เมื่อผู้ป่วยเข้ารับการรักษาจากการแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หายขาด หรือเกิดความวิตกกังวลจากการคาดหวังผลของการรักษา และการตีความสาเหตุของอาการป่วยจนมากเกินไปอาจส่งผลให้หมดกำลังใจในการดำเนินชีวิต จึงเลือกเข้ารับการรักษาด้วยการแพทย์ทางเลือก การรักษาอาการป่วยด้วยพิธีลำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่สืบ

ทอดกันมาช้านานเป็นรักษาโดยการอ้อนวอนและอัญเชิญผีฟ้าให้มาช่วยรักษา เนื่องจากมีความเชื่อว่าอาการเจ็บป่วยของมนุษย์ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการละเมิดต่อผีบางชนิด

ผีฟ้าจะบอกกล่าวถึงลักษณะอาการและสาเหตุที่ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยนำไปสู่การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามจารีตประเพณีของสังคม พิธีการล่ำผีฟ้าประกอบไปด้วย หมอลำผีฟ้าหรือนางเทียม เป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับผีฟ้า หมอแคน ผู้ป่วย คายรักษาหรือเครื่องสังเวทยุชา และบุคคลใกล้ชิดหรือญาติของผู้ป่วย ขั้นตอนในการล่ำผีฟ้าโดยหมอลำผีฟ้าจะเริ่มพิธีด้วยการคุกเข่าตรงหน้าเครื่องบูชา แล้วจึงเชิญผีฟ้าให้มารับเครื่องบูชา หมอลำผีฟ้าจะ “ล่ำส่อง” จนทราบสาเหตุแห่งการเจ็บป่วยถ้าสาเหตุนั้นเกิดจากผีฟ้า หมอลำผีฟ้า ก็จะขับลำน้าอ้อนวอน หมอแคนจะเป่าแคนประกอบการล่ำผีฟ้า บริวารผีฟ้าหรือผู้ป่วยบางรายจะฟ้อนบูชาผีฟ้าด้วย

การล่ำผีฟ้าเป็นการรักษาจากสาเหตุที่เกิดจากความสัมพันธ์ของบุคคลและจิตใจ อีกทั้งองค์ประกอบในพิธีกรรมมีส่วนสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นและคลายความวิตกกังวล ทำนองและจังหวะที่ใช้ในพิธีล่ำผีฟ้ามีผลกับการรักษาในทางการแพทย์เรียกว่า ดนตรีบำบัดส่งผลต่อสภาวะทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม ด้วยความความสนุกสนานเร้าใจและสร้างบรรยากาศความศักดิ์สิทธิ์จากท่วงทำนอง ผู้เข้าร่วมพิธีจึงร่วมกันฟ้อนรำซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวร่างกาย ทำให้เกิดสภาวะสมดุลระหว่างร่างกายและจิตใจ ส่งผลให้การรักษามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ กฤติยา แสงเจริญ (2527, อ้างถึงใน กลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย, 2546: 34) กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้การรักษาด้วยพิธีล่ำผีประสบความสำเร็จ ได้แก่ ประการแรก ผู้ป่วยเกิดจากความเชื่อมั่นว่าจะหาย ประการที่สอง ผู้นำในพิธีเข้าใจผู้ป่วยเนื่องจากอยู่ในชุมชนหรือวัฒนธรรมเดียวกัน ประการที่สาม การได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการล่ำผีฟ้ามีผลทั้งด้านจิตใจและร่างกาย ประการที่ห้า ผู้ป่วยได้ระบายปัญหาและได้รับกำลังใจ รวมถึงคำแนะนำ ประการที่หก รู้สึกได้รับการปกป้องและปลอดภัยจากการใช้ฝ้ายผูกข้อมือนในพิธีกรรม และประการสุดท้าย การล่ำและเสียงดนตรีช่วยให้ผู้ป่วยเปิดใจมากขึ้นทำให้การรักษามีประสิทธิภาพ

การรักษาโรคด้วยพิธีล่ำผีฟ้าเป็นการรักษาสภาวะทางจิตใจ และโรคที่รักษาหายมักจะเป็นโรคทางจิตเวช เช่น โรคเครียด นอนไม่หลับ เก็บตัวไม่ยอมเข้าสังคมและความสับสน เป็นต้น และเนื่องด้วยความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อผีฟ้าที่ได้รับการถ่ายทอด สั่งสอน มาจากบรรพบุรุษประกอบ

กับองค์ประกอบหรือบรรยากาศในพิธีกรรมการได้รับความอบอุ่นและความเข้าใจจากบุคคลรอบข้าง ช่วยรักษาเยียวยาจิตใจของผู้ป่วย นำมาสู่ความมั่นคงทางจิตใจและพร้อมที่จะต่อสู้กับความเครียดที่ และอาการป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อไป

4. วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับผีที่สัมพันธ์กับบทบาททางเพศ

จากการศึกษาคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีพบว่าคำเรียกประเภทผีที่ประกอบด้วยอรรถลักษณะ [หญิง] และ [ชาย] ในมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง เพศ ซึ่งสามารถพบคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [หญิง] คือผีที่เป็นเพศหญิง ได้แก่ ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:² ‘แม่ธรณี’ me:⁴tho:³la²ni:³ ‘แม่โพสพ’ me:⁴pho:³sop¹ ‘นางไม้’ na:ŋ³maj⁶ ‘นางตานี’ na:ŋ³ta:²ni:³ ‘นางตะเคียน’ na:ŋ³ta:²khian³ ‘ผีตายทั้งกลม’ phi:¹mme:⁴ma:³ ‘แม่เก่าแม่หลัง’ me:⁴kaw⁴me:⁴lan¹ ‘ผีแม่มาย’ phi:¹me:⁴ha:^ŋ⁶ และ ‘กระสือ’ ka²su:¹ และคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [ชาย] หรือผีที่เป็นเพศชาย ได้แก่ ‘แถน/ผีฟ้า’ the:¹/phi:¹fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ ‘ผีหลักเมือง/ผีเมือง’ phi:¹lak¹mwan³/phi:¹mwan³ ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶pu:⁴ ‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีนา’ phi:¹ta:²he:^k/phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ‘กุมารทอง’ ku²ma:³tho:^ŋ³ และ ‘กระหัง’ ka²han¹

คำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีพบคำเรียกประเภทผีที่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย เนื่องจากอุบลราชธานีส่วนมากยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรม อุบลราชธานีมีพื้นที่ทั้งหมด 9,840,000 ไร่ซึ่งนับว่ามีพื้นที่มากที่สุดของภาคอีสานรองจากจังหวัดนครราชสีมา เป็นเนื้อที่ถือครองด้านการเกษตรทั้งหมด 5.8 ล้านไร่ ซึ่งในอดีตหรือสังคมเกษตรกรรมมนุษย์ให้ความสำคัญกับเพศหญิง เนื่องจากเป็นเพศแห่งการให้กำเนิด เป็นสัญลักษณ์แห่งชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ สถานภาพของเพศหญิงในยุคโบราณจึงมีความศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่าพลังธรรมชาติ ซึ่งคมกฤษ อยู่เติกเค่ง (2563 : ออนไลน์) กล่าวว่าสถานะความเป็นแม่เป็นสถานภาพที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เปรียบได้กับธรรมชาติ เพราะธรรมชาติให้ชีวิตและเป็นสิ่งที่มนุษย์เคารพยำเกรง ผู้หญิงจึงเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ ในศาสนาฮินดูจึงใช้คำว่า ศักติ แปลว่า พลัง เห็นได้จาก แม่ธรณี และ แม่โพสพ ที่เป็นตัวแทนหรือผู้ดูแลดินและข้าวที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและชีวิต สอดคล้องกับ คมกฤษ อยู่เติกเค่ง และอานันท์ นาคคง (2563 : ออนไลน์) กล่าวว่า ในอดีตมนุษย์อยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับการกำเนิดชีวิตและความมั่นคงของชีวิต ผู้หญิงจึงเปรียบเป็นธรรมชาติที่ให้ชีวิต และการปฏิบัติต่อแม่ที่ให้ชีวิตมีทั้ง

ส่วนของความเชื่อ การสยบยอม การเอาอกเอาใจ และบางช่วงเวลาแม่ก็สามารถให้โทษด้วยภัยทางธรรมชาติ ผีผู้หญิงจึงสะท้อนถึงรากเหง้าของสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมที่ผู้หญิงเคยเป็นใหญ่และสังคมยังนิยมนิยามความสมบูรณ์แบบของผู้หญิงในบทบาทของแม่และเมีย ดังผลการศึกษาที่ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าหากผู้หญิงที่ไม่ประสบความสำเร็จในฐานะแม่ หรือ เมีย จะไม่ได้รับการยอมรับในสังคม ดังในกรณี ‘ผีแม่ม่าย’ phi:¹me:⁴ha:^ŋ ที่ไม่ประสบความสำเร็จในฐานะ “เมีย” และ ‘ผีแม่เก่าแม่หลัง’ me:⁴kaw⁴ me:⁴lan¹ ที่ไม่ประสบความสำเร็จในฐานะ “แม่”

เมื่อพุทธศาสนาเริ่มแผ่ขยายเข้ามาและรับพุทธศาสนาเข้ามาทำให้เกิดวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ มาริสา บัวแก้ว (2560 : 5) กล่าวว่าเมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิจึงเริ่มเกิดวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ขึ้นเนื่องจากศาสนาทั้งหลายล้วนแล้วแต่เป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเพศชาย จากผลการศึกษาพบว่าคำเรียกประเภทผีที่มีอรรถลักษณะ [ชาย] หรือผีที่เป็นเพศชายส่วนมากจะเป็นผีดีหรือที่ให้คุณต่อมนุษย์ ซึ่งมักจะมีหน้าที่ในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง เช่น ‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi:¹pu:⁴ta:²/caw⁶ pu:⁴ มีหน้าที่ดูแลปกครองหมู่บ้าน และเป็นผีที่มีลักษณะตามสังคมที่ผู้ชายเริ่มมีบทบาทคือผีที่ถือเพศเป็นเพศชาย และเมื่อชุมชนเริ่มมีการจัดการ และปกครองโดยมีผู้นำชุมชนอย่างชัดเจนจึงเกิดผีตาปู่ขึ้น โดยการให้ลำดับความสำคัญของเพศชายในลักษณะของนักปกครอง ดังเช่น ผีปู่ตาที่เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านและเชื่อว่ามีอำนาจครอบคลุมทุกสรรพสิ่งในหมู่บ้านทั้งผู้คน ทรัพยากร และผีที่อาศัยอยู่ตามทรัพยากรต่างๆ ภายในหมู่บ้าน

ผู้นำในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีก็มีความเกี่ยวข้องกับบทบาททางเพศเช่นเดียวกัน ในอดีตผู้นำพิธีกรรมมักเป็นเพศหญิง ดังเช่น ผู้นำและผู้เข้าร่วมพิธีในพิธีลำผีฟ้า หรือ พิธีการเช่นผีปู่ตา ดังที่ ปราณี วงษ์เทศ (2549: 111-126) กล่าวว่า ผู้นำในพิธีกรรมและผู้ร่วมพิธีลำผีฟ้าจะเป็นหญิงทั้งหมด บทบาทของหมอผีฟ้าเป็นเหมือนกับแม่ที่ดูแลลูกหลานที่เจ็บป่วยหรือเดือดร้อนคอยเตือนสติให้คนดำรงตนให้ดี สำหรับผีปูตานั้นเป็นชื่อเรียกผีบรรพบุรุษในลาวผู้ทำหน้าที่ติดต่อกับผีปู่ย่าหรือปู่ตา คือจ่า มักเป็นผู้หญิงที่มีอายุที่อาศัยในชุมชน แต่เนื่องด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น การเผยแผ่ศาสนา และการขาดแคลนผู้ประกอบพิธีกรรมที่เป็นหญิง ทำให้ผู้ชายเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเช่นเดียวกับผู้ประกอบพิธีกรรมที่เป็นเพศหญิงในอดีต สอดคล้องกับ สุจินต์ วงษ์เทศ (2559) กล่าวว่าผู้หญิงมีอำนาจและบทบาททางวัฒนธรรมและพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีมากกว่าชาย ย้อนกลับไปเมื่อ 3000-5000 ปีผู้หญิงเป็นผู้นำในพิธีกรรมเสมอซึ่งพบหลักฐานในภาคอีสานเป็นจำนวนมาก

ส่วนผู้ชายมักเป็นผู้นำทางศาสนาทั้งพุทธศาสนาและพราหมณ์ราว 2500 ปีก่อน ถึงแม้ว่าในอดีตเพศหญิงจะเป็นเพศที่มนุษย์ให้ความสำคัญและศาสนาพุทธที่ให้ความสำคัญกับเพศชายจะแผ่เข้ามาเป็นความเชื่อกระแสหลักการในภายหลัง แต่ทั้งทั้งเพศชายและหญิงต่างมีบทบาทหน้าที่สำคัญในสังคมที่แตกต่างกันออกไป พิจารณาได้จากผีประเภทต่างๆ ทั้งที่มีอรรถลักษณะ [หญิง] หรือผีที่เป็นหญิง ที่มีทั้งอำนาจให้เคารพยำเกรงและมีหน้าที่อำนวยโชคลาภหรือดูแลทรัพยากรที่สำคัญต่อชีวิต และผีที่มีอรรถลักษณะ [ชาย] หรือผีที่เป็นชาย มักมีหน้าที่หลักในด้านการปกครอง ถึงแม้ว่าผีเพศหญิงจะมีประเภทที่มุ่งร้ายต่อมนุษย์มากกว่าผีเพศชาย แต่ก็ต่างเป็นเครื่องมือในการสั่งสอนผู้คนและควบคุมสังคม เช่นเดียวกับพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในอดีตที่ต้องมีผู้นำหรือผู้ประกอบพิธีเป็นหญิง เนื่องจากเชื่อว่าเพศหญิงสามารถติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ดี ผู้วิจัยพบว่าในจังหวัดอุบลราชธานีมีเพียงผู้นำในพิธีล่ำผีฟ้าเท่านั้นที่ยังคงเป็นเพศหญิง และในปัจจุบันพบผู้ทำพิธีที่เป็นเพศชายในจำนวนมากเนื่องด้วยปัจจัยด้านความรู้ความสามารถ การยอมรับของคนในชุมชน และปัจจัยความขาดแคลนผู้สืบทอดหรือผู้นำในพิธีกรรมที่เป็นเพศหญิง

5. คำเรียกประเภทผีหลายคำมีความหมายเดียวกัน

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายพบว่าคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีมีคำเรียกประเภทผีที่มีหลายรูปคำแต่ใช้แทนสิ่งเดียวกันหรือความหมายเดียวกันได้ เนื่องจากผู้บอกภาษามีการใช้คำหลายคำที่หมายถึงสิ่งเดียวกันในความหมายและบริบทเดียวกันอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ คำว่า

‘เทพ/เทวดา’ the:p ⁶ /the: ³ wa ⁴ da: ²	‘ผีห่วย/ผีหนอง’ phi: ¹ huaj ⁵ / phi: ¹ no:n ¹
‘แถน/ผีฟ้า’ the:n ¹ /phi: ¹ fa: ⁶	‘ผีป่า/ผีดง’ phi: ¹ pa: ⁴ / phi: ¹ dong ²
‘ผีหลักเมือง/ผีบ้านผีเมือง’ phi: ¹ lak ¹ mwan ³ /phi: ¹ ba:n ⁶ phi: ¹ mwan ³	‘ผีตาแฮก/ผีไร่ผีน้า’ phi: ¹ ta: ² he:k ⁶ / phi: ¹ haj ⁴ phi: ¹ na: ³
‘ผีเชื้อ/ผีบรรพบุรุษ’ phi: ¹ swa ⁶ /phi: ¹ ban ² pha ² bu: ⁵ lut ¹	‘ผีसाง/มาร’ phi: ¹ sa:n ¹ /ma:n ³
‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p ⁶ thi: ² da: ²	‘ผีน้า/ผีเงือก’ phi: ¹ na:m ⁶ /phi: ¹ ŋwak ⁶
‘ผีปู่ตา/เจ้าปู่’ phi: ¹ pu: ⁴ ta: ² / caw ⁶ pu: ⁴	‘ผีเป้า/ผีโพง’ phi: ¹ paw ⁶ / phi: ¹ pho:n ³

การใช้คำเรียกประเภทผีของผู้บอกภาษามีทั้งลักษณะการใช้รูปคำที่ต่างกันและการใช้คำซ้อน สี่พยางค์เพื่อใช้แทนความหมายหรือมโนทัศน์เดียวกัน โดยพบการใช้ในหลายลักษณะเช่น เกิดจากการ นำยืมคำในภาษาอื่นแต่มีความหมายเดียวกันมาใช้ ผู้บอกภาษาจึงใช้ทำทั้งสองคำแทนสิ่งเดียวกัน เช่น ผู้บอกภาษาใช้ทั้งคำว่า ‘เทพธิดา’ the:p⁶thi²da:² ซึ่งเป็นภาษาบาลี และคำว่า ‘นางฟ้า’ na:ŋ³fa:⁶ ซึ่งเป็นคำที่มีอยู่แล้ว แทนผีผู้หญิงที่อาศัยอยู่บนสวรรค์ หรือผู้บอกภาษาใช้ทั้งคำว่า ‘ผีเชื้อ’ phi:¹sua⁶ ที่เป็นคำเก่าที่มีอยู่แล้ว และคำว่า ‘ผีบรรพบุรุษ’ phi:¹ban² pha² bu⁵lut¹ ที่มาจากภาษา บาลีสันสกฤต หมายถึงผู้ที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่ล่วงลับไป ผู้บอกภาษาใช้คำที่มีความหมาย เหมือนกันหรือคล้ายกันเพื่อแทนมโนทัศน์เดียวกัน เช่น ใช้ทั้งคำว่า ‘ผีห้วย’ phi:¹huaj⁵ และคำว่า ‘ผี หนอง’ phi:¹ncw:ŋ¹ แทนผีที่อาศัยและมีหน้าที่ดูแลแหล่งน้ำ ซึ่งห้วยและหนองหมายถึงแหล่งน้ำ เหมือนกันแต่ห้วยจะเป็นร่องน้ำที่ไหลและเชื่อมระหว่างแหล่งน้ำ ส่วนหนองคือแหล่งน้ำหรือบ่อน้ำ ธรรมชาติที่กระจายอยู่ทั่วไป หรือใช้คำว่า ‘ผีป่า’ phi:¹pa:⁴ และคำว่า ‘ผีตง’ phi:¹dong² แทนผีที่อาศัย และมีหน้าที่ดูแลป่า ซึ่งคำว่าป่ากับตงมีความหมายเดียวกัน ทั้งผู้บอกภาษายังสามารถนำคำมาใช้ใน ลักษณะของคำซ้อนสี่พยางค์ได้ เช่นคำว่าผีบ้านผีเมือง phi:¹ba:n⁶ phi:¹ mwan³ ‘ผีไร่ผืนา’ phi:¹haj⁴ phi:¹na:³ ‘ผีห้วยผีหนอง’ phi:¹huaj⁵ phi:¹ncw:ŋ¹ ‘ผีป่าผีตง’ phi:¹pa:⁴ phi:¹dong² และ ‘ผี เป้าผีโพง’ phi:¹paw⁶phi:¹pho:ŋ³

สอดคล้องกับ มนสิการ เสงสุวรรณ (2557: 182-183) ที่ได้กล่าวถึงคำเรียกประเภทผีใน ภาษาลาวที่มีการใช้คำเรียกประเภทผีหลายคำแทนสิ่งเดียวกันในลักษณะการยืมคำจากภาษาอื่น เช่น คำว่า **ເທບພະທິດາ/ ນາງສະຫວັນ** the:p phathidā/ ná:ŋ sáwǎn ‘นางฟ้า (ลาว)’ ซึ่งคำว่า **ນາງສະຫວັນ** ná:ŋ sáwǎn เป็นคำที่มีอยู่แล้ว ส่วนคำว่า **ເທບພະທິດາ** the:p phathidā: เป็นคำยืมจาก ภาษาบาลี และการใช้คำซ้อนสี่พยางค์ เช่น คำว่า **ຜີປ່າຜີດົງ** phi:pà: phi:dóng ‘ผีป่า (ลาว)’ ซึ่งคำว่า **ປ່າ** และ **ດົງ** หมายถึงป่าเช่นเดียวกัน จากลักษณะการใช้การใช้รูปคำที่ต่างกันและการใช้เป็นคำซ้อน สี่พยางค์เพื่อใช้แทนความหมายของคำเรียกประเภทผีเดียวกันและยังพบว่ามีการใช้คำเรียกประเภทผี และความหมายคล้ายคลึงกันของคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีและภาษาลาวจึง กล่าวได้ว่าชาวอุบลราชธานีและชาวลาวมีมโนทัศน์เกี่ยวกับผีบางประเภทเช่นเดียวกัน สะท้อนถึงการ มีวัฒนธรรมและความเชื่อที่ใกล้เคียงกัน สอดคล้องกับ สอดคล้องกับ พระครูอาทรวชิรกิจ (2560: 103) กล่าวว่า ประเพณีและวัฒนธรรมของลาวและไทย โดยเฉพาะภาคภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี พื้นฐานมาจากศรัทธาความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในกายเถรวาทเหมือนกันและผู้คนมีเชื่อสายหรือ

ที่มาจากประเทศลาวหรือมีเชื้อสายอยู่ในภาคอีสานของไทย จึงสามารถกล่าวได้ว่าชาวอีสานในประเทศไทยและชาวลาวมีประเพณีและวัฒนธรรมเดียวกัน เพราะมีการถ่ายทอดประเพณีและวัฒนธรรมกันไปมาระหว่างประชาชนทั้งสองประเทศ เช่น ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ที่ชาวอีสานและชาวลาวมีการยึดถือปฏิบัติเช่นเดียวกัน

6. ความหมายของคำเรียกประเภทผีของผู้บอกภาษาที่สัมพันธ์กับอิทธิพลของภาษา

จากความหมายคำเรียกประเภทผีที่ได้จากผู้บอกภาษาคำว่า ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ ที่ผู้บอกภาษาให้ความหมายว่า เป็นผีที่อยู่บนฟ้า ส่วนคำว่า ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:²/na:n³fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ ผู้บอกภาษาส่วนมากให้ความหมายตรงกันว่าเป็นผีที่อยู่บนสวรรค์ ทั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้สอบถามผู้บอกภาษาพบว่าคำว่าฟ้ากับคำว่าสวรรค์ในความคิดของผู้บอกภาษาหมายถึงสิ่งเดียวกันหรือเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน จากการเก็บข้อมูลพบว่ามีผู้วิจัยให้ความหมายของคำว่า ‘แถน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ โดยใช้คำว่าฟ้า 32 คน ใช้คำว่าสวรรค์เพียง 8 คน ส่วนคำว่า ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ผู้บอกภาษาใช้คำว่าฟ้าเพียง 5 คน ใช้คำว่าสวรรค์ 35 คน คำว่า ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:²/na:n³fa:⁶ พบว่าผู้บอกภาษาใช้คำว่าฟ้าเพียง 9 คน ใช้คำว่าสวรรค์ 31 คน คำว่า ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ พบว่าผู้บอกภาษาใช้คำว่าฟ้าเพียง 4 คน ใช้คำว่าสวรรค์ 36 คน ซึ่งผู้บอกภาษาส่วนมากที่ให้ความหมายของคำว่า ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:²/na:n³fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ ว่าเป็นผีที่อยู่บนสวรรค์ ส่วนผู้บอกภาษาที่ให้ความหมายว่าเป็นผีที่อยู่บนฟ้ามักจะเป็นผู้บอกภาษาที่มีอายุอยู่ในช่วง 70-80 ปี

จากการเลือกใช้คำว่าฟ้า และ คำว่าสวรรค์ในการให้ความหมายของคำเรียกประเภทผีของผู้บอกภาษาจึงเป็นที่น่าสังเกตว่าปัจจัยใดที่ส่งผลให้ผู้บอกภาษาที่มีการเลือกใช้คำที่ต่างกัน ผู้วิจัยได้พิจารณาว่าการที่ผู้บอกภาษาเลือกใช้คำที่ต่างกันนั้นเป็นผลมาจากเรื่องอิทธิพลของภาษาดังจะเห็นว่าคำว่า ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:²/na:n³fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ ต่างเป็นคำที่ยืมมาจากภาษาบาลีสันสกฤตซึ่งการที่รับภาษาจากต่างประเทศคือการรับเอาความคิดหรือมโนทัศน์ของภาษานั้นเข้ามาด้วยเนื่องจากภาษามีความสัมพันธ์กับความคิด โลกทัศน์หรือระบบปริชาน ผู้บอกภาษาจึงได้เลือกใช้คำว่าสวรรค์เพื่อให้

ความหมายหรือใช้ร่วมกับคำว่า ‘เทพ/เทวดา’ the:p⁶/the:³wa⁴da:² ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:²/na:ŋ³fa:⁶ ‘เทพบุตร’ the:p⁶pha²but¹ เนื่องจากเป็นคำยืมที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตเช่นเดียวกัน แต่จะเห็นได้ว่าคำว่า ‘เทพธิดา/นางฟ้า’ the:p⁶thi²da:²/na:ŋ³fa:⁶ เป็นคำที่ผู้บอกภาษาใช้ร่วมกับคำว่าฟ้ามากกว่าคำอื่น ๆ เนื่องจากยังมีคำที่แทนมโนทัศน์เดิมอยู่คือคำว่านางฟ้า na:ŋ³fa:⁶ ส่วนคำว่า ‘แกน/ผีฟ้า’ the:n¹/phi:¹fa:⁶ เป็นคำดั้งเดิมที่มีอยู่ในภาษาอยู่แล้ว ผู้บอกภาษาส่วนมากจึงเลือกใช้คำว่า ฟ้า ซึ่งเป็นคำในภาษาเช่นเดียวกัน

7. การเก็บข้อมูลกับผู้บอกภาษาที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี นอกจากผู้บอกภาษาต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์การคัดเลือกผู้บอกภาษาที่ได้กำหนดไว้แล้ว ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้บอกภาษาที่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีโดยตรง ได้แก่ ผู้บอกภาษาในอำเภอเดชอุดมมีผู้ประกอบอาชีพหมอธรรม 1 คน ผู้บอกภาษาในอำเภอนิคมพัฒนาเมืองมีผู้ประกอบอาชีพหมอสู่ขวัญ 1 คน ผู้บอกภาษาอำเภอดอนมดแดงมีผู้ประกอบอาชีพเป็นหมอลำผีฟ้า 1 คน และผู้บอกภาษาในอำเภอม่วงสามสิบมีผู้ประกอบอาชีพเป็นเฒ่าจ้ำ 1 คน และหมอธรรม 1 คน เนื่องจากการที่ผู้บอกภาษาประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีโดยตรงย่อมมีความรู้หรือข้อมูลที่ผู้วิจัยจะสามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์ได้มากกว่าผู้บอกภาษาที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ

เมื่อผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลคำเรียกประเภทผีในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีกับผู้บอกภาษาที่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีแล้วเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้บอกภาษาไม่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผีได้มากดังที่คาดไว้ จากการสังเกตและการสอบถามในเบื้องต้นพบว่า ผู้ที่เป็นหมอธรรม หมอลำผีฟ้า หมอสู่ขวัญ และหมอจ้ำหรือเฒ่าจ้ำจะต้องมีธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติและรักษาอย่างเคร่งครัดหรือที่เรียกว่า คะลำ จึงไม่สามารถให้ข้อมูลบางประการได้ สอดคล้องกับจักรมนตรีชนะพันธ์ (2563: ออนไลน์) กล่าวว่า ในภาคอีสานจะมีหมอธรรม หมอลำผีฟ้า หมอสู่ขวัญ และหมอจ้ำถือว่าเป็นหมอพื้นบ้านที่ต้องผ่านการร่ำเรียนเวทมนต์ทั้งพุทธเวทย์และไสยเวทย์มาอย่างยาวนานต้อง รวมถึงต้องเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากบรรพบุรุษในวงศ์ตระกูล เช่น จากปู่ พ่อ หรือตา เป็นต้น และสิ่งที่สำคัญคือจะต้องถือข้อกะลำ หรือข้อห้ามให้ได้

ดังนั้นผู้บอกภาษาที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีหรือที่เรียกว่าหมอพื้นบ้านนี้จึงมีความระมัดระวังในการให้ข้อมูลมากกว่าผู้บอกภาษากลุ่มอื่น ๆ เนื่องจากต้องระมัดระวังการพูดที่อาจ

ส่งผลต่อข้อห้ามต่าง ๆ ที่ยึดถือ และการที่ผู้บอกภาษาไม่ได้ให้ข้อมูลที่ลึกหรือมากอย่างที่คาดไว้ เนื่องจากข้อมูลบางอย่างไม่สามารถเปิดเผยได้รวมถึงไม่ต้องการที่จะบอกกล่าวให้ทราบเนื่องจากอาจเป็นการเปิดเผยถึงวิชาความรู้ที่ได้ร่ำเรียนหรือถ่ายทอดมาซึ่งผู้ที่จะสามารถเรียนรู้ต่อได้ต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมและเป็นผู้ที่ได้รับเลือกเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาความเชื่อและทัศนคติเกี่ยวกับผีของภาษาไทยถิ่นอีสานโดยเปรียบเทียบปัจจัยทางสังคม เช่น รุ่นอายุ การศึกษา อาชีพ ที่อยู่อาศัย รวมถึงการเข้าถึงสื่อและความทันสมัยว่าส่งผลกระทบต่อความเชื่อและมโนทัศน์เรื่องผีและมีเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร รวมถึงเป็นการแสดงให้เห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อและโลกทัศน์เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีได้
2. ควรศึกษาตัวบทและรูปแบบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวอีสานว่ามีการเปลี่ยนแปลงตัวบทหรือพิธีกรรมอย่างไรในสังคมและเศรษฐกิจปัจจุบัน
3. ควรศึกษาคำเรียกประเภทผีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคอีสาน เช่น ผู้ไท (ภูไท) ไทดำ (ไทยทรงดำ - ลาวโซ่ง) ชาวภูย (กวย-ส่วย-เยอ) ชาวเขมร (คะแมร์) ไทข่า (บรู) เป็นต้น ซึ่งเป็นสังคมที่มีการนับถือผีมาก่อนว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีจำนวนคำเรียกประเภทผี องค์ประกอบทางความหมาย วัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีอย่างไรรวมถึงวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวอีสานกลุ่มใหญ่และวัฒนธรรมสมัยใหม่มีผลต่อคำเรียกประเภทผีและโลกทัศน์เกี่ยวกับผีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นี้หรือไม่

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กชกร โปธิห้ำ. (2555). "การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อเรื่องผีปอบที่มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา : กรณีศึกษา บ้านดอนยานาง จังหวัดกาฬสินธุ์.", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กนกอร สุขุมลพงษ์. (2561). "พ่อนางเทียม ในพิธีบุญเลี้ยงบ้าน กรณีศึกษา บ้านกาลิม จังหวัดอุดรธานี." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กมลเลิศ โปธินิษฐ. (2555). "การทำให้เป็นผีปอบและการกีดกันทางสังคมในมุมมองของการบริหารความขัดแย้ง." **วารสารสถาบันพระปกเกล้า**, 10, 2: 121-143.
- กลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย. (2546). **การแพทย์พื้นบ้านไทย ภูมิปัญญาของแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการการพิมพ์องค์การทหารผ่านศึก.
- กัญจิม่า รักวงษ์วาน. (2550). "การศึกษาคำเรียกสัมผัสและคำแสดงทัศนคติเกี่ยวกับสัมผัสในภาษาไทยตามแนวทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกสินทร์ ปัญญาอธิสิน. (2552). "คำเรียกการทำอาหารในภาษาไทยถิ่นเหนือ." วิทยานิพนธ์อักษร ศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง และอานันท์ นาคคง. (2563). **พลังสตรีผีเขียน**. เข้าถึงเมื่อ 5 พฤษภาคม 2563. เข้าถึงได้จาก https://www.maticchonacademy.com/content/article_38609
- โฆสิต แพงสร้อย. (2561). "การบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน." **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, 7, 3: 315-327.
- จักรมนตรี ชนะพันธ์. (2563). **หมอธรรม : กิตติศัพท์ที่ผีต้องขยาด ในชุมชนอีสาน**. เข้าถึงเมื่อ 4 กรกฎาคม 2563. เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_7396
- จินดา แก่นสมบัติ. (2552). "การศึกษาพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้าบ้านโนนทอง ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2551). **วิถีชีวิตชาวอีสาน**. เข้าถึงเมื่อ 8 เมษายน 2563. เข้าถึงได้จาก http://www.isan.clubs.chula.ac.th/para_norkhai/index.php?transaction=post_view.php&cat_main=2&id_main=39&star=510&pg=52

- คม ยาคำ. (2561, 23 เมษายน) สัมภาษณ์/ผู้สัมภาษณ์: ภัทรลดา ทองเถาว์.
- คำเกิง โถทอง. (2547). "ผีปู่ตา ศรัทธาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในวิถีชีวิตชุมชนอีสาน." **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 10, 1: 55-66.
- ทองม้วน บุญทิมา. (2562, 11 กรกฎาคม) สัมภาษณ์/ผู้สัมภาษณ์: ภัทรลดา ทองเถาว์.
- ทิพนเตร, ปญญาทีโป พระอธิการ และคณะ. (2562). "วิเคราะห์พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีตาแฮก ในชุมชน ตำบลเกษม อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี." **วารสารศิลปการจัดการ**, 3, 1: 11-22.
- ธีรพงษ์ มีไธสง. (2554). **ผีกับพุทธ การผสมผสานทางความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: อินทนิล.
- ธีรพงษ์ มีไธสง. (2560). **ผีกับพุทธ การผสมผสานทางความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: อินทนิล.
- นันทนา วงษ์ไทย. (2563). **คำและความหมาย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เค.ซี.อินเตอร์เพรส.
- นิวัฒน์ หนองเกษม. (2558). "ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาภาคอีสานกรณีศึกษาบ้านครบุรี ตำบลครบุรีได้ อำเภocrบุรี จังหวัดนครราชสีมา." **วารสารมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยรามคำแหง**, 4, 1: 88-98.
- นุรอา สะมะแอ. (2560). "การศึกษาคำเรียกการทำอาหารหวานในภาษามลายูปาตานี เชิงอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์." **วารสารมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่**, 9, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 140-164.
- บวร เดชผล. (2561, 10 เมษายน) สัมภาษณ์/ผู้สัมภาษณ์: ภัทรลดา ทองเถาว์.
- บุญชู ทาวะพันธ์. (2562, 12 กรกฎาคม) สัมภาษณ์/ผู้สัมภาษณ์: ภัทรลดา ทองเถาว์.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2542). **ดอนปู่ตา : ป่าวัฒนธรรมอีสาน**. เข้าถึงเมื่อ 23 มกราคม 2563. เข้าถึงได้จาก <https://pttinternet.pttplc.com/Greenglobe/2542/writing-01.html>
- ปฎิญา บุญมาเลิศ. (2554). "คำเรียกผีและความเชื่อเรื่องผีในภาษาไทยถิ่นเหนือในหมู่บ้านป่าเสร้าหลวง ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่." **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**.
- ประมวล พิมพ์เสน. (2547). **ความเชื่อเรื่องผี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสาน**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์.
- ประยงค์ แสนบูรณ. (2555). "ความเชื่อเรื่องพระยาแถนของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมกลุ่มวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคอีสาน." **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**, 29, 3 (กันยายน-ธันวาคม): 1-17.
- ประสาธ อิศรปริดา. (2518). **ความเชื่อถือและยึดเหนี่ยวทางจิตของคนอีสาน**. กาลสินธุ์ จินตลักษณ์การพิมพ์.

- ปราณี วงษ์เทศ. (2549). **เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ. (2559). "กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผีอีสาน." **วารสารกระแสวัฒนธรรม**, 17, 32 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 100-110.
- ปิยลักษณ์ อุปนิสากร. (2549). "การศึกษาชื่อท่ามวยไทยตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (2556). **ทุกข์**. เข้าถึงเมื่อ 16 พฤษภาคม 2563. เข้าถึงได้จาก https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%B7%D8%A1%A2%EC
- พรลัดดา เมฆบัณฑิต. (2547). "คำเรียกรสและทัศนคติเกี่ยวกับรสในภาษาจีนแจ้จิว ตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรศักดิ์ พรหมแก้ว. (2544). "ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี กับบทบาททางสังคมของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้." สนับสนุนทุนวิจัยโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- พิจิตรา พาณิชย์กุล. (2547). "การศึกษาชื่อและระบบการทอชิ้นมัดหมี่ดั้งเดิมของคนไทพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์ทอง ภูโสภา. (2533). "ท่าฟ้อนของหมอลำวาดอุบลราชธานี." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เพชรดา บัวแก้ว. (2538). "หมอลำ : เอกลักษณ์คู่แผ่นดินอีสาน." **วารสารสยามอารยะ**, 2, 14 (กุมภาพันธ์): 109-112.
- เพียรศิริ วงศ์วิภานนท์. (2525). **เอกสารประกอบคำสอนและแบบฝึกหัดชุดภาษาไทย 3 หน่วยที่ 13**. นนทบุรี. สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มนสิการ เสงสุวรรณ. (2550). "คำเรียกประเภทผีของคนไทยในชุมชนวัดสวนแก้ว ต.บางเลน อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี: ศึกษาแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนสิการ เสงสุวรรณ. (2557). "การศึกษาระบบคำเรียกประเภทผีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : ศึกษาแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาสุรศิลป์, พระครู. (2561, 11 เมษายน) สัมภาษณ์/ผู้สัมภาษณ์: ภัทธลดา ทองแก้ว.
- มารีสา บัวแก้ว และคณะ. (2560). **อาเซียนและบทบาทของเพศหญิงในวัฒนธรรมความเชื่อการนับถือผี : กรณีศึกษาชาวไทยเบิ่ง อ.สระโบสถ์ จ.ลพบุรี**. เข้าถึงเมื่อ 4 พฤษภาคม 2563. เข้าถึงได้จาก <http://asean.dla.go.th/download/attachment/20170227>

- ยงยุทธ บุราสิทธิ์. (2558). "‘ปอบ’ : วากรรมตกค้างในยุคออนไลน์." **วารสารภาษาและวัฒนธรรม**, 34, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 93-109.
- โยธิน ศันสนยุทธ. (2530). **ทฤษฎีความต้องการ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วาทิต พุ่มอยู่. (2548). "การศึกษาคำเรียกข้าวและระบบมโนทัศน์เรื่องข้าวในภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามแนววรรณคดีชาติพันธุ์." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วาสนี มีเครือเอี่ยม. (2559). "คำเรียกชื่อโรคในระบบการแพทย์พื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาตามแนววรรณคดีชาติพันธุ์." **วารสารมยสาร**, 14, 1 (มกราคม-เมษายน): 31-42.
- วิราพร หงส์เวียงจันทร์. (2556). "การศึกษาคำศัพท์เกี่ยวกับการประกอบอาหารของชาวไทลื้อที่จังหวัดพะเยา." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิโรจน์ เกษภูาลักษณ์. (2553). "ความสัมพันธ์ระหว่างความยุติธรรมด้านผลลัพธ์และกระบวนการกับพฤติกรรมที่เป็นสมาชิกที่ดีขององค์กรและผลลัพธ์การปฏิบัติงานตามหน้าที่ผ่านการรับรู้การสนับสนุนจากองค์กร." **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร**, 30, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 65-81.
- วีรศักดิ์ จารุแพทย์. (2545). **ผี : ความเชื่อของชาวอีสาน**. เข้าถึงเมื่อ 5 พฤษภาคม 2563. เข้าถึง ได้ จาก <https://www.nectec.or.th/schoolnet/library/create-web/10000/religion/10000-4569.html>
- ศศิธร สีนถาวรกุล. (2548). "วัฒนธรรมการกินของคนไทยที่สะท้อนผ่านชื่อขนมไทยที่ใช้ในงานเทศกาลพิธี." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภลักษณ์ ใจวัง. (2558). "การศึกษาโครงสร้างบทบาทหน้าที่และคุณค่าในพิธีกรรมของชาวไทเขิน สันป่าตอง เชียงใหม่." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- สมชาย นิลอาธิ. (2555). "หมู่บ้านผีปอบ บ้านรักษาผีปอบ กรณีบ้านนาสาวนาน อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร." **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**, 3, 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม): 1-16.
- สมปอง จำปาอ่อน. (2562, 24 มิถุนายน) สัมภาษณ์/ผู้สัมภาษณ์: ภัทธดา ทองเถาว์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). **สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สวิง บุญเจิม. (2554). **มรดกอีสาน**. อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน.

- สันตสุทธี บรวิงษ์ตระกูล. (2560). "การสืบทอดเชื้อพื้นบ้านหมอลำเรื่องต่อกลอน." **วารสารกระแสวัฒนธรรม**, 18, 34: 81-90.
- สารัจ นามอ่อน และคณะ. (2555). "การศึกษาวิเคราะห์สาเหตุความเชื่อชาวพุทธที่มีศาลดอนเจ้าปู่ประจำหมู่บ้าน จังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี." มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ วิทยาเขตอุบลราชธานี, สนับสนุนทุนวิจัยโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยราชวิทยาลัย.
- สำเนียง เสตพันธ์. (2562, 23 เมษายน) สัมภาษณ์/ผู้สัมภาษณ์: ภัทรลดา ทองเถาว์.
- สำลี รักสุทธี. (2543). **ตำนานนิทานผีอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.
- สิริรัตนาวุวัตร พระครู. (2558). "อิทธิพลการบนบาน บวงสรวงในสังคมไทย." **วารสารกระแสวัฒนธรรม**.
- สิริวิมล ศุกรศร. (2550). "การศึกษาคำเรียกเสียงและคำแสดงทัศนะเกี่ยวกับเสียงในภาษาไทยตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจินต์ วงษ์เทศ. (2559). **ผู้หญิงและขวัญ ถูกการศึกษาไทยตัดทิ้งจากประวัติศาสตร์**. เข้าถึงเมื่อ 6 พฤษภาคม 2563. เข้าถึงได้จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_402898
- สุวัฒน์ ตาเสน. (2562, 24 เมษายน) สัมภาษณ์/ผู้สัมภาษณ์: ภัทรลดา ทองเถาว์.
- สุวัฒนา เลี่ยมประวัติ. (2551). **การศึกษาภาษาถิ่น : ภาษาตระกูลไท**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2547). **แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เสฐียรโกเศศ. (2515). **เมืองสวรรค์และผีसाง**. กรุงเทพฯ: น้ำฝน.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2537). **ผีसाงคางแดง**. กรุงเทพฯ: วันรพี.
- หวัน ยาคำ. (2562, 18 มิถุนายน) สัมภาษณ์/ผู้สัมภาษณ์: ภ. ทองเถาว์.
- อริราชย์ นันขันตี. (2558). "การนับถือผีของชาวไทยย่อ : ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อและนิเวศวิทยาวัฒนธรรม." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา.
- อภินันท์ สงเคราะห์. (2556). **ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับในชาติพันธุ์ลาว**. ใน เรื่องผีในอีสาน : ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร ส่วย และเวียดนามที่อาศัยในอีสานใต้ของประเทศไทย (pp. 46-60). อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2549). **อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ : วิธีการศึกษาภาษาเพื่อเข้าถึงปริชานของมนุษย์**. ใน กว่าจะเป็นนักภาษาศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ. (2555). **บุคคลสำคัญและความคิดหลักในอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ : การเข้าถึงวัฒนธรรมโดยผ่านภาษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาทรวชิรกิจ, พระครู. (2560). "มองประเพณีของลาวแล้วมองเข้ามาที่ประเพณีของไทย." **วารสารพุทธศาสตร์**, 3, 1 (มกราคม-มิถุนายน): 92-104.

ภาษาอังกฤษ

Berlin, B. (1992). **Ethnobiological classification: principles of categorization of plants and animals in traditional societies**. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Frake, C. O. (1980). **Language and cultural description: essays**. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Hymes, D. H. (1964). **Language in culture and society: a reader in linguistics and anthropology**. New York: Harper & Row.

Nida, E. A. (1979). **Componential analysis of meaning : an introduction to semantic structures**. The Hague: Mouton.

Rosch, E. (1973). "Natural categories." **Cognitive psychology**, 4: 328-350.

Supapas Kumtanode. (2006). "Thai Regional Cooking Terms: An Ethnosemantic Study." Ph. D. Thesis, Mahidol University.

Taylor, J. R. (1995). **Linguistic categorization: prototypes in linguistics theory**. Oxford: Oxford University Press.

ภาคผนวก ก

ระบบเสียงภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

ตัดแปลงจาก วีระพงษ์ มีสถาน (2539, อ้างถึงใน สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ, 2551: 125-126)

1. หน่วยเสียงพยัญชนะในภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานี

ระบบเสียงภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีมีหน่วยเสียงพยัญชนะทั้งหมด 20 หน่วยเสียง ได้แก่ /p, p^h, b, d, t, t^h, d, c, k, k^h, ʔ, f, s, h, m, n, ɲ, l, w, j/ พยัญชนะท้าย 9 หน่วยเสียง ได้แก่ /-p, -t, -k, -ʔ, -m, -n, -ɲ, -w, -j/ ดังตาราง

ลักษณะเสียง	คุณสมบัติของเสียง	ริมฝีปาก ทั้งคู่	ริมฝีปาก และฟัน	ปุ่ม เหงือก	เพดาน แข็ง	เพดาน อ่อน	คอหอย
กักหรือ ระเบิด	ไม่ก้อง ไม่มีลม	p		t		k	ʔ
	ไม่ก้อง มีลม	p ^h		t ^h		k ^h	
	ก้อง	b		d			
กึ่งเสียด แทรก	ไม่ก้อง ไม่มีลม				c		
เสียดแทรก	ก้อง		f	s			h
นาสิก	ก้อง	m		n	ɲ	ŋ	
ข้างลิ้น	ก้อง			l			
ครึ่งสระ	ก้อง	w			j		

2. หน่วยเสียงสระ

ระบบเสียงภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีมีหน่วยเสียงมหน่วยเสียงสระเดี่ยวมี 18 หน่วยเสียง คือ /i , i: , e , e: , ε , ε: , u , u: , ə , ə: , a , a: , u , u: , o , o: , ɔ , ɔ:/ และสระประสม 2 หน่วยเสียง ได้แก่ /ia , ua , ua/ ดังตาราง

หน่วยเสียงสระเดี่ยว

ระดับลิ้น	ตำแหน่งของลิ้น		
	ลิ้นส่วนหน้า	ลิ้นส่วนกลาง	ลิ้นส่วนหลัง
	ไม่ห่อริมฝีปาก		ห่อริมฝีปาก
สูง	i i:	u u:	u u:
กลาง	e e:	ə ə:	o o:
ต่ำ	ε ε:	a a:	ɔ ɔ:

หน่วยเสียงสระประสม

ระดับลิ้น	ตำแหน่งของลิ้น		
	ลิ้นส่วนหน้า	ลิ้นส่วนกลาง	ลิ้นส่วนหลัง
	ไม่ห่อริมฝีปาก		ห่อริมฝีปาก
สูง	i	u	u
กลาง			
ต่ำ		a	

3. หน่วยเสียงวรรณยุกต์

ระบบเสียงภาษาไทยถิ่นอุบลราชธานีมีหน่วยเสียงวรรณยุกต์ทั้งหมด 6 หน่วยเสียง ดังตาราง

Tone \ Cons	A	B	C	DL	DS
1	ว.1		ว.5		
2	ว.2	ว.4	ว.6	ว.5	ว.1
3					
4	ว.3			ว.6	ว.4

1. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 1 คือ หน่วยเสียงวรรณยุกต์ต่ำขึ้น เป็นหน่วยเสียงที่มีจุดเริ่มต้นของเสียงอยู่ระดับเสียงที่ 2 แล้วเลื่อนสูงขึ้นไปถึงระดับเสียงที่ 3 หน่วยเสียงวรรณยุกต์นี้เกิดกับพยางค์เป็นที่ไม่ปรากฏรูปวรรณยุกต์ พยัญชนะต้นเป็นอักษรสูงและพยัญชนะ ห นำ (ช่อง A1) และ พยางค์ตายเสียงสั้น พยัญชนะต้นเป็นอักษรสูง อักษรกลางและพยัญชนะ ห นำ (ช่อง DS1, 2, 3)

2. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 2 คือ หน่วยเสียงวรรณยุกต์กลางระดับ เป็นหน่วยเสียงที่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบของเสียงอยู่ระดับเสียงที่ 3 หน่วยเสียงวรรณยุกต์นี้เกิดกับพยางค์เป็นที่ไม่ปรากฏรูปวรรณยุกต์ พยัญชนะต้นเป็นอักษรสูง (ช่อง A2, 3)

3. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 3 คือ หน่วยเสียงวรรณยุกต์สูงระดับ เป็นหน่วยเสียงที่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบของเสียงอยู่ระดับเสียงที่ 4 หน่วยเสียงวรรณยุกต์นี้เกิดกับพยางค์เป็นที่ไม่ปรากฏรูปวรรณยุกต์ พยัญชนะต้นเป็นอักษรต่ำ (ช่อง A4)

4. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 4 คือ หน่วยเสียงวรรณยุกต์สูงกลาง เป็นหน่วยเสียงที่มีจุดเริ่มต้นของเสียงอยู่ระดับเสียงที่ 4 แล้วเลื่อนสูงขึ้นไปถึงระดับเสียงที่ 3 หน่วยเสียงวรรณยุกต์นี้เกิดกับพยางค์เป็นที่ปรากฏรูปวรรณยุกต์เอก (ช่อง B1, 2, 3, 4) และพยางค์ตายสระเสียงสั้น (ช่อง DS4)

5. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 5 คือ หน่วยเสียงวรรณยุกต์ต่ำระดับ เป็นหน่วยเสียงที่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบของเสียงอยู่ระดับเสียงที่ 2 หน่วยเสียงวรรณยุกต์นี้เกิดกับพยางค์เป็นที่ปรากฏรูปวรรณยุกต์โทพยัญชนะต้นเป็นอักษรสูงและพยัญชนะ ห นำ (ช่อง C1) และ พยางค์ตายเสียงยาว พยัญชนะต้นเป็นอักษรสูง อักษรกลางและพยัญชนะ ห นำ (ช่อง DL1, 2, 3)

6. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 6 คือ หน่วยเสียงวรรณยุกต์สูงตก เป็นหน่วยเสียงที่มีจุดเริ่มต้นของเสียงอยู่ระดับเสียงที่ 4 แล้วตกลงมาจนถึงระดับเสียงที่ 2 หน่วยเสียงวรรณยุกต์นี้เกิดกับพยางค์เป็นที่ปรากฏรูปวรรณยุกต์โทพยัญชนะต้นเป็นอักษรกลางและอักษรต่ำ (ช่อง C2, 3, 4) และ พยางค์ตายเสียงยาว พยัญชนะต้นเป็นอักษรกลาง (ช่อง DL4)

ภาคผนวก ข

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้บอภาษา

1. รายละเอียดของผู้บอกรักษาในอำเภอ หมู่ 1 ตำบลนาโพธิ์ อำเภอพิบูลมังสาหาร

ลำดับที่	เพศ	อายุ	อาชีพ
1	หญิง	51 ปี	รับจ้างทั่วไป
2	ชาย	65 ปี	เกษตรกร
3	ชาย	56 ปี	เกษตรกร, หมอสู่วัย
4	หญิง	72 ปี	เกษตรกร
5	หญิง	69 ปี	เกษตรกร
6	หญิง	65 ปี	เกษตรกร
7	ชาย	65 ปี	เกษตรกร
8	หญิง	55 ปี	รับจ้างทั่วไป
9	ชาย	71 ปี	เกษตรกร
10	ชาย	72 ปี	ไม่ได้ประกอบอาชีพ

2. รายละเอียดของผู้บอกรักษาในอำเภอ หมู่ 5 ตำบลโนนสมบูรณ์ อำเภอเดชอุดม

ลำดับที่	เพศ	อายุ	อาชีพ
1	ชาย	65 ปี	เกษตรกร
2	ชาย	67 ปี	เกษตรกร
3	หญิง	54 ปี	รับจ้างทั่วไป
4	ชาย	75 ปี	เกษตรกร
5	หญิง	65 ปี	รับจ้างทั่วไป
6	หญิง	65 ปี	เกษตรกร
7	หญิง	70 ปี	เกษตรกร
8	ชาย	61 ปี	รับจ้างทั่วไป, หมอธรรม
9	ชาย	58 ปี	เกษตรกร
10	หญิง	73 ปี	เกษตรกร

3. รายละเอียดของผู้บอกภาษาในอำเภอ หมู่ 10 ตำบลอนมตแดง อำเภออนมตแดง

ลำดับที่	เพศ	อายุ	อาชีพ
1	หญิง	58 ปี	รับจ้างทั่วไป, เกษตรกร
2	หญิง	76 ปี	เกษตรกร, หมอลำผีฟ้า
3	หญิง	72 ปี	เกษตรกร
4	ชาย	68 ปี	เกษตรกร
5	หญิง	54 ปี	รับจ้างทั่วไป
6	ชาย	65 ปี	เกษตรกร
7	ชาย	69 ปี	เกษตรกร
8	หญิง	69 ปี	เกษตรกร
9	หญิง	52 ปี	รับจ้างทั่วไป, เกษตรกร
10	ชาย	71 ปี	เกษตรกร

4. รายละเอียดของผู้บอกภาษาในอำเภอ หมู่ 1 ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ

ลำดับที่	เพศ	อายุ	อาชีพ
1	ชาย	53 ปี	รับจ้างทั่วไป, เกษตรกร
2	หญิง	56 ปี	รับจ้างทั่วไป
3	ชาย	75 ปี	เกษตรกร, เฒ่าจ๋า
4	ชาย	81 ปี	ไม่ได้ประกอบอาชีพ
5	หญิง	69 ปี	เกษตรกร, รับจ้างทั่วไป
6	หญิง	56 ปี	เกษตรกร
7	ชาย	68 ปี	เกษตรกร, หมอธรรม
8	หญิง	61 ปี	เกษตรกร
9	ชาย	74 ปี	ไม่ได้ประกอบอาชีพ
10	หญิง	72 ปี	เกษตรกร

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นางสาวภัทรลดา ทองเถาว์
วัน เดือน ปี เกิด	20 ตุลาคม 2537
สถานที่เกิด	จังหวัดอำนาจเจริญ
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2556 สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เกียรตินิยมอันดับ 2 พ.ศ. 2560 ศึกษาต่อระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 3 หมู่ 4 ตำบลอำนาจ อำเภอสิรินธร อำเภอสีรินธร จังหวัดอำนาจเจริญ

